

SOCIJALNE STUDIJE

SOCIAL STUDIES

Godina III   Broj 3   2020.

ISSN 2637-2061 (print)
ISSN 2637-2908 (online)

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SOCIJALNE STUDIJE
SOCIAL STUDIES
2020.

Socijalne studije
Social studies

Izdavač / Publisher

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
Skenderija 72
71000 Sarajevo

Za izdavača / On behalf on the publisher

Sead Turčalo

Glavna urednica / Editor-in-chief

Suada Buljubašić

Redakcija / Editorial board

Sanela Šadić, Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Dželal Ibraković, Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Aleksandar Jugović, Univerzitet u Beogradu/University of Belgrade
Asim Mujkić, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Gordana Berc, Univerzitet u Zagrebu/University of Zagreb
Nedreta Šerić, Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Vladimir Ilievski, Univerzitet u Skoplju/University of Skopje

Savjetodavni odbor / Advisory board

Mira Lakićević, University of Belgrade, Serbia
Marina Ajduković, University of Zagreb, Croatia
Reima Ana Maglajlić, University of Sussex, United Kingdom
Julie M. Watkins, Council on Social Work Education (CSWE), USA
Maja Gerovska Mitev, University of Skopje, North Macedonia
Vito Flaker, University of Ljubljana, Slovenia
Ljubo Lepir, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Darja Zaviršek, University of Ljubljana, Slovenia
Erika Bejko, University of Tirana, Albania
Erna Lučić, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
Eleona Dhambo, University of Tirana, Albania
Suzana Bornarova, University of Skopje, North Macedonia
Rossita Simeonova, University of Sofia, Bulgaria

Sekretarka redakcije / Secretary of the editorial board

Anida Dudić-Sijamija, MA

Lektorica / BCS language editor

Bjanka Alajbegović

Lektorica za engleski jezik / English language editor

Sabina Bečić Isić

Naslovna stranica / Cover design

Armin Numanović

DTP

Armin Numanović

Tiraž

100 primjeraka

Štampa / Printed by

TMP d.o.o.

ISSN 2637-2061 (print)
ISSN 2637-2908 (online)

SOCIJALNE STUDIJE

Godina III Broj 3 2020.

SOCIAL STUDIES

Volume III Number 3 2020.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SADRŽAJ

Sarah Jantol, Gordana Berc

Nakon edukacije iz psihoterapije više ništa nije isto – motivacija stručnjaka za upis i stečene dobrobiti od edukacije.....7

Suada Buljubašić, Nedreta Šarić

Kritički osvrt na proces (de)institucionalizacije u Federaciji Bosne i Hercegovine.....29

Manja Đurić Džakić

Organizacija i funkcionisanje evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta.....55

Amina Vatreš

Socijalna percepcija rizika i medijski producirana politika straha.....69

Prikazi.....89

Uputstvo za autore.....95

Sarah Jantol¹

Gordana Berc²

NAKON EDUKACIJE IZ PSIHOTERAPIJE VIŠE NIŠTA NIJE ISTO – MOTIVACIJA STRUČNJAKA ZA UPIS I STEČENE DOBROBITI OD EDUKACIJE

Sažetak

Cilj ovog kvalitativnog istraživanja bio je dobiti uvid u motive stručnjaka za upis edukacije iz psihoterapijskog pravca te ostvarenih ishoda i dobiti od edukacije. Deset stručnjaka različitih disciplina sudjelovalo je u istraživanju. Podaci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuima. Za obradu podataka korištena je tematska analiza. Rezultati pokazuju da su najčešći motivi upisa unapređenje profesionalnog razvoja, stjecanje upotrebnog znanja u radu s korisnicima, obavljanje djelatnosti psihoterapije kao zanimanja. Prepoznate dobrobiti su jačanje osobnih socijalnih i profesionalnih odnosa te dobiti u kontekstu osobnog razvoja i primjene vještina u radu. Istraživanje daje dublje razumijevanje višedimenzionalnih učinaka psihoterapijske izobrazbe osobito kod pomagačkih struka, što čini znanstveni doprinos ovog rada, obzirom da u regiji nema dovoljno istraživanja na ovu temu.

Ključne riječi: *stručnjak; psihoterapijski pravac; stručno usavršavanje; motivacija; dobrobiti.*

---

1 *sarah.jantol@gmail.com*, Dom za starije osobe Omea, Hrvatska.

2 *gordana.berc@pravo.hr*; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Hrvatska.

UVOD

Psihoterapija predstavlja tretman problema emocionalne prirode koji kvalificirana osoba provodi psihološkim putem i u kojem se koriste stručni postupci radi modificiranja i/ili uklanjanja intenziteta psihičkih poteškoća te radi uspostave pozitivnih promjena u ponašanju i razvoju ličnosti osobe u tretmanu. U užem smislu, razlikujemo psihoterapiju i savjetovanje. Psihoterapija obuhvaća tretmanske postupke tijekom kojih se stvara terapijski odnos između psihoterapeuta i osobe, kako bi se postigle pozitivne promjene u obrascima ponašanja i reagiranja osobe kroz osvještavanje nesvjesnih motiva, misli i osjećaja. Savjetovanje je vrsta tretmana u kojem se ne prorađuju nesvjesni motivi aktualnih emocionalnih poteškoća, nego se uspostavlja terapijski odnos s ciljem prorade aktualnih poteškoća i traženja najboljeg rješenja za osobu u skladu s njenim potrebama i realnim životnim okolnostima (Zakon o djelatnosti psihoterapije, NN 64/18, čl. 4. st.1). Osim toga, psihoterapija je ujedno metoda pružanja pomoći i rada na osobnom rastu i razvoju pa se u tom kontekstu psihoterapija može odnositi i na pružatelje i na primatelje psihoterapije (Martin, 2018). Jedna od osnovnih primjena psihoterapije je liječenje mentalnih poremećaja, poput anksioznih poremećaja (generalizirani anksiozni poremećaj, panični poremećaj, obuzeto prisilni poremećaj, posttraumatski stresni poremećaj i slično), neuroza i depresija, uz primjenu medikamentiozne terapije (Jukić i Pisk, 2008).

Psihoterapiju provode stručnjaci koji su završili višegodišnju edukaciju iz pojedinog pravca u trajanju od nekoliko godina, ovisno o trajanju programa edukacije. Prema zakonskoj regulativi u Republici Hrvatskoj, osoba može upisati edukaciju iz psihoterapijskog pravca ukoliko ima završen preddiplomski stručni ili sveučilišni studij u području medicine, psihologije, socijalnog rada, edukacijske rehabilitacije, socijalne pedagogije, pedagogije, logopedije, obrazovanja i sestrinstva u Republici Hrvatskoj ili nekoj drugoj državi članici Europske unije, nekoj trećoj državi ako mu je inozemna stručna kvalifikacija priznata u Republici Hrvatskoj (Zakon o djelatnosti psihoterapije, NN 64/18, čl. 5., st. 3.). U pravilu, edukaciju iz pojedinog pravca psihoterapije može upisati i završiti osoba koja ima zadovoljene uvjete koji su propisani ovisno o voditelju programu edukacije, ali i određeni Zakonom o djelatnosti psihoterapije, posebno kada se radi o stjecanju certifikata psihoterapeuta

ili savjetodavnog terapeuta. Zakonom o djelatnosti psihoterapije (NN 64/18, čl. 1.) uređuje se standard obrazovanja, sadržaj, uvjeti i način obavljanja djelatnosti psihoterapije, dužnosti i stručni nadzor nad radom psihoterapeuta te nad provođenjem djelatnosti psihoterapije (NN 64/18, čl. 33. točka 8.). Ovdje vrijedi spomenuti da se prema navedenom Zakonu djelatnost psihoterapije definira kao sustav pojedinačno ili skupno usmjerenih stručnih postupaka, mjera i sredstava, utemeljen na načelima i spoznajama psihoterapeutske znanosti i prakse, koju može obavljati psihoterapeut i savjetodavni terapeut u sklopu neke institucije, organizacije civilnog društva i kao samostalnu djelatnost - iz čega nerijetko proizlazi motiv za upis edukacije iz psihoterapije.

Osobe koje upisuju edukaciju iz psihoterapije najčešće to čine iz razloga da unaprijede osobne i profesionalne kompetencije pri čemu su to najčešće pružatelji usluga u profesijama pomažućih struka. Njima je nakon završenog fakulteta daljnje usavršavanje u tom području gotovo neophodno radi produblivanja znanja i vještina radi što učinkovitijeg pomaganja ljudima u potrebi, ali i radi pomaganja samima sebi (kako bi mogli pomoći drugima). Norcross i Farber (2005) navode kako psihoterapeuti najčešće upisuju psihoterapiju iz želje za pružanjem učinkovitije pomoći, radi stjecanja upotrebnog znanja i prenošenja naučenog znanja korisnicima te zbog stjecanja novih metoda i vještina u profesionalnom radu. Vodeći se pretpostavkom da stručnjaci koji upisuju programe usavršavanja i izobrazbe u okviru psihoterapije imaju želju za promjenom, DiClemente, Schlundt i Gemmell (2004) navode kako se kroz određeno vrijeme pojavljuje očekivanje vezano uz promjene u osobnom i profesionalnom razvoju. Kad su u pitanju konkretne dobiti od edukacije, unapređenje profesionalnog odnosa te osobni rast i razvoj, smatraju se suštinski najvažnijim dobitima od psihoterapije. Savladavanje novih tehnika, vještina i metoda rada te razumijevanja ljudskog ponašanja, uvelike pridonosi ne samo profesionalnom razvoju, nego i osobnom zadovoljstvu. Podizanjem samosvijesti i dolaženjem do osobnog zadovoljstva smanjuje se mogućnost sagorijevanja na poslu i nezadovoljstva radom (The Careers Service, 2018).

Osim navedenog, odluka za upis edukacije iz psihoterapijskih pravaca se donosi i iz razloga da se zadovolji vlastita znatiželja prema nekom području i da si osoba poveća konkurentniji status na tržištu rada te unaprijedi karijeru i kvalitetu života. Za neke profesije neophodne su poslijediplomske kvalifikacije ovog tipa, pa tako primjerice u Velikoj

Britaniji će ekspertiza iz područja psihoterapije donijeti prednost za istraživačke i nastavne pozicije na sveučilištima, zdravstvene specijalizacije, pravne karijere i pomažuće struke (The Careers Service, 2018).

U Republici Hrvatskoj se postepeno širi broj psihoterapijskih škola tako da se edukacija nudi iz oko 25 različitih psihoterapijskih pravaca i to su: Psihoanaliza, Analitička psihologija, Bihevioralno-kognitivna psihoterapija, Integrativna psihoterapija, Egzistencijalna analiza (logoterapija), Psihoanalitička psihodrama, Geštalt psihoterapija, Sistemska psihoterapija, Transakcijska analiza, Grupna analiza, Hagioterapija, Psihoterapijski pristup i suportivna psihoterapija, Neuro-lingvistička psihoterapija (NLP), Realitetna psihoterapija, Hipnoza, Art psihoterapija, Imago - terapija odnosa, Rogersov model terapije, Autogeni trening, Psihoterapijski rad na tijelu - bioenergetika i procesna psihologija, Morenova psihodrama, Kibernetika psihoterapije, Desenzibilizacija i reprociranje pokreta očiju (EMDR) (Jukić i Pisk, 2008). Prema izvješću Saveza psihoterapijskih udruga Hrvatske iz 2018. godine, u Republici Hrvatskoj je bilo 366 registriranih psihoterapeuta, 146 psihoterapeuta koji imaju europsku diplomu za psihoterapeuta te postoje tri europski akreditirana psihoterapijska instituta (EAPTI).

Psihoterapijski rad zahjeva visoku razinu znanja, vještina i kompetencija iz pojedinog psihoterapijskog pravca, pri čemu se ulaganje u profesionalni razvoj pomagača smatra ujedno i ulaganje u njegove osobne kapacitete (Hackney, 2012). Stoga se ovim istraživanjem željelo ući u dublje razumijevanje motiva stručnjaka za upis edukacije iz psihoterapijskog pravca i dobiti uvid u stečene dobrobiti tijekom tog edukacijskog procesa.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je bio dobiti uvid u motive stručnjaka - polaznika edukacija iz različitih psihoterapijskih pravaca za upis edukacije i dobiti koje su stekli tijekom edukacijskog procesa.

Obzirom na postavljen cilj istraživanja, definirana su slijedeća istraživačka pitanja:

1. Koji je bio motiv upisa na edukaciju iz odabranog psihoterapijskog pravca?
2. Koje su konkretne dobiti stečene tijekom edukacije iz odabranog psihoterapijskog pravca?

Metoda istraživanja Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo deset stručnjaka koji su upisali i/ili završili edukaciju iz nekog od psihoterapijskih pravaca (logoterapije, realitetne terapije, transakcijske analize, NLPa, geštalt terapije, psihoanalize), od kojih je jedan muškog, a devet ženskog spola. Sudionici istraživanja su stručnjaci iz područja društvenih (socijalni radnici, socijalni pedagozi, odgajatelji, psiholozi, pravnici) i medicinskih znanosti (psihijatri). Korišten je neprobabilistički namjerni uzorak. Prednost ovakvog tipa uzorka je u ekonomičnosti, jednostavnosti, manjim izdacima istraživanja i kraćem vremenu provođenja istraživanja (Milas, 2005).

Metoda prikupljanja podataka

Korištena metoda prikupljanja podataka u ovom istraživanju je istraživački, polustrukturirani intervju (Gillham, 2005). Milas (2005) definira istraživački intervju kao razgovor dviju osoba koji je inicirao istraživač s ciljem prikupljanja informacija o istraživačkom problemu. Ova metoda odabrana je radi fleksibilnosti u provođenju intervjuja, jer su se u unaprijed formuliranom nizu pitanja po potrebi mogla postaviti dodatna pitanja, što je osiguralo produblјivanje nekog sadržaja i dubinski uvid u istraživanu temu.

Način provedbe istraživanja

Inicijalni kontakti sa sudionicima istraživanja su ostvareni kontaktiranjem udruga psihoterapeuta različitih pravaca (pr. HURT³, UTA⁴), društvenih mreža ili elektroničke pošte, internetske stranice registriranih psihoterapeuta. U tom inicijalnom kontaktu istraživačica se predstavila, navela cilj istraživanja te poslala upit za sudjelovanje u istraživanju preko e-mail adrese. Nakon primitka potvrdnog odgovora sudionici i istraživačica dogovarali su se o mjestu i vremenu provedbe istraživanja. Istraživanje je provedeno u ožujku 2019. godine prema etičkim standardima za provođenje kvalitativnih istraživanja, pri čemu se poštivala dobrovolјnost, anonimnost sudionika i njihovo pravo na odustajanje od intervjuja te se osigurao adekvatan i diskretan prostor za

---

3 Hrvatska udruga realitetnih terapeuta

4 Udruga transakcijske analize

provođenje intervjua. Od sudionika je dobivena suglasnost za snimanje intervjua te pisanje transkripta i obradu rezultata, nakon čega su snimljeni intervjui obrisani. Sudionici su informirani da mogu dobiti uvid u rezultate istraživanja. Razgovori sa sudionicima su trajali 30 - 60 minuta.

Način obrade podataka

Obrada podataka provedena je primjenom postupka tematske analize (Braun i Clarke, 2006) pri čemu su se teme definirale kao dijelovi u cjelini prikupljenih podataka za pojedino istraživačko pitanje. Korišteno je šest koraka obrade (Braun i Clarke, 2006): čitanje transkripata i upoznavanje s podacima; generiranje inicijalnih kodova; traganje za temama; pregled i provjera prepoznatih tema; određivanje i imenovanje tema; definiranje podtema i njihovo povezivanje s temama radi interpretacije rezultata. Rezultati su potkrijepljeni izjavama sudionika koji su radi povjerljivosti označeni dodijeljenim oznakama i brojem npr. »S1« – sudionik broj jedan.

Rezultati i rasprava

Rezultati će biti prikazani na način da su najprije predstavljeni odgovori na prvo, a onda na drugo istraživačko pitanje, a unutar tako raspoređenih rezultata su prikazane teme i podteme koje su potkrepljene izjavama sudionika.

Razlozi upisa na edukaciju iz psihoterapije

Na istraživačko pitanje „*Koji je bio motiv upisa na edukaciju iz psihoterapije?*“ dobiveno je pet tema: nedostatak kompetencija, profesionalni razvoj, psihoterapija kao zanimanje, upotrebno znanje u radu s korisnicima te poticaji izvana i prikupljene informacije o edukaciji.

Tablica 1. Motiv upisa na edukaciju iz psihoterapije

Teme	Kodovi
Nedostatak kompetencija	Nedostatak vještina Nedostatak metoda Manjak stručnih znanja
Profesionalni razvoj	Objedinjavanje znanja Proširivanje znanja Potreba za razumijevanjem ponašnja i osjećaja Rad na sebi Stručno usavršavanje
Psihoterapija kao zanimanje	Bavljenje savjetovanjem i/ili psihoterapijom Status psihoterapeuta Financijska korist psihoterapije
Upotrebno znanje u radu s korisnicima	Stjecanje konkretnih “alata” u radu s korisnicima Prenošenje znanja korisnicima
Poticaji izvana i prikupljene informacije	Literatura/knjige Saznanja od poznanika Poticaji od strane fakulteta

Kao jedan od razloga zašto stručnjaci upisuju edukaciju iz psihoterapije je njihova percepcija da u vlastitom radu s korisnicima uočavaju **nedostatak kompetencija** što se manifestira kroz **nedostatak vještina** („*NLP sam upisao i završio s ciljem rada na vještinama...na vještinama za koje mi je nedostajalo znanja i informacija, kako ih upotrijebiti...*” (S1)), **nedostatak metoda** („*...pa nekako imam dojam da su mi potrebne konkretne metode, akcije,...što treba raditi u kojim situacijama, s određenim skupinama ljudi..., više od onog šta sam na faksu dobila...*” (S2), „*Nedostatak konkretnih metoda za rad s djecom i mladima koji uz probleme u ponašanju sve češće imaju niz drugih teškoća za koje je potreban sustavni psihoterapijski rad.*” (S4)) i **manjak stručnih znanja** („*Osjećaj nemoći u pojedinim situacijama kad su dostupne odgojne metode nedostatne, kad medikamentozna terapija nije rješenje, kad iscrpiš sve dostupne načine i resurse, znaš što treba, razumiješ, ali ne možeš pomoći jer ne znaš.*” (S5)). Kompetencije se odnose na profesionalnu sposobnost pojedinca da razumije i izvrši određene zadatke i to primjereno, pravovremeno i učinkovito u skladu sa standardima struke unutar pojedinog područja

(Kaslow, 2004.). Kompetentan stručnjak je osoba koja je kvalificirana za obavljanje nekog posla, a stručnjaci najčešće imaju motivaciju za postizanje nekog stupnja kvalifikacije ili sposobnosti, što su sudionici ovog istraživanja svojim odgovorima i potvrdili (Corey, 2007; Mearns i Thorne, 2007)

Vizek Vidović i Vlahović Štetić (2007) navode kako su odrasli spremni na novo učenje te osobni i profesionalni razvoj najviše kada se značajno promijene životne ili radne okolnosti. To je vidljivo i iz sljedećeg motiva uspisa edukacije kojeg stručnjaci navode a to je želja za **profesionalnim razvojem** što se očituje kroz želju za objedinjavanjem znanja („*Povod za upisom je bio dopuna integralne psihoterapije sadržajem iz TA, opći koncepti, primjenjivost u ad hoc situacijama..., (S1)*), proširivanjem znanja („*Cilj mi je bio proširiti moja znanja iz odnosa s ljudima... brzo i jasno opisati što se dešava među ljudima i u svakom od nas... zašto se ponašamo baš tako kako se ponašamo. (S9)*), potrebom za razumijevanjem ponašanja i osjećaja („*način na koji se objašnjava naše postojanje u odnosima, privatnim, vanjskim, poslovnim, i način kako reagiramo, koje uloge navlačimo, kada smo sretni, tužni, ljuti... kada osjećamo i što izaziva te emocije u nama, koje riječi. (S9)*), radom na sebi („*najviše zbog želje rada na sebi, kontrole emocija, razumijevanja drugih više nego što sad smatram da razumijem... (S2)*) i stručnim usavršavanjem („*Cilj mi je bio da budem profesionalnija, pravi stručnjak u svome području... (S2)*“). Norcross i Faber (2005) temeljem svog istraživanja navode kako je jedan od primarnih motiva upisa na edukaciju želja za samoizlječenjem, odnosno radom na sebi. Vjeruju da psihoterapeuti biraju tu profesiju djelomično zbog njihovog afiniteta prema iscjeliteljsko-korisnikovoj dijalektici i njihovog interesa za rješavanje vlastitih problema što se može povezati s dobivenim rezultatima u ovom istraživanju. Osim toga, profesionalni razvoj je trajan proces i integralni dio programa koji pridonosi kompetenciji pojedinaca i radnih timova za uspješnije ostvarenje ciljeva (Staničić, 2006; Janković, 2004; Hackney, 2012), pa je time i visoka želja za profesionalnim napredovanjem očekivana i potvrđena ovim istraživanjem.

Psihoterapija je najčešće kod stručnjaka uz „osnovno“ zanimanje „druga“ profesija, a ne njezino glavno zanimanje. Sudionici navode kako je razlog upisa na edukaciju upravo zvanje psihoterapeuta, odnosno **psihoterapija kao zanimanje**, nešto čime bi se bavili u životu, osim bazičnog zvanja. Želja bavljenjem savjetovanjem i/ili psihoterapijom bila je motiv upisa

na edukaciju iz psihoterapije („*Odabrani pravac sam upisala nekako najviše s ciljem da se jednog dana, nadam se, bavim savjetovanjem kao realitetni psihoterapeut.*“ (S4)), kao i želja za stjecanjem financijske koristi od psihoterapije („*...iako se nekako u javnosti malo priča o tome, barem mislim...ali nakon završenog fakulteta, nama su i dalje plaće jako niske...i kratkim istraživanjem i raspitivanjem sam skužila da psihoterapeuti imaju solidne iznose...*“ (S6)). Neki sudionici navode kako im je bitan status stručnjaka u društvu te kako je motiv upisa bio upravo stjecanje statusa psihoterapeuta („*...možda i radi statusa psihoterapeuta u društvu, nekako mi se čini kao da su oni više cijenjeni nego neki socijalni pedagog ili socijalni radnik...*“ (S9)). Stjecanje statusa psihoterapeuta podrazumijeva brojna znanja i kompetencije koje su potrebne da bi se postalo psihoterapeutom iz određenog psihoterapijskog pravca i ostvarilo uvjete za samostalnu djelatnost. Tako je, primjerice, u psihoanalizi bitno da psihoterapeut osobi omogući proširenje svijesti o samoj sebi i prorađivanje nesvjesnih motiva i ponašanja (Klain, 2008), a u bihevioralno-kognitivnoj terapiji je bitno usko poznavanje ljudske prirode i psihopatologije. Pri tome će psihoterapeut iz ovog pravca označiti neka ponašanja kao primjerena i neprimjerena, prilagođena i neprilagođena (Anić, 2003), te prepoznati greške u obradi informacija kod psihičkih poremećaja (Jokić-Begić, 2008). S druge strane, geštaltni terapeuti pomažu da se osobe usredotoče na sadašnjost i da razumiju što se događa u njihovim životima upravo sada (Morović, 2008) te se usmjerava na uvjerenja i zajedničko odlučivanje osobe i terapeuta o izborima koji su povoljniji za osobu (Grant, 2018).

Nadalje, rezultati istraživanja pokazuju da sudionici navode kako je jedan od razloga upisa na edukaciju iz psihoterapije ***potreba za znanjem*** koje će moći upotrijebiti u radu s korisnicima, ali da i mogu ta znanja prenijeti korisnicima („*...osim toga što bih ja nešto naučila i dobila, važno mi je da to šta znam prenesem i drugima, ljudima s kojima radim...*“ (S9)), te da imaju potrebu za stjecanjem „alata“ u radu s korisnicima („*...želja da steknem konkretne alate za rad s ljudima, na primjer: kako, pomoću kojih tehnika pomoći ljudima koji su doživjeli neku vrstu gubitka... želja za dubljim razumijevanjem ponašanja ljudi.*“ (S4)). Ono što razlikuje psihoterapiju od drugih pomažućih metoda pomaganja je to što psihoterapija ulazi duboko u ličnost korisnika te se nesvjesni motiv psihoterapeuta koji se očituje u razrješavanju unutarnjih sukoba (nastalih u mladosti ili tijekom odnosa) može povezati s obostranim izlječenjem

korisnika i psihoterapeuta. Drugim riječima, stjecanjem novih znanja, osvještavanjem vlastite osobnosti i radom na sebi, psihoterapeut tijekom psihoterapije ili savjetovanja ima značajnu ulogu u procesu poticanja osobne promjene kod korisnika, ali i u procesu prenošenja znanja korisniku kako bi ga se time potaknulo na pozitivne promjene u osobnom rastu i razvoju (Norcross i Farber, 2005).

Slijedeći motiv upisa edukacije iz psihoterapije bio je ***poticaj izvana i prikupljene informacije*** pri čemu je prikupljena literatura bila važan čimbenik u donošenju odluke („*Knjiga koju sam pročitala od Fanite English: «A tako je dobro bilo počelo», to me baš zainteresiralo i privuklo da i sama upišem edukaciju.*” (S2), „...i to me potaklo da pročitam i nekoliko knjiga iz tog područja.” (S3), „...malo prije toga sam pročitala knjigu pod nazivom ‘Koji igru igraš’ i strašno me zaintrigirao pogled na ljudske odnose.” (S7)). Nadalje, saznanja od poznanika su bila važna za konačnu odluku o upisu jer su sudionici o pojedinim psihoterapijskim pravcima saznavali upravo tako („...o TA sam puno doznala od kolegice koja je već pohađala edukaciju i ona me dodatno motivirala da je upišem.” (S3) te od profesora s fakulteta..., *Tijekom treće godine preddiplomskog studija na kolegiju Upravljanje zatvorima kroz tematiku tretmanskog rada s počiniteljima kaznenih djela tadašnja dekanica Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta i nositeljica kolegija upoznala nas je s temeljnim postavkama TA što nam je bio i dio ispitne literature. Odmah mi se svidjelo sve vezano uz TA...*” (S5)).

Iz dobivenih odgovora može se vidjeti da sudionici istraživanja koji su tijekom fakultetskog obrazovanja bili poticani na upis edukacije iz psihoterapijskog pravca, pokazali samoinicijativno interes za proučavanje literature o konkretnom pravcu i upisom na edukaciju za razliku od sudionika koji tijekom obrazovanja nisu dobili takav poticaj nego su samostalno pretraživali informacije o psihoterapijskim pravcima iz pisanih sadržaja ili od poznanika. U tom kontekstu Cruz, Perez i Cantero (2009) naglašavaju da se prenošenjem znanja i iskustva kod drugih osoba sličnih profesionalnih interesa može aktivirati motivacija za stjecanjem istog, što također potvrđuju rezultati i ovog istraživanja. Pri tome vrijedi istaknuti važnost nastavnika na fakultetima da potiču svoje studente na nastavak obrazovanja i stručnog usavršavanja tijekom njihove profesionalne karijere, kako bi na što kompetentniji način mogli odgovoriti na sve složenije situacije svojih korisnika ili osoba u savjetovanju/ili psihoterapiji.

*Konkretne dobiti stečene tijekom edukacije iz odabranog
psihoterapijskog pravca*

Na istraživačko pitanje „*Koje ste konkretne dobiti stečene tijekom edukacije iz odabranog psihoterapijskog pravca?*“ dobivene su četiri teme: jačanje socijalnih odnosa, unapređenje profesionalnog odnosa, osobni razvoj i samosvijest te upotrebno znanje. Dobivene teme i podteme prikazane su u tablici 2.

Tablica 2. Konkretne dobiti stečene tijekom edukacije iz odabranog psihoterapijskog pravca

Teme	Kodovi
Jačanje socijalnih odnosa	Stabilnost partnerskog odnosa Sigurnost u partnerskom odnosu Unapređenje prijateljskih odnosa Poboljšanje obiteljskih odnosa
Unapređenje profesionalnog odnosa	Jačanje kapaciteta za empatiju Jačanje senzibilnosti Čuvanje osobnih granica
Osobni razvoj i samosvijest	Uspostava osobne kontrole Spontanost Osvještavanje slobodnog izbora i osobne odgovornosti
Upotrebno znanje	Integracija znanja Unapređenje znanja i stjecanje “alata” u radu s ljudima Prenošenje znanja korisnicima

Sudionici istraživanja iskazuju da im je edukacija iz psihoterapijskog pravca pomogla da **ojačaju socijalne odnose**, a to prije svega znači da su postigli **stabilnost partnerskog odnosa** („...*stabilnosti u ljubavnim odnosima, puno lakše rješavamo probleme i nesuglasice kad se pojave...*“ (S4), „*TA mi je pomogla i da stvorim dobar stabilan odnos sa svojim suprugom i da lakše i s puno više znanja odgajam svoju djecu.*“ (S3)), zatim **sigurnost u partnerskom odnosu** („*Promjene je uočio moj partner koji je isprva bio protiv mojih seminara zbog malo vremena koje smo provodili, ali mi je cijelo vrijeme davao feedback o mojem napretku.*“

Važan mi je taj odnos i to mi je super. To jačanje sigurnosti u odnosu koje sam dobio od edukacije mi je samo još veći poticaj za ulaganje u sebe...“(S1), „...Polako su nestajale neke nesigurnosti u odnosu koje sam imala. Bolje razumijevanje druge osobe, posebno meni važne, mi je donijelo sigurnost...volju da se predam sto posto u svemu što zajedno izgrađujemo bez straha kojeg sam imala, da ću bit povrijeđena ili ostavljena... pa čak i ako ne bude po planu, postavim si pitanje: Šta je najgore šta se može desit?...“(S7)). Osim toga, sudionici naglašavaju da je vidljivo i unapređenje prijateljskih odnosa („Svi meni važni odnosi što se tiče prijateljstva su, po mojoj procjeni, jači nego što su bili. Neki odnosi su i završili, na boljitak obje strane...“(S4), „...Svjesno donosim odluke koje će me činiti sretnom, naučila sam razumjeti druge na jedan posve nov način i izgradila snažne odnose s ljudima koji su mi bitni.“(S5)) i poboljšanje obiteljskih odnosa („Poboljšao sam odnos s roditeljima i odustao od ispravljanja stvari koje sam prihvatio takvima kakve jesu., naročito u pogledu roditelja, shvatio da se ljudi ne mogu mijenjat, već se ja mogu što naravno doprinosi poboljšanju odnosa.“(S1), „Puno bolje razumijem svoje bližnje, pritom mislim na obitelj... i znam komunikaciju preusmjeriti na dublju razinu.“(S3)).

Upisom na edukaciju iz psihoterapije, čovjek prihvaća spremnost na promjenu (svjesno ili nesvjesno). Jedna od faza osobnih promjena je i uključenost u pomažući odnos koji se odnosi na osnaživanje ponašajne promjene brigom, povjerenjem, otvorenošću, prihvaćenošću i razumijevanjem bliskih osoba (DiClemente, Schlundt i Gemmell, 2004). Navedeno je i vidljivo u dobivenim odgovorima u kontekstu promjena u razumijevanju i izgradnji privatnih odnosa polaznika edukacije što je rezultiralo poboljšanjem njihovih partnerskih, obiteljskih i prijateljskih odnosa.

Unapređenje profesionalnih odnosa je također jedna od dobiti sudjelovanja na edukaciji iz psihoterapijskog pravca, jer sudionici istraživanja prepoznaju da su kroz to iskustvo unaprijedili kapacitete za empatiju, senzibilnost i čuvanje osobnih granica. Empatija kao sposobnost prepoznavanja i razumijevanja tuđih emocija, odnosno sposobnost promatranja situacije iz tuđe perspektive uz istodobno objektivno promišljanje i svjesnost vlastitog identiteta, jedna je od ključnih kapaciteta uspješnih psihoterapeuta (Vuković i Bošnjaković, 2016). Uživljavanjem u situaciju i pokazivanjem autentičnog razumijevanja za osobu, stručnjak stvara temelje za uspostavu povjerenja, osjećaja sigurnosti korisnika

te stvaranja radnog, suradnog i, u konačnici, terapijskog odnosa s korisnikom. Odgovori sudionika istraživanja potvrđuju sve navedeno, jer ističu da su uočili koliko su tijekom edukacije unaprijedili kapacitete za empatiju („Sve se promijenilo, gledam ljudima u oči i osjećam ih, imam više empatije i svjesna sam emocija, primjećujem ih kod sebe, ali i drugih i sve sam više asertivna u komunikaciji i svojih želja i potreba.“ (S2), „Zasigurno sam unaprijedila odnos prema korisnicima iz razloga što imam više razumijevanja za različite životne priče s kojima dolaze u savjetovaništvo. Pokušavam kroz terapijski razgovor usmjeriti pojedince na pronalaženje dobrog u situacijama kada im se čini da ništa oko njih nema smisla.“ (S10)). Nadalje, pojam koji je usko vezan uz pojam empatije je senzibilnost. I za senzibilnost i za empatiju karakteristično je dijeljenje bolnih emocija s drugom osobom. Biti senzibilan znači jednostavno razumjeti bol druge osobe, biti uz nju s ljubavlju, a senzibilni ljudi se obično identificiraju samo s onim dijelom druge osobe koji razumiju i s kojim se slažu (Vuković i Bošnjaković, 2016). O kapacitetu za senzibilnost govore i sudionici istraživanja navodeći kako je to jedna od koristi i dobiti od edukacije iz psihoterapijskog pravca („Korisnici me prepoznaju, osjećaju, grle...mislim da je to razlog toga što sam i sam počeo više prepoznavati skrivene poruke, misli, osjećaje drugih...“ (S1), „Razumijem bolje svoje korisnike, njihove osjećaje... igre koje igraju i lako uskladim svoje ponašanje s opisom svog posla te zauzimam različite uloge ovisno o tome na kakav su mi pregled ili tretman došli.“ (S3)). Kako je već prethodno navedeno, empatija i senzibilnost su važni elementi terapijskog odnosa koji osigurava stavljanje korisnikovih potreba uvijek na prvo mjesto. Međutim, iako je stručnjak odgovoran za korisnika i proces odnosa i njegov dobar ishod, jako je važno da zna kako (sa)čuvati osobne granice, a da pri tome ne uskrati korisnika u pružanju profesionalne pažnje koja mu je potrebna (Bibring, 1954; Hawamdeh i Fakhry, 2014). U tom kontekstu sudionici istraživanja su prepoznali da je vještina čuvanja osobnih granica jedna od dobiti edukacije iz psihoterapije („...Naučila sam kako čuvati svoje granice i raditi u okviru dogovora.“ (S2), „Zauzeti se za sebe, naučiti postaviti granice u radu s korisnicima, to mi je teško išlo kad sam odmah ‘uplovila’ u svijet rada.“ (S9)).

Treća tema koja je dobivena kao rezultat po pitanju dobiti od edukacije je **osobni razvoj i samosvijest**. Prema Golemanu (2015) samosvijest podrazumijeva poznavanje osobnih unutarnjih stanja, sklonosti,

nadarenosti i pronicavosti. On je smatra jednom od pet komponenti emocionalne inteligencije - uz samosvladavanje, motivaciju, empatiju i društvene vještine. On navodi da su emocionalna svjesnost, točna samoprocjena i samopouzdanje emocionalne kompetencije oni kapaciteti koji proizlaze iz samosvijesti. Osim toga, sudionici navode kako im je edukacija pomogla u uspostavi kontrole nad životom („*Sve moguće: od smanjenja bijesa, to jest, ljutnje...nekontroliranog ponašanja u situacijama koje su teške za mene...negativnih misli...uspostavila sam kontrolu nad samom sobom i to mi stvarno puno znači.*“ (S5), „...*Znam da upravljam svojim životom i idem smjerom kojim želim ići.*“ (S8)). Razumijevanje vlastitog funkcioniranja u različitim situacijama koje, između ostalog, obuhvaća prepoznavanje načina ponašanja, razmišljanja i emocionalnih procesa te uspostava kontrole istih, je dio osobnog rasta i razvoja što je osobito važno za osobe koje se bave psihoterapijskim radom (Hackney, 2012). Uspostava osobne kontrole se može povezati s terminom uspostave kontrole podražaja koji se temelji na isključivanju podražaja za poticanje neželjenih navika. To se najčešće odvija restrukturiranjem okruženja, smanjujući mogućnost da određeni uvjeti potiču eventualni povrat, dok korištenje nekih novih podražaja može pomoći osobi u pozitivnijoj reakciji (DiClemente, Schlundt i Gemmell, 2004). Učenje o tome kako unijeti i održati kontrolu nad svojim životom je dio cilja edukacije iz realitetne terapije, pa je tako iskustvo uspostavljanja osobne kontrole u životu terapeuta značajno i za njegov rad s korisnicima (Stijačić, 2008).

Nadalje, sudionici navode kako je edukacija doprinijela razvoju njihovog slobodnijeg izražavanja osjećaja, reagiranja i ponašanja („*Davno je bilo, no mislim da sam postala spontanija u odnosima..., toplija, otvorenija, slobodnija u izražavanju misli i osjećaja...*“ (S7), „*Stabilnija, smirenija, lakše rješavam probleme...postala sam spontanija u izražavanju i osjećaja, ali i općenito šta se tiče ponašanja...*“ (S9)). Beck-Dvoržak (1987., prema Somolanji i Bognar, 2008) navodi kako Moreno smatra da je spontanost najstariji fenomen živog bića, pa je prema tome, spontanost preduvjet kreativnosti. Istodobno, to ne znači da je svako spontano biće i kreativno. Međutim, ako je spontanost smanjena, kreativnost ne može doći do svoje pune realizacije. Spontanost nije nužno vezana samo uz pojam kreativnosti, već i uz slobodu, jer biti spontan znači slobodno izražavati vlastite misli, osjećaje i ponašanja bez susprezanja. Dostići takvu razinu komuniciranja predstavlja uspjeh kvalitetne komunikacije,

ali i načina življenja. Pod tim vidom odgovori sudionika istraživanja pokazuju da su oni tijekom i nakon edukacije osvijestili mogućnost slobodnog izbora i odgovornosti, što znači da putem uspostave kontrole nad životom sami biraju kako će postupiti („*Nisam očekivala ništa, a dobila sam puno - smislen pogled na život i patnju, perspektivu slobodnog izbora i osobne odgovornosti te mogućnost nadilaženja sebe u svakoj situaciji. Logoterapija za mene osobno je stil života, a ne jedna od terapija.*“ (S9), „*Više samopouzdanja, odgovornost za sebe i svoje postupke, spoznavanje mogućnosti izbora što olakšava rješavanje problema...*“ (S8)). Psihoterapijsko učenje posebno naglašava korisnikovu odgovornost za vlastiti razvitak, ali i odgovornost terapeuta u terapijskom procesu. Cjelokupni psihoterapijski proces zasnovan je prije svega na odgovornosti terapeuta za rezultat procesa, stoga je važno spoznati udio vlastite odgovornosti u terapiji, ali i općenito pri donošenju odluka u različitim životnim situacijama (Cohen, 1990; Kaslow, 2004).

Treća tema koja je dobivena u odgovorima na pitanje o dobiti od edukacije iz psihoterapijskog pravca je **upotrebnno znanje**. Sudionici istraživanja navode kako su preko edukacije naučili objediniti dosadašnja znanja, povezati ih s dosadašnjim iskustvima u radu, ali i širiti stečena znanja na ostala područja privatnog života i rada („*Kao kineziolog povezujem tjelesnu dimenziju s duhovnom tako da su i kineziološki tretmani s logoterapijskim elementima postali učinkovitiji za korisnika.*“ (S9), „*Sada imam osjećaj za sebe da sam integrirala razna znanja i iskustva i da sam samopouzdana i svjesna svog osobnog stila u radu.*“ (S3), „*Proširila sam svoju djelatnost na područje psihološkog savjetovanja i psihoterapije te stekla iskustva u provođenju radionica. Također sam usavršila svoj rad u timu i znanja o vođenju timova.*“ (S3)). Na to se mogu nadovezati navodi sudionika o tome kako su tijekom edukacije u većoj mjeri i kvaliteti nego u dosadašnjim edukacijama unaprijedili znanja i stekli „alate“ za rad s ljudima poput: vještina konfrontiranja, postavljanja pitanja, sažimanja i parafraziranja („*Na edukaciji sam dobila osnovna znanja i alate koje svakodnevno proširujem proučavajući Franklov lik i djelo te druga djela egzistencijalne filozofije.*“ (S9), „*Konkretan alat za rad u području savjetovanja...kada, u kojem trenutku i je li uopće potrebo konfrontirati, češće sažimati i parafrazirati, a manje postavljati pitanja...*“ (S4)). Poznato je da je za kompetentno vođenje psihoterapije potrebno svladati brojne vještine i steći znanja o metodama rada, znati integrirati stečeno znanje te ga i upotrijebiti u svakodnevnom

radu s korisnicima, o čemu govore podaci i ovog istraživanja. Vođenje psihoterapije od inicijalnog evaluacijskog intervjua do završne faze liječenja treba biti konceptualno jasno i zasnovano na činjenicama - jer je bitno odrediti ciljeve terapije, strategije i taktike za postizanje tih ciljeva. Osim toga, koncept psihoterapijskog rada treba obuhvaćati strategije terapijskog rada (što će se raditi s korisnikom?), dinamiku rada (kada i kako će se raditi?) i objašnjenje zašto će se intervenirati na određeni način u određeno vrijeme (Weiner i Bornstein, 2009).

Posljednja podtema koja je dobivena unutar teme upotrebno znanje je prenošenje znanja korisnicima. Sudionici istraživanja smatraju važnim znanje i spoznaje koje su stekli prenijeti ljudima kojima pomažu ili ih educiraju („*Većini korisnika se sve čini nekako poznato, međutim otkrivanjem smisla i u teškim životnim situacijama kao što su bolest, razvod, smrt, gubitak posla, financijski krah itd. lakše pronalaze nove životne smjerove kako bi za nekoga ili nešto bili tu.*“ (S8), „*Promjena stava korisnika prema problemu zbog kojeg je došao i način nošenja s trenutnom patnjom ili uviđanje promjene ponašanja člana obitelji najbolji su pokazatelji ishoda terapije, osobito kada to sam korisnik verbalizira ili dođe do konkretne promjene. Primjer: učenik 1. razreda gimnazije, prvi kandidat za padanje razreda zbog negativnih ocjena iz sedam predmeta sredinom drugog polugodišta je unutar dva mjeseca popravio sve ocjene na vrlo dobar ili odličan te krajem školske godine pomagao kolegama da isprave negativne ocjene. Mislim da je to veliki pokazatelj učinkovitosti terapije i prenesenog znanja na korisnika.*“ (S9), „*Prema bolesnicima kao i studentima pokušavam pristupiti holistički. Kroz edukaciju naučila sam sagledavati duhovnu razinu pojedinca. Navedeno načelo u nastavi prenosim studentima kako bi u budućnosti lakše razumjeli sebe i druge.*“ (S10)). U današnje vrijeme sve je veći porast institucija za obrazovanje pri čemu govorimo o ekonomizaciji znanja i obrazovanja o čemu govori i Laušević (2010). Primarni cilj obrazovnih institucija više nije samo prijenos znanja, već u jedan od vodećih ciljeva ulazi i ekonomska, odnosno tržišna vrijednost stručnjaka na tržištu rada. U tom kontekstu, u Hrvatskoj je u posljednjih desetak i više godina u porastu osnivanje poslijediplomskih studijskih programa, škola za stručna usavršavanja i sve veći broj osnivanja psihoterapeutskih pravaca kako bi se unaprijedile kompetencije stručnjaka i podigla njihova profesionalna vrijednost u radnom okruženju.

ZAKLJUČAK

Psihoterapija je skup specifičnih i visoko profesionalnih metoda rada i tehnika koji se primjenjuju u rješavanju različitih problema u funkcioniranju osobe, a najčešće u slučaju problema emocionalne prirode, teškoća u mentalnom zdravlju, ali i u situacijama kada se u radu s osobom nastoji postići pozitivna promjena u području nefunkcionalnih modela ponašanja te u slučajevima osnaživanja rasta i razvoja osobe u različitim aspektima života. Koncept psihoterapijskog rada najčešće obuhvaća strategiju rada s osobom te dinamiku rada koja uključuje plan kada i kako će se raditi na pojedinim temama. Budući je područje psihoterapijskog rada vrlo kompleksno, odgovorno i zahtjevno, od osobitog je značaja kvalitetna edukacija iz psihoterapije koja će stručnjaka temeljito pripremiti za kvalificiran psihoterapijski rad kroz teorijski okvir, metode i tehnike rada te osobno iskustvo psihoterapije i superviziranog rada s korisnicima (Corey, 2007). Osim toga, ulaganje u profesionalni razvoj smatra se usko povezanim s ulaganjem u osobne kapaciete i obrnuto (iako se nije uvijek tako mislilo). Pri tome se poboljšanje osobnih potencijala psihoterapeuta poput empatije, kongruentnosti, adaptibilnosti, poštenja, analitičnosti, uvažavanja različitosti i slično, prepoznaje i u poboljšanju njegovih profesionalnih vještina (Hackney, 2012). Stoga je cilj ovog istraživanja bio steći uvid u motive upisa edukacije iz psihoterapijskih pravaca i saznati koje dobiti od navedene edukacije prepoznaju polaznici – stručnjaci, uglavnom iz pomagačkih struka.

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da stručnjaci upisuju edukaciju uglavnom iz dva motiva. Jedan je profesionalni, a drugi osobni. Stjecanje novih kompetencija i potreba za razumijevanjem ponašanja i osjećaja (vlastitih, ali i drugih ljudi) te potreba i želja za „radom na sebi“ glavni su motivi upisa. Osim toga, sudionici navode kako su psihoterapiju upisali s ciljem bavljenja psihoterapijom ili savjetovanjem kao njihovim drugim zanimanjem. Konkretno dobiti koje su sudionici stekli tijekom edukacije odnose se na unapređenje privatnih odnosa i odnosa u poslovnom okruženju (s korisnicima i kolegama) te na brižnije čuvanje osobnih granica i unapređenje osobnog razvoja i podizanja samosvijesti.

Rezultati istraživanja doprinose dubljim spoznajama o povezanosti ulaganja u profesionalne kompetencije stručnjaka psihoterapeuta s njihovim osobnim rastom i razvojem. Pri tome, vrijedi istaknuti da su obrazovanje i profesionalni razvoj najsigurniji put prema visokim

kompetencijama i višoj razini kvalitete rada, pri čemu se u ovom slučaju konačni pozitivni ishodi reflektiraju na učinkovitost psihoterapijskih tretmana (Staničić, 2006). Sudionici su osobito isticali koristi od edukacije iz psihoterapije na razini jačanja osobnih kapaciteta o čemu najbolje svjedoči slijedeća izjava sudionice istraživanja: *„Sve se promijenilo, gledam ljudima u oči i osjećam ih, imam više empatije i svjesna sam emocija, primjećujem ih kod sebe, ali i drugih i sve sam više asertivna u komunikaciji i svojih želja i potreba.“*

Učenje psihoterapeuta o brizi za vlastito mentalno zdravlje, ulaganje vremena i resursa u zadovoljavajući stil života i jačanje kapaciteta za individualnu otpornost predstavlja ulaganje i u profesionalne kapacitete. Stoga je za pomagačke struke, među kojima je i socijalni rad, bitno osigurati mogućnosti stjecanja dodatnih kompetencija, a edukacija iz psihoterapije može biti jedan od značajnih načina postizanja toliko željene ravnoteže između profesionalnog i osobnog života kao i razumijevanja autentične osobnosti psihoterapeuta kao jedinstvene osobe.

LITERATURA

- Anić, N. (2003). *Bihevioralna terapija*. Pp. 254-266 u Klinička psihologija, Mikloš Biro i Willi Butollo (ur). Novi Sad: Katedra za kliničku psihologiju Ludwig Maximilians Univesitat & Futura publikacije.
- Bibring, E. (1954). „Psychoanalysis and the Dynamic Psychotherapies“. *Journal American Psychoanalytic Association*, 2: 245-770.
- Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3 (2): 77-101.
- Corey, G. (2007). *Teorija i praksa psihološkog savjetovanja i psihoterapije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- DiClemente, Carlo, Schlundt, Debra .B.S. i Gemmell, Leigh. (2004). Readiness and Stages of Change in Addiction Treatment. *The American Journal on Addiction*, 13: 103–119.
- Gillham, B. (2005). *Research interviewing: The range of techniques*. Berkshire: Open university press.
- Goleman, D. (2015). *Emocionalna inteligencija u poslu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Cohen, Gene D. (1990). „Psychopathology and mental health in the mature and elderly adult.“ 359-371. Birren, J.E. i Schaie K.W.(ur). *Handbook of the psychology of aging*, San Diego: Academic Press.
- Cruz, N. M., Pérez, V. M. i Cantero, T. C. (2009). „The influence of employee motivation on knowledge transfer“. *Journal of Knowledge Management*, 13 (6): 478-490.
- Hackney, Harold L. (2012). *Savjetovatelj-stručnjak-procesni vodič kroz pomaganje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hawamdeh, S. i Fakhry, R. (2014). „Therapeutic Relationships From the Psychiatric Nurses’ Perspectives: An Interpretative Phenomenological Study“. *Perspectives in Psychiatric Care*, 50: 178–185.
- Kaslow, Nadine J. (2004). „Competencies in Professional Psychology“. *American Psychologist*, 59: 774-781.

- Klain, E. (2008). *Psihoanaliza*. Pp. 7-22 u *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*. V. Jukić i Pisk, Z. (ur). Zagreb: Medicinska naklada.
- Janković, J. (2004). *Savjetovanje u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Etcetera.
- Jokić-Begić, N. (2008). *Bihevioralno-kognitivne terapije*. Pp. 63-75 u *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*. V. Jukić i Pisk, Z. (ur). Zagreb: Medicinska naklada.
- Jukić, V. i Pisk, Z. (2008). Predgovor. Pp. V-XII u *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*. V. Jukić i Pisk, Z. (ur). Zagreb: Medicinska naklada.
- Laušević, S. (2010). „Ekonomizacija znanja i obrazovanja: put u neobrazovanost?“ *Sociološka luča* 4 (1): 84-98.
- Mearns, D. i Thorne, B. (2007). *Savjetovanje usmjereno na osobu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i u drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Miller, William R. Rollnick, S. (2002). *Motivational Interviewing*. New York: Guilford Press.
- Morović, J. (2008). *Geštalt psihoterapija-koncept "ovdje i sada"*. Pp. 105-111 u *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*. V. Jukić i Pisk, Z. (ur). Zagreb: Medicinska naklada.
- Norcross, John. C. i Farber. Barry. A. (2005). „Choosing psychotherapy as a career: Beyond “I want to help people”“, *Journal of Clinical Psychology*, 61 (8): 939-43.
- Somolanji, I. i Bognar, L. (2008). „Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima.“ *Život i škola*, LIV (19): 87-94.
- Stijačić, D. (2008). *Realitetna terapija*. Pp. 157-164 u *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas*. V. Jukić i Pisk, Z. (ur). Zagreb: Medicinska naklada.
- The Careers Service (2018). Consider your Motivations for Further Study. Pristupljeno 26.6.2020. <https://www.careers.ox.ac.uk/consider-your-motivations-for-further-study/>

- Vizek Vidović, V. i Vlahović Štetić, V. (2007). „Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj“. *Ljetopis socijalnog rada*, 2 (14): 283-310.
- Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2016). „Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive“. *Bogoslovska smotra*, 86: 731–756.
- Weiner, Irving B. i Bornstein, Robert F. (2009). *Principles of psychotherapy: Promoting evidence-based psychodynamic practice* (3rd ed.). Hoboken, NY, US: John Wiley & Sons Inc.
- Zakon o djelatnosti psihoterapije, *Narodne novine* (2018). 64/18. (1307). Pristupljeno 27.06.2020. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_64_1307.html

Summary

The aim of this qualitative research was to gain insight into the motives of experts for enrolment in psychotherapy training and the benefits gained during training. Ten experts from different disciplines participated in the research. Semistructured interviews were the main data collection approach. Thematic analysis was used for data analysis. Results show that the most common motives for enrolment in the training are: professional development, application of useful knowledge, practising psychotherapy as a profession. Recognized benefits are: strengthening of personal and professional relationships, personal development and skills application. The research provides additional understanding of the multidimensional effects of psychotherapeutic training especially for psycho-social help professions, which makes a scientific contribution of this paper due to the existing lack of research on this topic in the region.

Suada Buljubašić¹

Nedreta Šarić²

KRITIČKI OSVRT NA PROCES (DE) INSTITUCIONALIZACIJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Neophodne reforme u procesu pridruživanja Evropskoj uniji nameću obavezu usklađivanja domaćih propisa sa međunarodnim konvencijama i evropskim standardima i osiguranje uvjeta za postizanje najvišeg stepena zaštite ljudskih prava. Zato su donesene brojne strategije, politike, akcioni planovi i drugi dokumenti u kojima se ističe opredijeljenost države da kroz reformske procese u oblasti zdravstva i socijalne zaštite radi na stvaranju uvjeta kako bi se unaprijedila zaštita mentalnog zdravlja. U okviru reformi koje se provode u socijalnom i zdravstvenom sektoru, deinstitucionalizacija zauzima posebno mjesto.

Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi koliko su ostvareni dugoročni ciljevi navedeni u Strategiji deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020). Kako bi se došlo do postavljenog cilja bilo je neophodno istražiti početak razvoja institucionalne zaštite, dati pregled trenutnih institucija i izvršiti kvantitativno i kvalitativno istraživanje u ustanovama u kojima se zbrinjavaju osobe sa mentalnim poteškoćama. Istraživanje je provedeno u tri ustanove u Federaciji Bosne i Hercegovine. U svim ustanovama izvršena je analiza godišnjih izvještaja o radu za period 2014-2019, a u

---

1 Dr. Suada Buljubašić, redovna profesorica, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, e-mail: suada.buljubasic@fpn.unsa.ba

2 Dr. Nedreta Šarić, docentica, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, e-mail: nedreta.seric@fpn.unsa.ba

jednoj je obavljeno i istraživanje sa zaposlenicima i predstavnicima menadžmenta.

U istraživanju su korištene sljedeće metode i tehnike: historijski metod, metoda analize sadržaja, metod deskripcije, metod indukcije i dedukcije, metod komparacije i intervju.

Nalazi istraživanja pokazuju da se povećava broj institucija u kojima boravi veliki broj korisnika, da postoji transinstitucionalizacija korisnika, da nisu stvoreni potrebni uvjeti koji se u prvom redu odnose na stvaranje odgovarajućih usluga i podrške u lokalnoj zajednici korisnicima nakon izlaska iz institucije. Međutim, nalazi istraživanja pokazuju da pojedine ustanove svojom organizacijom rada i otvaranjem prema lokalnoj zajednici doprinose procesu deinstitucionalizacije, ali samo njegovom početku, jer se korisnici i dalje zadržavaju zbog nemogućnosti napuštanja. Međusektorska saradnja, posebno socijalnog i zdravstvenog sektora, ključna je za postizanje boljih rezultata i zato joj se mora posvetiti veća pažnja u narednom periodu.

Ključne riječi: *deinstitucionalizacija, transformacija, reforme, korisnici*

UVOD I METODOLOŠKI OKVIR RADA

Deinstitucionalizacija je proces koji je davno počeo u razvijenim zemljama pod pritiskom pokreta za zaštitu ljudskih prava. U početku, deinstitucionalizacija se odnosila na osobe sa mentalnim oboljenjima, ali je kasnije uključila i druge populacijske grupe koje su smještene u različite institucije (domovi za djecu bez roditeljskog staranja, prihvatilišta). U ovim zemljama deinstitucionalizacija je posebno intenzivirana u drugoj polovini 20. vijeka, kada je u Bosni i Hercegovini došlo do osnivanja velikog broja različitih institucija za smještaj djece, odraslih i starijih osoba. Institucionalna zaštita se posebno primjenjivala u zbrinjavanju osoba s mentalnim oboljenjima. Za jedan broj korisnika institucije su predstavljale jedino moguće rješenje i u institucijama su ostajali do kraja života. Deinstitucionalizacija je veoma složen proces koji podrazumijeva napuštanje institucije i povratak u zajednicu bez obzira na to da li se radi o povratku u svoju porodicu, drugu porodicu ili stambenu jedinicu u lokalnoj zajednici u kojoj se nastavlja život uz odgovarajuću podršku. Pod deinstitucionalizacijom se podrazumijeva i sprečavanje institucionalizacije što je moguće ostvariti kroz pružanje adekvatne pomoći i podrške u vlastitoj porodici, drugoj porodici ili stambenoj jedinici u lokalnoj zajednici. Deinstitucionalizacija je jedan od zadataka koji je neophodan u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Cilj istraživanja je da se utvrdi koliko se odmaklo u procesu deinstitucionalizacije, odnosno da li su i u kojoj mjeri ostvareni dugoročni ciljevi definirani u *Strategiji deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020)* (Strategija). U Strategiji su navedena dva dugoročna cilja i to:

1. smanjiti ulazak u institucije i
2. povećati izlazak iz institucija u nove oblike brige, posebno stimulirajući porodičnu reintegraciju (uz garanciju jedne ili više usluga podrške porodici u lokalnoj zajednici).

Istraživanjem su obuhvaćene tri ustanove za smještaj osoba sa invaliditetom na području Federacije Bosne i Hercegovine, i to: Zavod za zaštitu mentalno invalidnih lica „Drin“ Fojnica, „Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“ Sarajevo i „Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“ Stolac. U istraživačkom procesu analizirani su godišnji izvještaji o radu izabranih ustanova i drugih dokumenata značajnih za

istraživanje (pravilnici kojima su regulirani kućni red, vrijeme i način posjeta, dopusta, upotreba telefona) Pored toga, u istraživanju su učestvovali i zaposlenici (22) i predstavnici menadžmenta (tri) Zavoda „Drin“ Fojnica, i sa njima je obavljen polustrukturirani intervju sa unaprijed pripremljenim pitanjima. Istraživačka pitanja na koja se željelo odgovoriti u radu su:

- da li podržavate koncept deinstitutionalizacije;
- koje su aktivnosti preduzete nakon donošenja Strategije;
- da li su stvoreni neophodni uvjeti u lokalnoj zajednici za proces deinstitutionalizacije;
- da li se dovoljno pažnje posvećuje kontaktu sa porodicom;
- da li ste zadovoljni dosadašnjim rezultatima u procesu deinstitutionalizacije;
- koje su prepreke uočene u dosadašnjem periodu;
- kakva je međusektorska saradnja;
- kako unaprijediti i ubrzati proces deinstitutionalizacije.

U istraživanju su korištene sljedeće metode i tehnike: historijski metod, metoda analize sadržaja, metod deskripcije, metod indukcije i dedukcije, metod komparacije i intervju. Istraživanje je obavljeno tokom 2019. i 2020. godine.

Razvoj institucionalne zaštite

U vrijeme kad je u razvijenim zemljama Zapada pod pritiskom brojnih pokreta za zaštitu ljudskih prava osoba smještenih u institucije započeo proces deinstitutionalizacije, na području bivše Jugoslavije počelo se sa osnivanjem brojnih ustanova za dugoročan smještaj različitih kategorija korisnika: djece, odraslih i starijih osoba. Tako je u periodu nakon Drugog svjetskog rata osnovano nekoliko ustanova za djecu bez roditeljskog staranja s ciljem zbrinjavanja velikog broja ratne siročadi (Buljubašić, 2004). U ovom periodu dolazi i do osnivanja ustanova za dugotrajno zbrinjavanje djece i odraslih s mentalnim poteškoćama, kao rezultat izražene težnje društva za organiziranim zbrinjavanjem ovih osoba. Zajednička karakteristika ovih ustanova, bez obzira na kategoriju korisnika, je da su velike i glomazne, namijenjene za dugotrajan boravak više stotina korisnika. Sve ustanove bile su na republičkom nivou, a što je značilo da su se u njima zbrinjavali korisnici sa cijelog područja tadašnje Socijalističke republike Bosne i Hercegovine. Za razliku od dječijih

domova koji su osnivani u užim gradskim jezgrima većih gradova, ustanove za zbrinjavanje djece i odraslih s mentalnim poteškoćama građene su van urbanih područja. To je bilo u duhu tadašnjeg vjerovanja da osobe s mentalnim poteškoćama treba zbrinjavati u mirnijim područjima sa dosta zelenila i svježeg zraka, van gradske buke i zagađenosti, što doprinosi poboljšanju njihovog zdravstvenog stanja. Među najpoznatijim ustanovama iz tog perioda koje se danas nalaze u Federaciji Bosne i Hercegovine su: Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić, osnovan 1949. godine i smješten u istoimenom malom mjestu udaljenom 30 km od Sarajeva i Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica Drin, koji je osnovan 1955. godine i smješten na periferiji Fojnice, gradića udaljenog oko 60 km od Sarajeva.

Organizacija rada sa korisnicima u ovim ustanovama dugo godina bazirala se na *medicinskom modelu* koji je posebno došao do izražaja otkrićem lijekova za duševna oboljenja. *Medicinski model* u središte je stavljao medicinsku specifičnost, odnosno oboljenje osobe koje treba odgovarajući medicinski tretman i terapiju. U suštini, ovaj model stavlja pojedinca u medicinsku kategoriju, jer se problem nalazi unutar njega zbog oboljenja koje zahtjeva medicinsku intervenciju kako bi se osoba prilagodila društvu. Otkriće lijekova za duševna oboljenja dalo je moć i utjecaj medicinskoj struci da diktira život osobama s duševnim smetnjama (Bruce, Quinn, Degener, Burke, Quinlivan, Castellino, Kilkelly, 2002). Uz *medicinski model* usko je vezana institucionalna zaštita osoba s duševnim oboljenjima (Šostar, Bakula Anđelić, Majsec Sobota, 2006). Ovaj model vremenom je zamjenjen *socijalnim modelom* koji problem smješta u društvo, izvan pojedinca. Suština *socijalnog modela* je da oboljenje ili oštećenje koje objektivno postoji ne treba negirati, ali ono ne umanjuje vrijednost osobe kao ljudskog bića i zato treba biti uključena u sva važna pitanja i donošenje odluka koja su važna za njen život (Mihanović, 2011).

Početak rada ovih ustanova, pedesetih godina prošlog vijeka, pratilo je mnogo teškoća među kojima se posebno izdvajao problem stručne radne snage - bio je evidentan nedostatak stručnjaka različitih profila koji su educirani za rad s ovom kategorijom korisnika. Kao glavni razlog za ovaj deficit, možemo navesti nepostojanje škola i ustanova za više i visoko obrazovanje koje bi se bavile edukacijom kadra potrebnog za rad u ovim ustanovama. Također, dodatnu teškoću za zapošljavanje stručnog kadra predstavljala je i lokacija ovih ustanova koje su bile smještene

u perifernim dijelovima malih mjesta i mali broj stručnjaka, koji su uglavnom živjeli u većim gradovima i nisu željeli odlaziti u ove sredine koje su im bile neprivlačne, jer im nisu pružale sve mogućnosti koje su pružali veliki gradovi. Sve to dovelo je do prijema nekvalificirane radne snage. Među novoprimljenim radnicima najviše je bilo njegovatelja iako nisu imali potrebne kvalifikacije. Njihov zadatak pretežno se odnosio na brigu o ličnoj higijeni, oblačenje i hranjenje korisnika. Pored toga, a zbog nedostatka medicinskog osoblja, njegovatelji su vršili podjelu i/ili kontrolu redovnog uzimanja medikamentozne terapije. Protekom vremena situacija se neznatno poboljšala, jer i dalje ove ustanove nisu bile privlačne za stručnjake koji su se osposobljavali u srednjim, višim i visokim školama koje su otvorene. Nedostatak stručnjaka je problem koji je u ovim ustanovama izražen desetljećima i traje do danas. Tokom šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina ove ustanove su brinule o velikom broju korisnika jer se institucionalna zaštita djece i odraslih sa mentalnim poteškoćama najviše primjenjivala. Takvo stanje zadržalo se do rata.

Zavod „Drin“ početkom rata (1992-1995) uz sve teškoće sa kojim se suočio u pogledu osiguranja neophodnih uvjeta za funkcioniranje i brigu o korisnicima, pretrpio je i organizacijske promjene. Do početka rata, Zavod „Drin“ imao je dvije organizacione jedinice smještene na različitim lokacijama: na periferiji Fojnice i mjestu Bakovići udaljenom oko 5 km od Fojnice. Tokom ratnih sukoba dolazi do fizičkog razdvajanja ovih organizacionih jedinica koje kasnije nastavljaju da djeluju kao dva zasebna zavoda: Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica „Drin“, Fojnica, kapaciteta 500 korisnika i Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica „Bakovići“, kapaciteta 320 korisnika.

U periodu poslije rata svi zavodi su bili suočeni sa brojnim problemima (ratna oštećenja, finansijski problemi, veliki broj korisnika, nedostatak stručnog kadra) i pravnim vakuumom s obzirom na administrativno-teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine (BiH) koje je uspostavljeno Dejtonskim mirovnim sporazumom i nadležnostima za oblast socijalne politike i zdravstva. Ovi zavodi nalaze se na području entiteta Federacije BiH (FBiH) koji ima kompleksno uređenje i sastoji se od deset kantona. Ustavom ovog entiteta propisana je podjela nadležnosti između entiteta i kantona u oblasti socijalne politike što je dovelo zavode u nezavidan položaj, jer su kao bivše republičke ustanove ostale bez osnivača i definiranih i sigurnih izvora finansiranja. Ovakvo stanje trajalo je sve do

2008. godine i donošenja *Zakona o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH* („Službene novine Federacije BiH“, broj 31/08, 27/12). Zakonom je definirano da je osnivač sva tri zavoda Parlament Federacije BiH, što je značilo da su zavodi na entitetskom nivou i propisani su izvori finansiranja, što je važno za dalji rad. Ovi problemi imali su snažan uticaj na funkcioniranje zavoda i rad s korisnicima. Do 2008. godine i donošenja navedenog zakona, zavodi su imali izražene teškoće osiguranja finansijskih sredstava jer su zavisili od uplate sredstava iz kantonalnih i Federalnog budžeta koje nikad nisu bile precizno definirane.

U poslijeratnom periodu nastavlja se sa osnivanjem institucija u koje se smještaju i osobe sa mentalnim poteškoćama. Prvo se u Kantonu Sarajevo 1998. godine osniva „Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“, zatim 2004. godine Humanitarna organizacija „Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS“ osniva Prihvatni centar „Duje“ u mjestu Klokotnica kod Doboja, i na kraju 2013. godine počinje sa radom „Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“ u Stocu.

Povećanju zahtjeva za smještaj korisnika u institucije doprinijelo je i donošenje *Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama* 2001. godine („Službene novine Federacije BiH“, broj 37/01 i 40/02). Ovim Zakonom ograničeno je vrijeme boravka, odnosno bolničkog liječenja osoba s duševnim smetnjama u zdravstvenim ustanovama. Zakonom je u članu 41. definirano da će se osoba s duševnim smetnjama koju treba otpustiti iz zdravstvene ustanove, a koja zbog svog psihofizičkog stanja i uvjeta u kojima živi nije sposobna brinuti se o sebi, niti ima osobe koje su po zakonu dužne i mogu se brinuti o njoj, premjestiti iz zdravstvene u socijalnu ustanovu po postupku predviđenom *Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom* („Službene novine Federacije BiH“, broj 36/99, 54/04, 36/06, 14/09). Praksa potvrđuje da je među osobama s mentalnim poteškoćama značajan broj onih koji se ne mogu vratiti u svoju porodicu i stoga je smještaj u institucije jedino moguće rješenje. Sve to je doprinijelo da se u institucijama nalazi veoma heterogena populacija korisnika u pogledu razlika u mentalnim poteškoćama, a za jedan broj korisnika institucija predstavlja svojevrstan azil u kojem ostaju do kraja života.

Početak (de)institucionalizacije

U Bosni i Hercegovini se o procesu deinstitutionalizacije počelo govoriti pod pritiskom međunarodne zajednice i potrebe usaglašavanja domaćih propisa sa međunarodnim pravnim propisima i standardima, naročito sa Konvencijom o pravima djeteta i Standardnim pravilama UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom.

Zato su donesene brojne strategije, politike, akcioni planovi i drugi dokumenti u kojima se ističe opredjeljenost države Bosne i Hercegovine da kroz reformske procese u oblasti zdravstva i socijalne zaštite radi na stvaranju pretpostavki s ciljem unapređenja i zaštite mentalnog zdravlja. U oblasti socijalne politike u FBiH s prvim aktivnostima vezanim za deinstitutionalizaciju osoba s duševnim poteškoćama počinje se od 2005. godine.³ Ove aktivnosti mogu se smatrati početnim koracima i odnosile su se na smještajne kapacitete unutar i izvan zavoda i stvaranje boljih uvjeta za samostalniji život korisnika, a što uključuje otvaranje posebnih stambenih jedinica unutar zavoda i kupovinu stanova i kuća u lokalnoj zajednici. Ove stambene jedinice unutar zavoda u suštini služe za obuku korisnika za stanovanje u zajednici uz podršku. Nakon potrebne obuke, korisnici za koje se utvrdi da su dovoljno osposobljeni premještaju se u kuće ili stanove u lokalnoj zajednici gdje nastavljaju samostalan život uz podršku. Potrebnu podršku pruža osoblje zavoda jer sve ove stambene jedinice organizaciono pripadaju zavodima.

S obzirom da koncept deinstitutionalizacije podrazumijeva i prevenciju ulaska u institucije a ne samo izlaska iz njih, i da traži međusektorsku saradnju prvenstveno socijalnog i zdravstvenog sektora, neophodno je ukazati na činjenicu da početke deinstitutionalizacije osoba s mentalnim poteškoćama u FBiH nalazimo u sklopu reformi u zdravstvu koje su počele 1996. godine, primjenom koncepta „mentalno zdravlje u zajednici“ (Buljubašić, Šerić, Babić, 2018).

U ovim reformama posebno su značajne reforme u primarnoj zdravstvenoj zaštiti zbog osnivanja centara za mentalno zdravlje (CMZ) koji su važna karika u deinstitutionalizaciji, bez obzira da li se radi o osobama koje napuštaju institucije ili se njihovim djelovanjem sprečava njihova institucionalizacija, reinstitucionalizacija ili transinstitucionalizacija.

---

³ Vidjeti *Strategiju deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020)*.

Dakle, CMZ organizaciono pripadaju domovima zdravlja i imaju ključnu ulogu u deinstitucionalizaciji osoba s mentalnim poteškoćama jer sprečavaju institucionalizaciju, ali i pružaju potrebnu stručnu podršku osobama koje su napustile instituciju. Oni predstavljaju uslugu, odnosno servis, u lokalnoj zajednici koja je nazaobilazna u provođenju koncepta „mentalno zdravlje u zajednici“. Federalni ministar zdravlja donio je u oktobru 2011. godine *Pravilnik o organizaciji i bližim uslovima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci* („Službene novine Federacije BiH“ br. 73/11) kojim je regulirana i kadrovska popunjenost CMZ. U članu 22. ovog Pravilnika navedeno je da su centri za mentalno zdravlje u obavezi imati najmanje jedan multidisciplinarni tim, koji čine: jedan specijalist neuropsihijatar/psihijatar, dva diplomirana psihologa, jedan diplomirani socijalni radnik, jedna diplomirana medicinska sestra/tehničar, dvije medicinske sestre/tehničari SSS i jedan radni terapeut.

Međutim, rezultati istraživanja koje je 2018. godine provedeno u 27 domova zdravlja u Bosni i Hercegovini pokazuju da CMZ, koji imaju ključnu ulogu u procesu deinstitucionalizacije osoba s mentalnim poteškoćama, nisu kadrovski osposobljeni za preuzimanje ovako značajne uloge, jer u 45 CMZ u FBiH radi samo 28 socijalnih radnika (Buljubašić i sar. 2018). Slična situacija je i u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu. U Republici Srpskoj postoji 29 CMZ u kojima je zaposleno svega devet socijalnih radnika. U Brčko Distriktu osnovan je jedan CMZ i zaposlen jedan socijalni radnik (Buljubašić i sar., 2018). Iako se u BiH već godinama provodi reforma u oblasti mentalnog zdravlja, rezultati reforme još uvijek nisu na zadovoljavajućem nivou, posebno u pogledu preventivnog djelovanja, kvalitetnog liječenja i rehabilitacije. Istraživanje koje je provedeno 2018. godine među socijalnim radnicima zaposlenim u centrima za mentalno zdravlje na području Bosne i Hercegovine i u kojem je učestvovao 31 socijalni radnik, pokazuje njihovo nezadovoljstvo u pogledu stvaranja uvjeta i dosadašnjim rezultatima u procesu deinstitucionalizacije. Rezultati istraživanja pokazuju da je samo petina (oko 20%) socijalnih radnika zadovoljna s razvijenošću dosadašnjeg nivoa deinstitucionalizacije, brige o mentalnom zdravlju i zaštite mentalnog zdravlja u zajednici (Šerić, Dudić, Šadić, 2018).

Zavod za zaštitu mentalno invalidnih lica „Drin“ Fojnica

Donošenje Zakona o preuzimanju prava i obaveza nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH je od posebnog značaja za sve bivše republičke ustanove među kojima je i Zavod „Drin“. Prema članu 4. ovog Zakona, djelatnost Zavoda za zaštitu mentalno invalidnih lica „Drin“ je socijalno i zdravstveno zbrinjavanje, osposobljavanje za samostalan život i rad prema preostalim sposobnostima i sklonostima i provođenje radne aktivnosti osoba sa invaliditetom sa smetnjama u psihičkom razvoju umjerenog, težeg i teškog stepena, osoba sa kombiniranim smetnjama, kao i osoba kod kojih je završeno liječenje u zdravstvenim ustanovama (“Službene novine FBiH“ br. 31/08, 27/12). Zakon je precizno definirao pravni status i sve druge uvjete i izvore finansiranja koji su neophodni za dalji rad. Na ovaj način stvoreni su uvjeti da Zavod „Drin“ izađe iz dugogodišnje stagnacije i stvaranja boljih uvjeta za uposlenike i 520 korisnika koliko ih je tada bilo. Zavod je velika i kompleksna ustanova koja se sastoji iz više građevinskih cjelina i vlastitog imanja u blizini Fojnice koje služi za svakodnevni boravak korisnika u prirodi sa kapacitetom za 500 korisnika. Višegodišnji neriješeni status i nesigurni izvori finansiranja onemogućili su ulaganja u infrastrukturu objekata koji su se vremenom oštetili, što ih je dovelo u loše stanje. Nakon donošenja navedenog Zakona, počeli su značajni građevinski radovi, obnavljanje namještaja i opreme zahvaljujući sredstvima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike koja se redovno godišnje dostavljaju Zavodu “Drin”. Tako je 2010. godine kupljena i rekonstruirana prva kuća u neposrednoj blizini Zavoda „Drin“, što je početak razvoja projekta Samostalnog stanovanja uz podršku. Nova i savremena kuhinja i restoran za korisnike otvoreni su 2011. godine. Tokom 2012. godine kupljena je druga kuća i izgrađen objekat u krugu Zavoda sa prostorijama za radnu terapiju i odjeljenje kapaciteta 37 korisnika. Treća kuća kupljena je 2013. godine, a naredne godine izvršena je kompletna adaptacija ranije kupljenih kuća. Tokom 2015. godine urađena je rekonstrukcija centralne zgrade u okviru koje je urađena rekonstrukcija krova i izgradnja odjeljenja kapaciteta 35 korisnika. Pored toga, izgrađeno je odjeljenje u krugu Zavoda kapaciteta 20 korisnika. Naredne, 2016. godine, nastavlja se sa rekonstrukcijom i građevinskim radovima kada je izvršena izmjena kompletne stolarije na centralnoj zgradi, izgrađeno odjeljenje u krugu Zavoda kapaciteta 20 korisnika. Pored toga, opremljena je adaptirana četvrta kuća u naselju Bakovići udaljenom oko četiri km od centralne zgrade. Radovi su

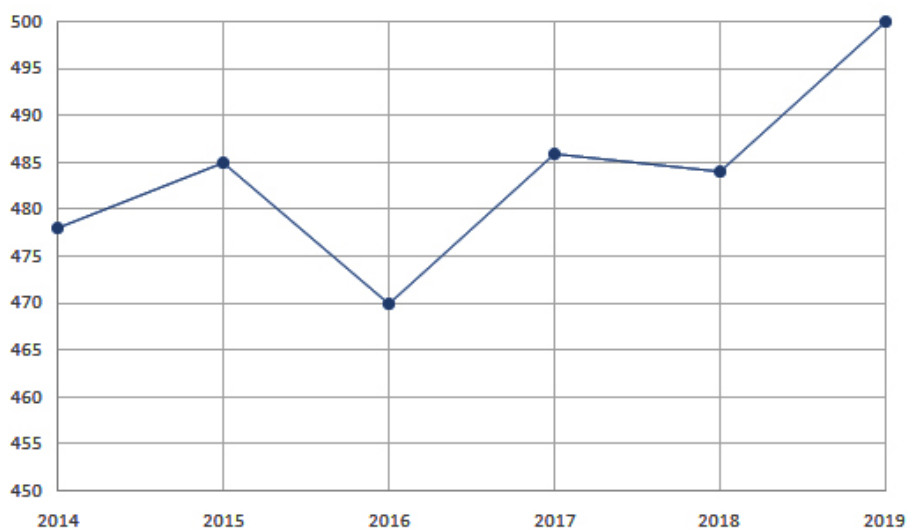
nastavljeni i tokom 2017. godine kada je urađena toplifikacija centralne zgrade pratećih objekata i rekonstrukcija tri odjeljenja unutar centralne zgrade. U ovoj godini kupljena je i adaptirana peta kuća, te izgrađeno odjeljenje u krugu Zavoda kapaciteta 20 korisnika. Tokom 2018. godine izvršena je rekonstrukcija dva odjeljenja unutar centralne zgrade, kupljeno zemljište na kome se nalazi Psihijatrski odjel (tri objekta ukupnog kapaciteta 150 korisnika). U 2019. godini izgrađena je šesta i kupljena sedma kuća.

Iz prethodno navedenih podataka zaključuje se da su prvi koraci procesa deinstitucionalizacije otpočeli 2010. godine kada je kupljena prva kuća u lokalnoj zajednici. Do usvajanja Strategije, Zavod "Drin" imao je tri kuće u lokalnoj zajednici i sa ovim aktivnostima se nastavilo u narednim godinama. Za organizaciju i funkcioniranje Zavoda "Drin" i drugih ustanova poseban značaj predstavljalo je donošenje Pravilnika o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine F BiH“, broj 15/13). Izvršena je rekonstrukcija postojećih kapaciteta, unutrašnja opremljenost odjeljenja i broj korisnika su u skladu sa općim i posebnim uvjetima propisanim Pravilnikom. Također, izvršena je i individualna procjena svakog korisnika i određen nivo podrške u odnosu na stepen funkcionalnosti i vrste potrebne pomoći. Prema ovom Pravilniku postoje četiri nivoa podrške. U Zavodu "Drin" prvi nivo podrške osigurava se za korisnike koji nemaju sposobnost da se samostalno brinu o sebi i potrebna im je kontinuirana podrška. Ovaj nivo podrške imaju djeca i odrasli korisnici sa ekstremnim poremećajima u ponašanju koja se manifestiraju u vidu agresivnosti i predstavljaju potencijalnu opasnost za sebe i druge. Drugi nivo podrške imaju korisnici koji mogu da se samostalno brinu o sebi, ali uz prisustvo i podršku druge osobe. Treći nivo podrške pruža se korisnicima koji se mogu samostalno brinuti o sebi i uključivati u aktivnosti dnevnog života u zajednica, ali nemaju dovoljno razvijena znanja i vještine pa im je potreban nadzor i podrška druge osobe. Četvrti nivo podrške pruža se korisnicima koji mogu samostalno uz podsticanje i podsjećanje druge osobe obavljati sve životne aktivnosti (Salčinović, Zulum, Pubović, Ramić, 2018).

Menadžment i osoblje Zavoda posebno ističu svoju opredijeljenost za deinstitucionalizaciju, i smatraju da su puno uradili na poboljšanju uvjeta u Zavodu, ali misle da još uvijek nisu stvoreni brojni uvjeti za veći izlazak korisnika. Pojedini zaposlenici smatraju da je menadžment

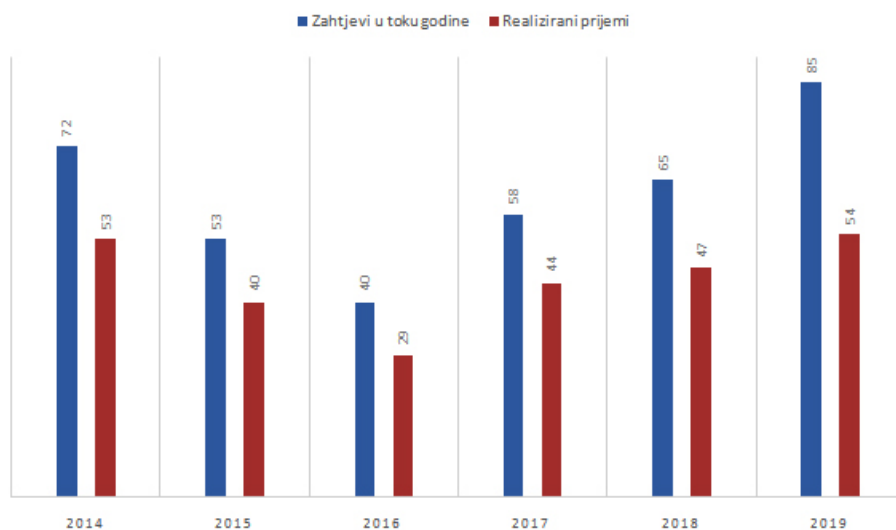

Zavoda učinio više na deinstitucionalizaciji u odnosu na druge sektore koji moraju biti uključeni u ovaj proces ističući poboljšanje ukupnih uvjeta i otvaranje Zavoda prema lokalnoj zajednici uz aktivno učešće korisnika u brojnim sportskim, kulturnim i drugim aktivnostima. Kao poseban doprinos deinstitucionalizaciji navode kupovinu kuća u lokalnoj zajednici gdje korisnici žive uz minimalnu podršku socijalnog radnika i psihologa Zavoda. Također, ističu da su doneseni unutrašnji akti kojima su regulirana brojna pitanja koja su važna za funkcioniranje i organizaciju rada Zavoda, a u najboljem interesu korisnika. Kao primjer navode da se posjete korisnicima ne ograničavaju, kao i upotreba telefona. Korisnici mogu samostalno izaći u grad uz prethodno javljanje osoblju, otići u kraću ili dužu posjetu porodici i srodnicima. Sve ovo su, prema njihovom mišljenju, veliki pomaci u procesu deinstitucionalizacije. Oni ističu da je veliki broj korisnika u Zavodu posljedica povećanja broja osoba sa mentalnim poteškoćama, ali i nedostatka usluga i kapaciteta u lokalnoj zajednici za koncept stanovanje uz podršku.

Grafikon 1: Broj korisnika period 2014-2019.

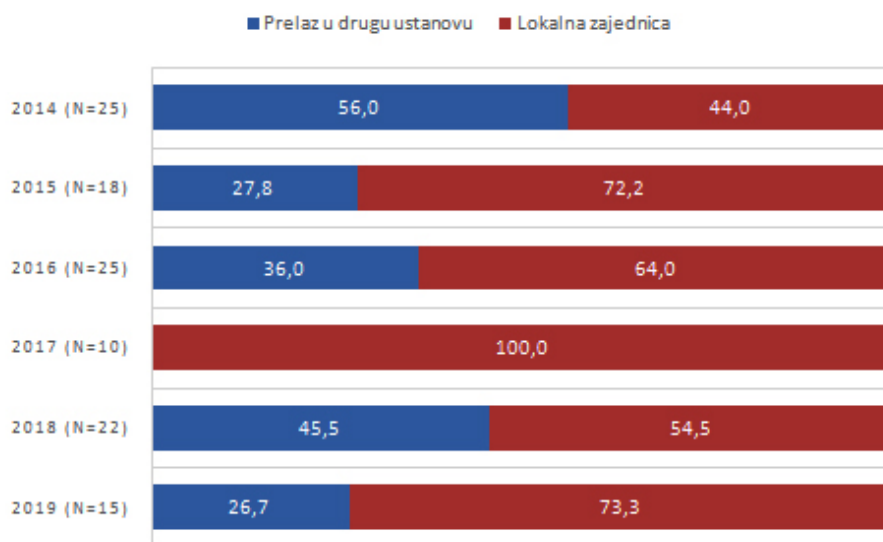
Analizirajući broj korisnika u posmatranom periodu, suprotno očekivanju i ciljevima navedenim u Strategiji, broj korisnika nije smanjen i 2019. godine svi kapaciteti Zavoda „Drin“ su popunjeni. Starosna struktura je heterogena i među njima je najmanje djece, odnosno osoba mlađih od 18 godina, a najviše osoba starijih od 35 godina. Među korisnicima je više osoba muškog pola (oko 60%).

Grafikon 2: Zahtjevi za prijem u odnosu na realizovane prijeme (period 2014 – 2019)

Analizirajući broj korisnika u Zavodu „Drin“ i broj zahtjeva za prijem i realiziranih prijema u periodu 2014-2019. godine, najmanji broj korisnika bio je 2016. godine što je prema mišljenju menadžmenta direktna posljedica presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Hadžimejlić i drugi protiv Bosne i Hercegovine donesene 03.11.2015. godine. Naime, tri korisnika Zavoda „Drin“ podnijeli su apelaciju ovom sudu u kojoj su se žalili na zakonitost njihovog zatvaranja u ovu ustanovu. Sud je utvrdio da je došlo do povrede člana 5. stav 1. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁴ U suštini, utvrđeno je da postupak smještaja nije bio u skladu sa navedenom Konvencijom, što je pred centre za socijalni rad nametnulo obavezu da bez obzira na oduzimanje poslovne sposobnosti moraju tražiti saglasnost korisnika za smještaj u ustanovu, a što oni prethodno nisu radili.

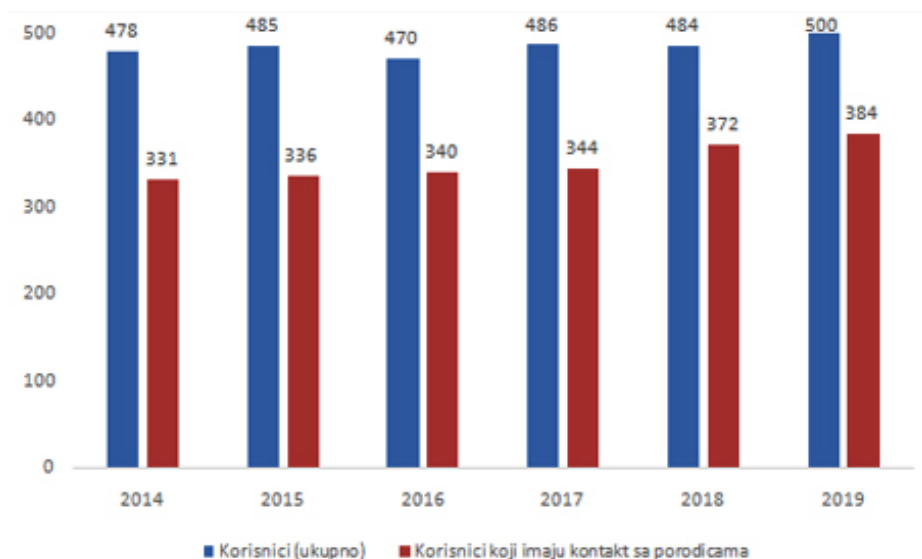
⁴http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/odluke/PRESUDA%20HADZIMEJLIC%20I%20DRUGI%20protiv%20BIH.pdf.

Grafikon 3: Broj otpusta prema tipu za period 2014 - 2019 (%)

Prezentirani podaci pokazuju da je u ovom periodu 115 korisnika napustilo Zavod, odnosno prosječno 19,16 po godini. Daljnja analiza pokazuje da su 42 (36,52%) korisnika premještena u drugu ustanovu, a 73 (63,48%) su se vratila u lokalnu zajednicu. Prosječan godišnji broj korisnika koji su se vratili u lokalnu zajednicu je 12,16. Komparirajući ove podatke sa podacima o primljenim korisnicima vidi se da je u ovom periodu primljeno 267 korisnika, prosječno 44,5 korisnika po godini, i da je odnos primljenih i otpuštenih korisnika 2,32:1. Ovdje treba istaknuti i činjenicu da je u ovom periodu odbijeno 106 zahtjeva za smještaj u Zavod.

Menadžment Zavoda ističe da je u posmatranom periodu jedan broj korisnika izašao iz Zavoda, ali se i dalje prima značajan broj novih korisnika i naglašavaju da stalno imaju zahtjeve za prijem novih korisnika, a što se vidi iz prezentiranih podataka. Kao razlog navode povećanje broja osoba s mentalnim poteškoćama koje nemaju odgovarajuću podršku u porodici ili lokalnoj zajednici. Sve ovo su jasni pokazatelji da je institucionalni oblik zaštite veoma izražen i da je zbog nedostatka drugih alternativnih oblika zbrinjavanja i nedostatka usluga i servisa podrške u zajednici za veliki broj osoba sa mentalnim poteškoćama jedino moguće rješenje.

Grafikon 4: Korisnici koji imaju kontakt s porodicom prema ukupnom broju korisnika po godinama

Analizom godišnjih Izvještaja o radu Zavoda „Drin“, vidljivo je da više od 2/3 (69,25-76,86%) korisnika ima kontakt sa porodicom. Međutim, prema iskazu zaposlenika, postoje velike razlike u pogledu načina kontakata i vremenskog intervala. Oni ističu da jedan broj korisnika ima veoma česte, skoro svakodnevne kontakte sa članovima porodice i srodnicima, ali to su uglavnom korisnici koji su nedavno došli u Zavod. Kao poseban primjer ističu jedan dio porodica koje su dugi niz godina u stalnom kontaktu sa svojim srodnicima u Zavodu, i najčešće se radi o roditeljima i djeci, te braći i sestrama. Među njima postoji snažna emocionalna veza i teško podnose razdvajanje, ali porodica nije bila u mogućnosti da pruži adekvatne uvjete i stručnu pomoć i veoma teško su prihvatili smještaj djeteta ili bližeg srodnika u Zavod. Ovakvi primjeri su rijetkost. Na osnovu dosadašnje prakse, zaposlenici ističu da učestalost kontakata opada sa dužinom boravka, i što je boravak duži, kontakti (uključujući telefonske kontakte i posjete) su rjeđi.

Menadžment i zaposlenici navode da je podrška porodice i srodnika značajna za njihove korisnike i na sve načine podržavaju ove kontakte. Unutrašnjim pravilnicima regulirani su telefonski kontakti, način i vrijeme posjeta korisnicima, kraći i duži odlasci korisnika u porodicu. Telefonski kontakti i posjete korisnicima mogu se obavljati svaki dan

tokom cijelog dana. Na ovaj način ukidaju se sva ograničenja koja su bila prisutna desetljećima u institucijama. Pored toga, smatraju da je ovo dobar način održavanja i jačanja kontakta korisnika sa porodicom što je značajno za korisnike jer vide da nisu sami, da ih članovi porodice vole, brinu za njih, da ih zovu, posjećuju i da imaju porodicu u koju mogu otići tokom vikenda, praznika ili na duži boravak tokom ljetnih ili zimskih mjeseci. Sve to doprinosi boljem psihofizičkom stanju korisnika. Menadžment i zaposlenici Zavoda smatraju da deinstitutionalizacija nije samo izlazak iz institucije i zato se ovaj proces mora odvijati u dva pravca. Prvi pravac je rad s korisnicima koji će napustiti Zavod bez obzira na to da li se vraćaju u svoju porodicu ili stambenu jedinicu u lokalnoj zajednici. Drugi pravac je priprema sredine u koju odlazi korisnik. Priprema koja je dobro osmišljena i kvalitetno urađena predstavlja jedan od prvih uvjeta uspješne deinstitutionalizacije i obavlja se sa korisnicima u Zavodu i van njega.

Dosadašnja iskustva pokazuju da korisnici moraju biti dobro pripremljeni za izlazak iz Zavoda i moraju imati jasnu sliku o tome gdje idu i šta se od njih očekuje, jer i povratak u porodicu za njih može biti vrlo traumatičan, posebno za korisnike koji su u Zavodu proveli dugi niz godina, nisu imali kontakte sa svim članovima porodice ili bližih srodnika i nisu odlazili u porodicu. Pored toga, treba imati na umu činjenicu da je došlo i do promjene u okruženju u kojem živi porodica, i da za korisnike ovo predstavlja dodatnu neizvjesnost koja kod njih proizvodi strah i nelagodu i u značajnoj mjeri utiče na integraciju u novoj-staroj sredini. Pojedini zaposlenici su navodili primjere korisnika koji su bili dobro pripremljeni za izlazak, ali i onih koji nisu. Naglašavaju da je posebno važno pripremiti i sredinu u koju korisnik izlazi, jer zbog predrasuda mnoge sredine imaju strah od bivših korisnika smatrajući da je ugrožena njihova sigurnost. Nepripremljena sredina može uništiti sve brižljivo izvršene pripreme za izlazak koje su provedene u Zavodu. Iznevjerena očekivanja i odbačenost sredine dovode do toga da jedan broj korisnika želi da se ponovo vrati u Zavod, u poznato okruženje u kojem su prihvaćeni i sigurni.

Navode i primjere korisnika koji su se ponovo vratili u Zavod i njihovu sreću što su ponovo u „svojoj kući sa svojim društvom“. Zaposlenici ističu da ne postoje servisi podrške naročito u manjim sredinama i da se ovom pitanju gotovo nikako ne posvećuje pažnja. Navode primjere centara za mentalno zdravlje koji nisu kadrovski osposobljeni da odgovore svojoj izuzetno značajnoj ulozi u procesu deinstitutionalizacije. Pored toga,

ukazuju na veoma lošu međusektorsku saradnju i da se svim ovim pitanjima mora posvetiti mnogo veća pažnja u narednom periodu ukoliko se žele postići bolji rezultati u procesu deinstitutionalizacije.

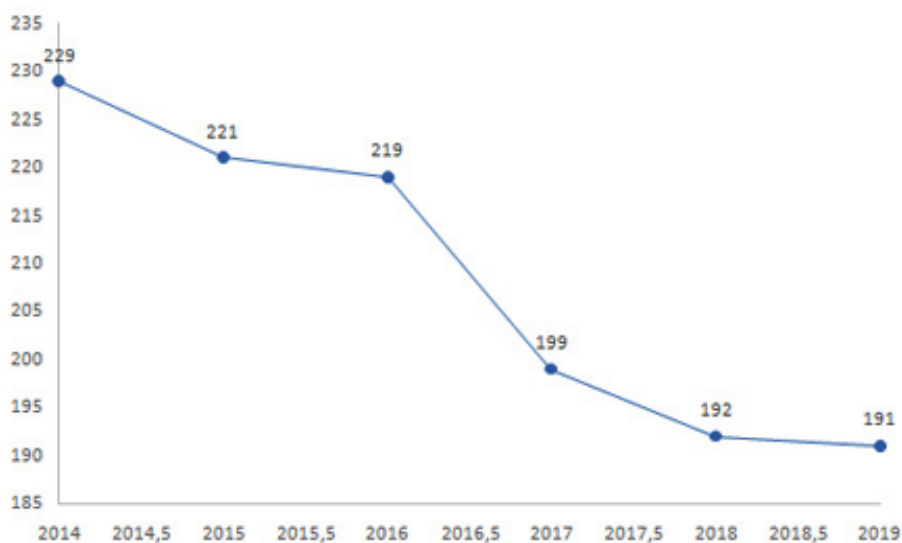
Jer, prema mišljenju zaposlenika i menadžmenta, Zavod bi moglo napustiti oko 20% korisnika uz odgovarajuću podršku u lokalnoj zajednici. Posebnu zabrinutost iskazuju prema korisnicima lošijeg zdravstvenog stanja i starije životne dobi koji nemaju porodicu ili uvjete za povratak u porodicu. Za ovu kategoriju korisnika Zavod predstavlja jedino sigurno rješenje i ovakav stav opravdavaju činjenicom da je u dosadašnjem procesu deinstitutionalizacije Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama u Federaciji Bosne i Hercegovine „Sumero“ birao korisnike, tako da su u njihove stambene zajednice odlazili korisnici sa lakšim invaliditetom, mlađe životne dobi sa dobro razvijenim životnim vještinama koje im osiguravaju visok stepen samostalnosti u svakodnevnom životu. Savez „Sumero“ djeluje u četiri kantona u Federaciji BiH, i brine o 100 korisnika koji su smješteni u 30 stambenih zajednica.⁵

Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba, Sarajevo

U Kantonu Sarajevo se 1998. godine osniva Kantonalna javna ustanova „Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“, sa sjedištem u Sarajevu, kapaciteta 245 korisnika (Dom Sarajevo). Ova ustanova je pravni nasljednik *Centra za socijalno zbrinjavanje rekonvalescenata*, osnovanog tokom rata, u januaru 1994. godine. Osnivač ustanove je Skupština Kantona Sarajevo, a osnovana je radi pružanja usluga socijalnog i zdravstvenog zbrinjavanja odraslih tjelesno i mentalno invalidnih osoba, osoba sa trajnim smetnjama u fizičkom ili psihičkom razvoju, duševno oboljelih i hronično bolesnih osoba, osoba sa specifičnim oboljenjima ako ne postoje osnovni uvjeti za smještaj u vlastitoj, drugoj porodici ili ustanovi, a nije im neophodno bolničko liječenje ili je bolničko liječenje završeno (Odluka o osnivanju, „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 19/97, 27/06).

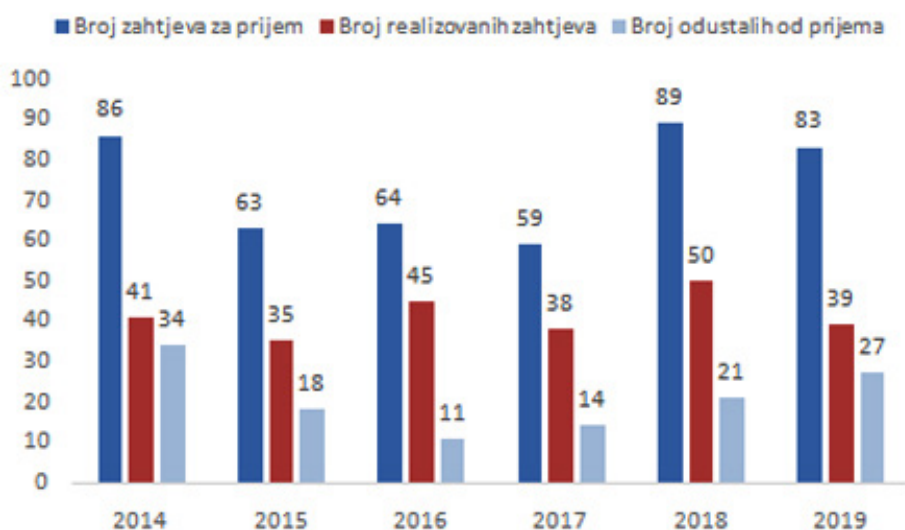
---

⁵ <http://sumero.ba/>

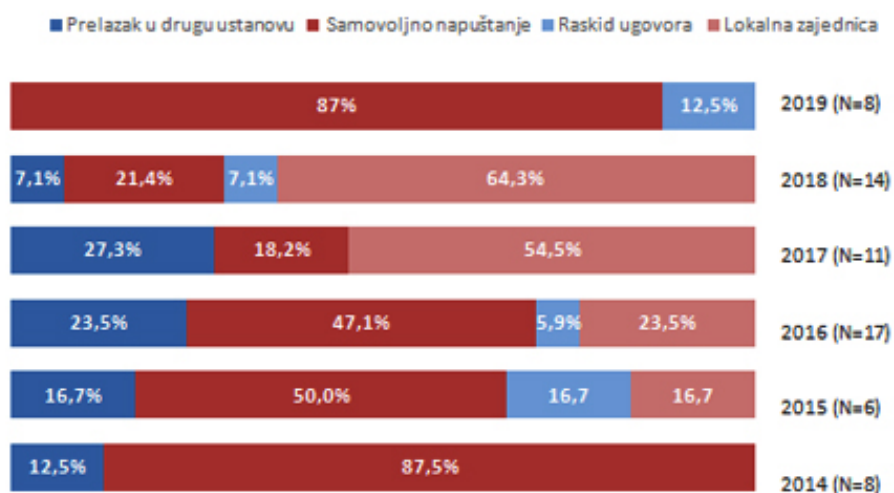
Grafikon 5: Broj korisnika za period 2014.-2019

Iz prezentiranih podataka vidljivo je da se broj korisnika u posmatranom vremenskom periodu smanjio. Međutim, ove podatke neophodno je analizirati i komparirati sa podacima o broju novoprimitljenih i korisnika koji su izašli iz ustanove.

Grafikon 6: Zahtjevi za prijem u odnosu na realizirane prijeme i odustale od prijema za period 2014 - 2019

Analiza podataka o broju zahtjeva za prijem pokazuje da postoje određene oscilacije tokom ovog perioda, ali da je i dalje velik broj zahtjeva i skoro je isti i 2014. i 2019. godine. Također, broj primljenih korisnika ne pokazuje značajno smanjenje. Ovim brojevima treba dodati i broj osoba koje su iz različitih razloga odustali od prijema.

Grafikon 7: Broj otpusta prema tipu za period 2014 – 2019 (%)

Prezentirani podaci pokazuju da najveći dio korisnika ostaje u ustanovi. Veoma mali broj se vraća u porodicu dok većina nastavlja život u nekoj drugoj ustanovi tako što direktno budu prebačeni ili ih centar za socijalni rad smjesti u drugu ustanovu nakon što napuste Dom. Isto se događa i kod raskida ugovora za korisnike čiji srodnici finansiraju troškove boravka, jer praksa potvrđuje da se ugovori raskidaju radi prelaska u drugu ustanovu sa boljim uvjetima za korisnike. Potrebno je istaknuti da je među korisnicima veliki broj osoba sa mentalnim poteškoćama, i u strukturi korisnika njihovo učešće se kreće u rasponu od 46,70% do 71,70%.

Smanjenje korisnika u ovoj ustanovi nije rezultat otpuštanja ili smanjenog prijema, nego činjenice da se u ovu ustanovu prima veliki broj osoba starije životne dobi i veoma teškog zdravstvenog stanja. Analiza godišnjih izvještaja o radu ove ustanove pokazuje da je godišnje u ustanovi umiralo između 25 i 47 korisnika, odnosno, prosječno 36 korisnika godišnje.

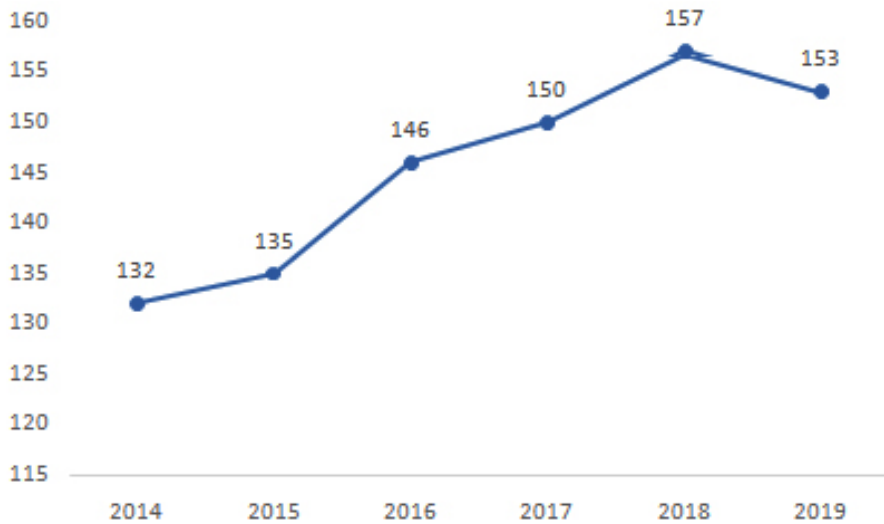

„Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje invalidnih i drugih osoba“ Stolac

Skupština Hercegovačko-neretvanskog kantona je krajem 2008. godine donijela odluku o osnivanju ustanove u oblasti socijalne zaštite pod nazivom „Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba“ sa sjedištem u Stocu (Dom Stolac), a svoju djelatnost ostvaruje na području ovog kantona. Analizom odluka o osnivanju domova u Sarajevu i Stocu, vidljivo je da nema značajne razlike u djelatnosti osim što Dom Stolac može da pruža i usluge dnevnog smještaja za osobe sa invaliditetom i djecu ometenu u fizičkom ili psihičkom razvoju, kao i privremeno zbrinjavanje osoba koje su se zbog raznih okolnosti našle izvan mjesta prebivališta i bez sredstava za život do povratka u porodicu ili iznalaženja odgovarajućeg oblika zaštite („Narodne novine HNŽ“, broj: 11/08 i 7/12).

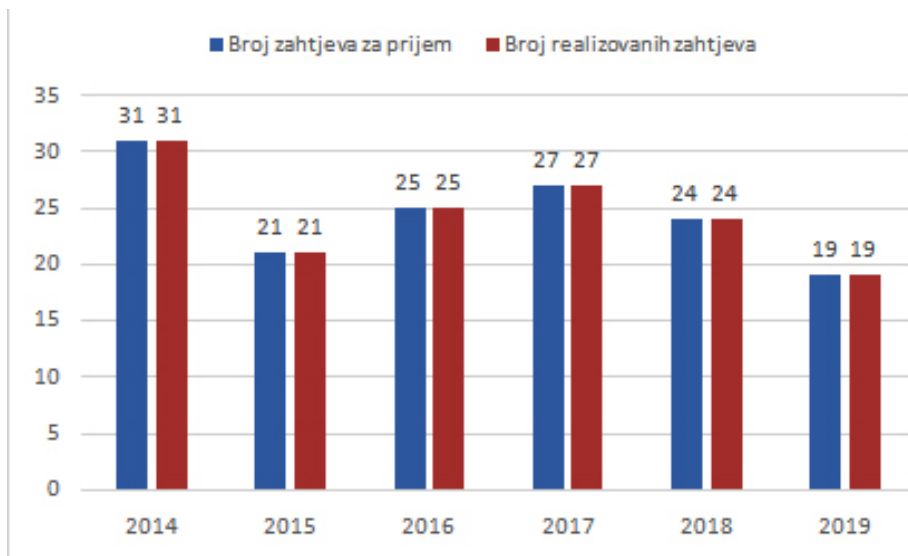
Dom Stolac, kapaciteta 250 korisnika, počeo je s radom polovinom 2013. godine. Prvi korisnici su osobe koje su premještene iz drugih institucija koji su imali prebivalište na ovom kantonu. Tako su premještena 34 korisnika iz Zavoda „Bakovići“ (25) i Zavoda „Drin“ (9) (Buljubašić i sar. 2018). U pogledu unutrašnje opremljenosti, odnosno sadržaja i broja korisnika u jednoj stambenoj jedinici, ispoštovani su uvjeti navedeni u *Pravilniku o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije BiH”, broj 15/13).

Na ovaj način stvoreni su uvjeti da korisnici borave u prijatnim i dobro opremljenim prostorima uz osiguranje određenog stepena privatnosti. U ovu ustanovu primaju se korisnici sa područja ovog kantona ali i drugih kantona iz Federacije Bosne i Hercegovine i iz Republike Srpske. Rezultati istraživanja pokazuju da je među korisnicima najviše onih sa područja Hercegovačko-neretvanskog i Zapadnohercegovačkog kantona, a znatno manje iz drugih područja BiH.

Grafikon 8: Broj korisnika za period 2014.-2019.

Analiza podataka o broju korisnika u Domu Stolac u periodu od 2014-2019 pokazuje da se broj korisnika svake godine povećavao. Izuzetak je 2019. godina kada je broj korisnika smanjen u odnosu na prethodnu 2018. godinu. Međutim, ako se poredi sa 2014. godinom, taj broj je veći za 14%.

Grafikon 9: Broj zahtjeva za prijem u odnosu na realizirane prijeme za period 2014 - 2019

Podaci o broju zahtjeva za smještaj i realizovanih zahtjeva pokazuju da su svi zahtjevi realizirani. U periodu 2014-2019 ukupno je otpušteno šest korisnika, dva korisnika su premještena u drugu ustanovu, a četiri su se vratila u svoju porodicu. Dom Stolac je ustanova sa heterogenom strukturom korisnika, i među njima je veliki broj osoba starije životne dobi, lošeg zdravstvenog stanja, među kojima je značajan broj osoba sa mentalnim poteškoćama. Podaci iz godišnjih izvještaja Doma Stolac pokazuju da su u ovom periodu preminula 74 korisnika što je jasan pokazatelj vrlo složenog zdravstvenog stanja i starosne strukture korisnika. Pitanje održavanja kontakta sa srodnicima je izuzetno značajno i osoblje ove kontakte podržava i daje mu posebnu važnost, tako da većina korisnika ima neku vrstu kontakta sa svojom porodicom i srodnicima.

Druge ustanove za zbrinjavanje osoba sa mentalnim poteškoćama

Radi dobijanja reprezentativnijih podataka o broju osoba sa mentalnim poteškoćama koje se nalaze u institucijama treba dodati i zvanične podatke iz Zavoda za zaštitu mentalno invalidnih osoba „Bakovići“ i Prihvatilišta „Duje“, jer se u njemu nalaze i osobe sa mentalnim poteškoćama. Kapacitet Zavoda „Bakovići“ je 320 mjesta, od čega je 270 mjesta u klasičnom obliku smještaja i 50 mjesta u stanovima i kućama namijenjenim za stanovanje uz podršku. Popunjenost klasičnog oblika smještaja je 95%, a smještaj u lokalnoj zajednici je 100% popunjen.⁶ U Centru „Duje“ smješteno je oko 440 korisnika među kojima su i osobe s mentalnim poteškoćama.⁷ Također, ovim podacima treba dodati i podatak dobiven neposrednim kontaktom sa nadležnim osobama u Zavodu Pazarić - da je tokom 2019. godine bilo više od 330 korisnika, i da je u prethodnim godinama broj korisnika uvijek bio veći od 300.

---

⁶ <https://zavod-bakovici.ba/o-zavodu/>

⁷ <https://mfs-emmaus.ba/projekti/prihvatni-centar-duje/>

ZAKLJUČAK

Analizom prezentiranih rezultata istraživanja o broju korisnika u institucijama koje su obuhvaćene istraživanjem, te onih koji su dostupni na web stranicama pojedinih ustanova, vidljivo je da se u institucijama nalazi veliki broj osoba sa mentalnim poteškoćama. U suštini, nalazi ovog istraživanja pružaju jasne i nedvosmislene dokaze da u tri institucije obuhvaćene istraživanjem nije smanjen broj novoprimljenih korisnika. U sve tri institucije evidentno je da je broj primljenih veći od broja korisnika koji su izašli iz institucije. Također je utvrđeno da je u dvije institucije broj zahtjeva za prijem znatno veći u odnosu na broj odobrenih zahtjeva, a da se u trećoj svi zahtjevi pozitivno rješavaju. Sve ovo su jasni dokazi da **nije ostvaren prvi strateški cilj, jer nije došlo do smanjenja ulaska u institucije.**

Među korisnicima koji su izašli iz institucije jedan broj se vratio u lokalnu zajednicu, ali nalazi istraživanja pružaju jasne dokaze da se ne može govoriti o povećanom izlasku u nove oblike brige u zajednici. Kao glavni krivac označava se nepostojanje ili nedovoljna razvijenost usluga podrške u lokalnoj zajednici, naročito centara za mentalno zdravlje. U ovakvim okolnostima prisutna je transinstitucionalizacija korisnika, odnosno premiještanje korisnika iz jedne u drugu instituciju, što su potvrdili i nalazi ovog istraživanja. Pored toga, jedan broj korisnika se zbog nemogućnosti adaptacije na nove uvjete u lokalnoj zajednici ponovo vrati u institucije. Na osnovu svega prezentiranog, može se zaključiti da **nije ostvaren drugi strateški cilj, jer nije povećan izlazak iz institucije u nove oblike brige.**

Međutim, treba naglasiti da su pojedine institucije učinile značajne pomake u procesu deinstitucionalizacije, jer su napravile drugačiji koncept rada, adaptirali postojeće kapacitete, kupili i izgradili stambene jedinice u lokalnoj zajednici i stvorili dobre uvjete za život korisnika među kojima je značajan broj onih koji mogu napustiti instituciju, ali su, zbog nerazvijenih usluga u lokalnoj zajednici i nemogućnosti povratka u svoju porodicu, prisiljeni živjeti u instituciji. Razvoj usluga u zajednici i međusektorska saradnja je imperativ u procesu deinstitucionalizacije, što potvrđuju i nalazi ovog istraživanja, i zato se ovom pitanju mora posvetiti mnogo veća pažnja u narednom periodu.

LITERATURA

- Bruce, A., Quinn, G., Degener, T., Burke, C., Quinlivan, S., Castellino, J., Kilkelly, U. (2002). *Human rights and disability: the current use and future potential of United Nations human rights instruments in the Context of Disability*. Geneva: United Nations Press.
- Buljubašić, S. (2004). *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*. Sarajevo: DES.
- Buljubašić, S., Šerić, N., Babić, N. (2018). Socijalni rad u primarnoj zdravstvenoj zaštiti – ključna karika u procesu deinstitucionalizacije. *Socijalni rad u zdravstvu*, zbornik radova, Fakultet političkih nauka. Sarajevo. str. 33-54.
- European Court of Human Rights. Predmet Hadžimejlić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/odluke/PRESUDA%20HADZIMEJLIC%20I%20DRUGI%20protiv%20BIH.pdf (pristupljeno 24.7.2020.)
- Federalno ministarstvo rada i socijalne politike (2013). *Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine*. “Službene novine Federacije BiH”, broj 15/13.
- Federalno ministarstvo zdravstva (2011). *Pravilnik o organizaciji i bližim uslovima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci*. „Službene novine F BiH“, broj 73/11.
- Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Prihvatni centar “Duje”, <https://mfs-emmaus.ba/projekti/prihvatni-centar-duje/> (pristupljeno 28.7.2020.)
- Mihanović, V. (2011). Invaliditet u kontekstu socijalnog modela, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol. 47, br. 1, str. 72-86.
- *Odluka o osnivanju Kantonalne javne ustanove “Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba”*, „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 19/97, 27/06.
- *Odluke o utemeljenju ustanova „Dom za socijalno i zdravstveno*

zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba”, Stolac („Narodne novine HNŽ“, broj: 11/08 i 7/12).

- Organizacija Ujedinjenih nacija (1989). *Konvencija o pravima djeteta*.
- Organizacija Ujedinjenih nacija (1993). *Standardna pravila UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom*.
- Organizacija Ujedinjenih nacija (2007). *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*.
- Salčinović, Zulum, Pubović, Ramić, (2018). Nivoi podrške korisnicima u pružanju usluga sociozdravstvene zaštite u Zavodu “Drin” Fojnica, *Socijalni rad u zdravstvu*, zbornik radova, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama u Federaciji Bosne i Hercegovine „Sumero“, <http://sumero.ba/> (pristupljeno 02.11.2019.)
- Šerić, N., Dudić, A., Šadić, S. (2018). Izazovi i perspektive socijalnog rada u zdravstvu, *Socijalni rad u zdravstvu*, zbornik radova, Fakultet političkih nauka. Sarajevo. str. 10-33.
- Šostar, Z., Bakula Anđelić, M., Majsec Sobota, V. (2006). Položaj osoba s invaliditetom u Gradu Zagrebu, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 13 No. 1, str. 53-65.
- Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (2014). *Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020)*.
- *Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama*, „Službene novine Federacije BiH“, broj 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13.
- *Zakon o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u FBiH*, „Službene novine Federacije BiH“ br.31/08, 27/12.
- *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom*, „Službene novine Federacije BiH“, broj 36/99, 54/04, 36/06, 14/09.
- Zavod za zaštitu mentalno invalidnih osoba „Bakovići“, <https://zavod-bakovici.ba/o-zavodu/> (pristupljeno 01.8.2020.)

Summary

Necessary reforms in the process of joining the European Union impose the obligation to harmonize domestic regulations with international conventions and European standards and to ensure the conditions for achieving the highest level of human rights protection. Therefore, numerous strategies, policies, action plans and other documents have been adopted, which emphasize the commitment of the state to work through reform processes in the field of health and social protection to create conditions in order to improve the protection of mental health. Within the reforms implemented in the social and health sector, deinstitutionalization occupies a special place.

The aim of this research is to determine the extent to which the long-term goals stated in the Strategy for Deinstitutionalization and Transformation of Social Welfare Institutions in the Federation of Bosnia and Herzegovina (2014-2020) have been achieved. In order to reach the set goal, it was necessary to investigate the beginning of the development of institutional care, give an overview of current institutions and conduct quantitative and qualitative research in institutions where people with mental disabilities are cared for. The research was conducted in three institutions in the Federation of Bosnia and Herzegovina. An analysis of the annual Work Reports for the period 2014-2019 was performed in all institutions, and a survey was conducted in one institution with employees and management representatives. The following methods and techniques were used in the research: historical method, content analysis method, description method, induction and deduction method, comparison method and interview.

The research findings show that the number of institutions with a large number of beneficiaries is increasing, that there is transinstitutionalization of beneficiaries, that the necessary conditions have not been created, primarily related to creating appropriate services and support in the local community for beneficiaries after leaving the institution. However, research findings show that some institutions contribute to the process of deinstitutionalization through their organization of work and opening to the local community, but only to its beginning, because beneficiaries are still delayed due to the impossibility of leaving. It must be given more attention in the coming period.

Keywords: *deinstitutionalization, transformation, reforms, users.*

Manja Đurić Džakić¹

ORGANIZACIJA I FUNKCIONISANJE EVROPSKOG EKONOMSKOG I SOCIJALNOG KOMITETA

Sažetak

Evropski ekonomski i socijalni komitet kroz svoju savjetodavnu funkciju učestvuje u procesu donošenja odluka u Evropskoj uniji i na taj način doprinosi kvaliteti i transparentnosti postupka odlučivanja, što je posebno bitno s obzirom na kritike koje se odnose na demokratski deficit institucija Evropske unije. Komitet se sastoji od predstavnika organizacija poslodavaca, radnika i drugih organizacija civilnog društva i oni nezavisno djeluju bez obzira na stavove države članice iz koje dolaze. Komitet ima zadatak da omogući da evropsko zakonodavstvo i politike vode računa o ekonomskim, socijalnim i civilnim okolnostima u društvu, da obezbijedi učešće zainteresovanim subjektima u donošenju odluka u Evropskoj uniji uz uvažavanje javnog mišljenja i da doprinese razvoju participativne demokratije i jačanju uloge organizacija civilnog društva.

U radu su korištene metode analize sadržaja, indukcije, dedukcije, kompilacije i istorijski metod. Cilj ovog rada je istražiti organizaciju i funkcionisanje Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta u složenom sistemu Evropske unije.

Ključne riječi: *Evropski ekonomski i socijalni komitet, savjetodavno tijelo, Evropska unija, politički sistem*

---

¹ Docentica, Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, Odsjek za politikologiju, Bosna i Hercegovina. E-mail adresa: manja.djuric@fpn.unibl.org

UVOD

Zahvaljujući pozitivnom iskustvu koje su imale Francuska, Belgija i Holandija u pogledu rada ekonomskih i socijalnih komiteta u zastupanju interesa radnika, poslodavaca i drugih interesnih grupa i njihovog učešća u zakonodavnom postupku u tim državama, nije iznenađujuće da su upravo te države bile predlagači da se slično tijelo formira na evropskom nivou, što je i prihvaćeno kroz Rimske ugovore iz 1957. godine (Munta, 2015: 52). Imenovanje prvih članova Komiteta i prvo zasjedanje je održano 1958. godine² (Westlake, 2016: 26).

Komitet je postao sui generis forum u kojem organizacije civilnog društva iz ekonomsko-socijalne sfere imaju mogućnost da iznose i brane svoje interese i da u tom pogledu utiču na institucije Evropske unije (Official Journal of the European Union, 2019: L 184).

Evropski ekonomski i socijalni komitet ima zadatak da omogući da evropsko zakonodavstvo i politike vode računa o ekonomskim, socijalnim i civilnim okolnostima u društvu, učešće zainteresovanim subjektima u donošenju odluka u Evropskoj uniji uz uvažavanje javnog mišljenja i da doprinese razvoju participativne demokratije i jačanju uloge organizacija civilnog društva (Annual Activity Report 2018, 2019: 11).

Njegova savjetodavna funkcija je usmjerena ka Evropskom parlamentu, Savjetu i Komisiji. Ove institucije se moraju obratiti za mišljenje Komitetu u svim slučajevima kada je to propisano osnivačkim Ugovorima, ali to je moguće i u slučajevima kada to nije propisano a smatra se da je primjereno. Prilikom upućivanja zahtjeva za davanje mišljenja, institucije mogu dati rok Komitetu, koji ne smije biti kraći od mjesec dana, s tim što je ovo mišljenje konsultativnog karaktera i njegovo nedavanje ne sprečava institucije da nastave sa svojim postupcima (Treaty on European Union, 2016: Article 13, paragraph 4); (The Treaty on the Functioning of the European Union, 2016: Article 300. paragraph 1, Article 304. paragraph 1-2). Sjedište Komiteta je u Briselu (Official Journal of the European Union, 2016: Protocol 6).

Komitet se sastoji od predstavnika organizacija poslodavaca, radnika i drugih organizacija civilnog društva i oni nezavisno djeluju bez obzira na stavove države članice iz koje dolaze. Uzimajući u obzir prijedloge

---

² Savjet je imenovao 101 člana Komiteta 24. aprila 1958. godine, a prvo plenarno zasjedanje ovog tijela je održano 19. maja 1958. godine u Sali za sastanke Senata Belgije u Briselu.

iz država članica, Sastav Komiteta utvrđuje Savjet na prijedlog Komisije pri čemu Komitet ne može imati više od 350 članova sa obnovljivim mandatom od pet godina (Petrašević i Duić, 2016: 3); (The Treaty on the Functioning of the European Union, 2016: Article 300-302).

Članovi Komiteta ne primaju platu za svoj rad. Njihov izvor primanja je organizacija u državi članici iz koje dolaze. Komitet svojim članovima daje dnevnice i pokriva troškove putovanja (Westlake, 2009: 133).

Prema broju mjesta u Komitetu države članice možemo grupisati prema sljedećem redoslijedu: Njemačka, Francuska, Velika Britanija i Italija 24, Španija i Poljska 21, Rumunija 15, Belgija, Bugarska, Češka, Grčka, Mađarska, Holandija i Austrija, Portugal i Švedska 12, Danska, Irska, Hrvatska, Litvanija, Slovačka i Finska 9, Estonija, Letonija i Slovenija 7, Kipar i Luksemburg 6 i Malta 5.³

Organizacija Evropskog ekonomskoga socijalnog komiteta

Evropski ekonomski i socijalni komitet (European Economic and Social Committee) se sastoji od Skupštine (Assembly), Predsjedništva (Bureau), predsjednika (President) i stručnih grupa (Sections), a podijeljen je u tri grupe (group) (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 2, paragraph 1-2). Skupština obuhvata sve članove Komiteta i sastaje se na plenarnim zasjedanjima. Ona usvaja mišljenja, donosi odluke o organizaciji rada i rasporedu dužnosti, bira funkcionere koji se nalaze na čelu organizacionih jedinica Komiteta i usvaja poslovnik o radu (Westlake, 2009: 130). Predsjedništvo ili Biro se sastoji od predsjednika i dva potpredsjednika predsjednika tri grupe, predsjednika stručnih grupa i određenog broja članova koji je promjenljiv, ali ne može biti veći od broja država članica. Predsjednik i predsjedništvo se biraju na period od dvije i po godine. Predsjednik se bira iz jedne od tri grupe, a potpredsjednici iz preostale dvije grupe iz kojih ne dolazi predsjednik. On predsjedava plenarnim sjednicama i zajedno sa potpredsjednicima predstavlja Komitet unutar i van Evropske unije. Mandat predsjednika

---

3 U skladu sa Odlukom Savjeta (EU) 2015/1157 navedeni brojevi članova Komiteta iz Estonije, Kipra i Luksemburga su za jednog člana manji u odnosu na broj članova propisan Protokolom br. 36., tako da Estonija ima 6, a Kipar i Luksemburg po 5 članova. (Uporedi Article 7 of Protocol (no 36) on transitional provisions i Article 1 of Council Decision (EU) 2015/1157 of 14 July 2015 determining the composition of the European Economic and Social Committee OJ L 187, 15.7.2015, str. 28–29).

i potpredsjednika je neobnovljiv. Za predsjednika se vezuje poseban oblik inkompatibilnosti nakon isteka mandata koja se ogleda u njegovoj nemogućnosti da bude član Predsjedništva u svojstvu potpredsjednika i predsjednika grupe ili stručne grupe (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 4).

Predsjednik saziva sastanke Predsjedništva na kojima se vodi zapisnik. Predsjednik u svojoj nadležnosti ima niz aktivnosti koje omogućavaju da Komitet funkcioniše, a obavljanje nekih od tih aktivnosti može povjeriti potpredsjednicima ili generalnom sekretaru. Predsjednik predstavlja Komitet i podnosi mu izvještaj o sprovedenim aktivnostima između plenarnih zasjedanja. Na prijedlog predsjedništva, Skupština može izglasati nepovjerenje predsjedniku tročetvrtinskom većinom prisutnih članova, a nakon toga bira novog predsjednika (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 14, Rule 76).

Predsjedništvo je nadležno za utvrđivanje pravila rada, strukture i načina rada Komiteta, usvajanje provedbenih odredbi Poslovnika, izvršavanje budžetskih i finansijskih ovlašćenja (zajedno sa predsjednikom), usvajanje provedbenih mjera u vezi putnih i troškova smještaja lica koja učestvuju u radu Komiteta, nadzor nad korištenjem dostupnih resursa, osnivanje radnih grupa za razmatranje pitanja iz svoje nadležnosti, tumačenje Poslovnika i njegovih provedbenih odredbi, obavljanje poslova u tehničkom mandatu do prve sjednice novog Komiteta i za davanje predsjedniku ovlasti da sklopi sporazum o saradnji sa institucijama i organima Evropske unije. Za upravljanje Komitetom Predsjedništvo snosi političku odgovornost⁴ (Westlake, 2009: 131); (Official Journal of the European Union, 2019: L 184).

Od Predsjedništva - Biroa treba razlikovati Predsjedništvo Komiteta (Committee Presidency) ili uže Predsjedništvo i uže Predsjedništvo u proširenom sastavu (Enlarged Presidency). Predsjedništvo Komiteta ili uže Predsjedništvo, koje se sastoji od predsjednika i dva potpredsjednika, ima zadatak da pripremi rad Predsjedništva i Skupštine zajedno sa predsjednicima grupa, a po potrebi i predsjednicima stručnih grupa (Westlake, 2009: 131).

---

⁴ O nadležnosti i odgovornosti Komiteta vidi: Martin Westlake, „The European Economic and Social Committee“, Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues, Edited by David Coen and Jeremy Richardson, Oxford University Press, New York 2009, 131. и Rule 9-10, Rules of Procedure (codified version), Official Journal of the European Union, L 184, 10.7.2019.

Uže Predsjedništvo u proširenom sastavu se sastoji od predsjednika i dvojice potpredsjednika Komiteta i predsjednika grupa. Zadatak ovog tijela je priprema i olakšavanje rada Predsjedništva i Skupštine i olakšavanje donošenja odluka u hitnim i vanrednim okolnostima (Westlake, 2009: 131); (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 16, Paragraph 1. and 2. of Rules of Procedure).

Postoje dvije komisije čiji je zadatak da savjetuju predsjednika i Predsjedništvo u oblasti koja je u njihovoj nadležnosti. To su Komisija za finansije i budžet i Komisija za komunikacije. Komisijama predsjedava jedan od dva potpredsjednika Komiteta, a sastoje se od 12 članova imenovanih od Predsjedništva na prijedlog grupa (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 11-12).

Komitet osniva stručne grupe na osnivačkoj sjednici svakih pet godina. Postoji šest stručnih grupa, sa mogućnošću da Plenarna skupština na prijedlog Predsjedništva formira i druge stručne grupe. Radi se o stručnim grupama: za Ekonomsku i monetarnu uniju i ekonomsku i socijalnu koheziju, za jedinstveno tržište, proizvodnju i potrošnju, za transport, energiju, infrastrukturu i informaciono društvo, za spoljne poslove, za poljoprivredu, ruralni razvoj i životnu sredinu i za zapošljavanje, socijalna pitanja i državljanstvo. Pored navedenih stručnih grupa, postoji i Savjetodavna komisija za industrijske promjene⁵ (Petrašević i Duić, 2016: 4). Komitet na prijedlog Predsjedništva određuje broj članova stručnih grupa i imenuje ih na obnovljivi mandat od dvije i po godine. U pogledu broja stručnih grupa u kojima članovi Komiteta mogu biti imenovani postoje određena ograničenja. Osim predsjednika, svaki član Komiteta mora biti član makar jedne stručne grupe. Članovi Komiteta mogu biti članovi najviše dvije stručne grupe, osim u slučaju da dolaze iz države koja ima devet ili manje članova u Komitetu kada je moguće da budu članovi najviše tri stručne grupe. Na čelu stručne grupe nalazi se Predsjedništvo koje se sastoji od 12 članova uključujući i predsjednika i tri potpredsjednika stručne grupe, sa obnovljivim mandatom u trajanju od dvije i po godine. Osnovna uloga stručnih grupa jeste davanje mišljenja i podnošenje izvještaja o pitanjima iz njihove nadležnosti. Za obavljanje tih poslova stručne grupe mogu formirati studijske grupe, grupe za izradu nacрта i samostalne izvjestioce (po potrebi i suizvjestioce) (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 17-20).

Vidi organizacionu šemu na stranici: <https://www.eesc.europa.eu/hr/node/40806>.

Na inicijativu Predsjedništva, Komitet u određenim slučajevima može da formira podkomitet čiji zadatak je izrada nacrtu mišljenja ili izvještaja, a između plenarnih zasjedanja to može da uradi Predsjedništvo uz kasniju saglasnost Komiteta. Podkomitet prestaje da postoji kada Komitet izglasa podnijeti nacrt mišljenja ili izvještaja (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 22).

Da bi što uspješnije funkcionisao, Komitet može formirati posebne organe unutar svoje organizacije i saradivati sa subjektima van svoje organizacije. Za potrebe razmatranja posebno kompleksnih tema, Komitet može osnovati posmatračku grupu koja radi pod nadzorom jedne stručne grupe. Do sada su osnovane tri posmatračke grupe: za jedinstveno tržište, za tržište rada i za održiv razvoj i dvije interresorne grupe: Evropska semester grupa i Grupa za osnovna prava i vladavinu prava. Sa istom svrhom ostavljena je mogućnost da se organi Komiteta savjetuju sa vanjskim licima, a predsjednici grupa mogu imenovati posebne stručnjake za svoje grupe. Da bi u svoj rad uključio i civilno društvo, Komitet može formirati savjetodavne komisije koje se sastoje od članova Komiteta i članova koji predstavljaju odgovarajuće organizacije civilnog društva (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 24-27).

Saradnja Komiteta sa subjektima izvan svoje organizacije može se posmatrati kroz uspostavljanje i održavanje odnosa sa sličnim ekonomskim i socijalnim savjetima i organizacijama u Evropskoj uniji i izvan nje, putem imenovanja posebnih delegacija. Posebno treba izdvojiti saradnju sa državama kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji sa kojima Komitet saraduje kroz zajedničke savjetodavne komitete (joint consultative committees) ili kroz kontakt grupe (contact groups). Zadatak ovih tijela je izrada izvještaja i deklaracija koje Komitet može uputiti nadležnim subjektima (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 28-29).

Komitet se dijeli na tri grupe članova, od kojih prve dvije predstavljaju poslodavce i radnike, a treća sve ostale ekonomske i socijalne segmente civilnog društva (Annual Activity Report 2018, 2019: 12). Stoga bismo mogli reći da Komitet predstavlja „institucionalni izraz organizacija koje čine civilno društvo“ (Smismans, 2002: 11). Svaka grupa ima svog predsjednika i potpredsjednika i sekretarijat. Predsjednici grupa su članovi Predsjedništva Komiteta i pomažu Užem predsjedništvu komiteta u njegovom radu. Grupe su nadležne da Skupštini predlože kandidate za predsjednika i potpredsjednika Komiteta, kandidate za predsjednika i

predsjedništva stručnih grupa i sastav posmatračkih grupa i savjetodavnih komisija. Pored navedenog, Grupe predlažu sastav Komisije za finansije i budžet, sastav delegacija za odnose sa ekonomskim i socijalnim savjetima i organizacijama u Evropskoj uniji i izvan nje i sastav zajedničkih savjetodavnih komiteta vezanih za saradnju sa državama kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji, predlažu izvjestioce i sastav studijskih grupa i grupa za izradu nacрта koje imenuju stručne grupe (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 30).

Od tri grupe članova Komiteta treba razlikovati interesne grupe - kategorije (category) koje se takođe sastoje od dobrovoljno udruženih članova Komiteta koji zastupaju određene ekonomske i socijalne interese segmenata civilnog društva Evropske unije. Članstvo interesnih grupa može dolaziti iz jedne ili više grupa Komiteta, s tim da je dozvoljeno članstvo u samo jednoj interesnoj grupi. Za osnivanje interesne grupe potrebno je najmanje deset članova i odobrenje Predsjedništva (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 31).

Na čelu generalnog sekretarijata nalazi se generalni sekretar koji pomaže u radu Komiteta, a odgovoran je predsjedniku. Generalni sekretarijat obavlja administrativne, budžetske, organizacione i stručne poslove (Munta, 2015: 54). Generalni sekretar prisustvuje sjednicama predsjedništva, stara se za primjenu odluka organa Komiteta i savjesno i nepristrasno obavlja svoje poslove. Prilikom njegovog imenovanja, Predsjedništvo odobrava sadržaj oglasa za slobodno mjesto i imenuje Komisiju za predizbor kandidata. Ova komisija nakon sprovedene konkursne procedure dostavlja izvještaj Predsjedništvu o kandidatima sa prijedlogom jednog ili više kandidata za radno mjesto generalnog sekretara. Predsjedništvo bira jednog od predloženih kandidata natpolovičnom većinom od ukupnog broja svojih članova, a po potrebi može se ići u drugi krug kada se bira između dva kandidata koja su imala najveći broj glasova u prethodnom krugu, pri čemu se smatra izabranim onaj kandidat koji je dobio najviše glasova prisutnih članova (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 77-78).

Komitet za reviziju je savjetodavno tijelo predsjednika i Predsjedništva i nadležan je za praćenje rada u pogledu poštovanja propisa, standarda i kodeksa. Na prijedlog grupa Predsjedništvo imenuje Komitet za reviziju, a svojom odlukom reguliše organizaciju i njegov rad. Prilikom imenovanja članova Komiteta za reviziju, Predsjedništvo vodi računa da to ne bude član iz Predsjedništva, Komisije za finansije i budžet i Grupe kvestora (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 83).

Rad Komiteta

U svom radu komitet usvaja dvije vrste mišljenja. Prva vrsta se usvaja po zahtjevu Evropskog parlamenta, Savjeta ili Komisije. Druga vrsta mišljenja je ona koja se usvaja na vlastitu inicijativu. Sva mišljenja se razvrstavaju u tri kategorije po redoslijedu prioriteta koje utvrđuje Predsjedništvo na prijedlog stručnih grupa. Prva je Kategorija A koja obuhvata zahtjeve za mišljenje o prioritetnim temama. Ova kategorija sadrži zahtjeve Evropskog parlamenta, Savjeta i Komisije za davanje mišljenja, prihvaćene prijedloge za davanje samoinicijativnih mišljenja i druge obavezne ili neobavezne zahtjeve za mišljenje. Druga je Kategorija B koja se sastoji od obaveznih ili neobaveznih zahtjeva za mišljenje o temama od sekundarnog interesa ili temama hitne prirode i njima se bavi samostalni ili glavni izvjestilac, izuzetno grupa za izradu nacrtu koja ima tri člana (Kategorija B+). Treća je Kategorija C u koju su svrstani obavezni ili neobavezni zahtjevi za mišljenje tehničke prirode povodom kojih se priprema standardizovano mišljenje koje Predsjedništvo upućuje Skupštini koja ga na plenarnom zasjedanju prihvata ili odbija (ne imenuje se izvjestilac niti se razmatra unutar stručnih grupa). (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 32-33).

Predsjedništvo Komiteta će zadužiti nadležnu stručnu grupu da pripremi mišljenje ili izvještaj (Westlake, 2009: 135). Ovo može uraditi i sam predsjednik ukoliko je nadležnost određene stručne grupe nesumnjiva i o tome treba obavijestiti Predsjedništvo. Ukoliko se pokaže potrebnim, Predsjedništvo Komiteta se može obratiti Savjetodavnoj komisiji za industrijske promjene da pripremi dopunsko mišljenje o određenim temama sadržanim u zahtjevu za mišljenje, koje će uzeti u obzir nadležna stručna grupa. Stručna grupa može po ovlaštenju dobijenom od predsjednika Komiteta organizovati sastanak sa odborom Evropskog parlamenta ili komisijom Komiteta regija. Sastanke stručne grupe saziva, priprema i njima predsjedava njihov predsjednik. Kvorum čini natpolovična većina prisutnih ili zastupljenih članova, a ako se ne postigne, na sljedećem sastanku smatraće se da postoji kvorum bez obzira koliko je članova prisutno ili zastupljeno. Pripremne aktivnosti stručne grupe vrše se u okvirima jedne studijske grupe. Osnovu mišljenja stručne grupe čini mišljenje koje podnosi izvjestilac uz pomoć stručnjaka i po potrebi suizvjestilaca, koje se predstavlja na plenarnoj sjednici (Munta, 2015: 54). Pripremljeno mišljenje predsjednik stručne grupe upućuje

predsjedniku Komiteta koji ga prosljeđuje Predsjedništvu komiteta, a nakon toga i svim članovima Komiteta. Predsjednik može tražiti od stručne grupe da ponovo uradi mišljenje ako se posumnja da mišljenje nije urađeno uz poštovanje pravila za njegovu izradu ili da nije dovoljno kvalitetno (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 37-47).

Rad Skupštine na plenarnim zasjedanjima priprema predsjednik sa Predsjedništvom. Predsjednik Komiteta članovima Komiteta i Evropskom parlamentu, Savjetu i Komisiji šalje prijedlog dnevnog reda koji usvaja Skupština na početku svog zasjedanja. Kvorum čini natpolovična većina prisutnih ili zastupljenih članova. Ukoliko se ne postigne kvorum, na sljedećoj sjednici smatra se da kvorum postoji bez obzira na broj prisutnih ili zastupljenih članova. Nadležna stručna grupa podnosi prijedlog mišljenja Skupštini na usvajanje. Ukoliko se mišljenje ne usvoji, Predsjednik uz saglasnost Skupštine može prijedlog vratiti stručnoj grupi na ponovno razmatranje ili može imenovati glavnog izvjestioca da podnese novi prijedlog mišljenja. Na prijedlog mišljenja mogu se ulagati amandmani. Izvjestilac uz saglasnost podnosioca amandmana može predložiti Skupštini kompromisni prijedlog umjesto amandmana. Kada je amandman po svojoj sadržini toliko suprotan prijedlogu mišljenja da se to može smatrati principijelno suprotnim stavom, takav amandman Predsjedništvo može okvalifikovati kao protivmišljenje, koja sa mišljenjem može vratiti predlagачu na ponovno razmatranje. Ako spomenute aktivnosti predsjedništvo nije u mogućnosti da izvrši, to će učiniti Skupština. Protivmišljenje koje dobije većinu glasova smatra se usvojenim, a neusvojeno protivmišljenje koje dobije najmanje četvrtinu glasova prilaže se izvornom mišljenju. Usvojeno mišljenje ima obaveznu strukturu sa pravnim osnovom, obrazloženjem i stavovima o predmetu mišljenja. Pored toga navodi se i rezultat glasanja o mišljenju, a kao prilog mišljenju dodaju se neusvojeni amandmani koji su dobili najmanje četvrtinu glasova, kao i tekst mišljenja stručne grupe koji je odbijen zbog usvojenih amandmana ako je najmanje četvrtina glasova bila za zadržavanje tog teksta i kratka izjava u kojoj je sažet jedinstven stav grupe Komiteta ili interesne grupe koji je suprotan pitanju koje je razmatrala Skupština. Usvojeno mišljenje sa zapisnikom upućuje se Evropskom parlamentu, Savjetu i Komisiji, a po potrebi i drugim zainteresovanim subjektima (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 49-51, 54-56, 59-60). Pored navedenog postupka usvajanja mišljenja, možemo govoriti i o hitnom postupku koji

se primjenjuje u situacijama kada je kratak rok za izradu mišljenja pa je potrebno odstupiti od redovne procedure da bi se ti rokovi ispoštovali (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 62-63).

Predsjednik Komiteta može tražiti od Savjeta da se članu Komiteta ukine mandat, odnosno predsjednik stručne grupe može tražiti da član stručne grupe svoje mjesto ustupi drugom članu, ukoliko spomenuti članovi neopravdano izostanu sa sastanaka više od tri puta bez imenovanja člana koji će ih zastupati. Članovi koji su spriječeni da prisustvuju sastancima dužni su o tome obavjestiti nadležne organe i mogu svoje glasačko pravo prenijeti na drugog člana. Osim toga, oni mogu ovlastiti drugog člana da ih na sastancima na kojima ne mogu prisustovati zastupa drugi član, osim ako se radi o sastancima Predsjedništva Komiteta ili Komisije za finansije i budžet (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 64-66).

Javnost rada Komiteta se ogleda kroz pravo da objavi svoja mišljenja u Službenom glasniku Evropske unije. Zagarantovan je pristup javnosti dokumentima nastalim u radu komiteta i pravo da se pismenim putem građani Evropske unije obrate na svom jeziku i da na istom dobiju odgovor. Javnost se odnosi i na plenarna zasjedanja Komiteta i sastanke stručnih grupa. Neke rasprave, u opravdanim slučajevima, mogu biti proglašene povjerljivima i zatvorene za javnost. Sastancima Komiteta i njegovih tijela mogu prisustovati predstavnici drugih institucija i organa (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 67-70).

Kada je u pitanju status članova Komiteta, možemo reći da se na njih primjenjuje Protokol broj 7 o povlasticama i imunitetima Evropske unije. Predstavnici država članica, uključujući i članove savjetodavnih tijela Evropske unije, koji učestvuju u radu institucija Evropske unije, njihovi savjetnici i tehnički stručnjaci, uživaju uobičajene povlastice, imunitete i olakšice u toku obavljanja dužnosti i putovanja do i od mjesta sastanka (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Article 10 of Protocol). Prava i obaveze članova Komiteta su takođe regulisana Statutom članova i Kodeksom ponašanja. Skupština za period od dvije i po godine bira Grupu kvestora sastavljenu od tri člana koja ima zadatak da se stara o primjeni Statuta članova (Westlake, 2009: 131) i bira Savjetodavni komitet za ponašanje članova koji se sastoji od šest članova, koji se stara o primjeni Kodeksa ponašanja (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rules 71-74).

Mandat članova Komiteta traje pet godina. Njegov prestanak osim isteka obuhvata i druge slučajeve pod kojima podrazumjevamo ostavku,

razrješenje, višu silu i inkompatibilnost. U ovim slučajevima predsjednik obavještava Savjet koji pokreće postupak popunjavanja upražnjenog mjesta, s tim što se novi član imenuje na preostali dio mandata (Official Journal of the European Union, 2019: L 184, Rule 75).

ZAKLJUČAK

Evropski ekonomski i socijalni komitet je zasnovan na principima koji čine zajedničko nasljeđe naroda Evrope poput političke demokratije, socijalne pravde, zaštite ljudskih prava ali i uključenosti građana u procese odlučivanja kako na nacionalnom tako i na evropskom nivou.

Evropski ekonomski i socijalni komitet ima zadatak da evropsko zakonodavstvo i politike vode računa o ekonomskim, socijalnim i civilnim okolnostima u društvu, da omogući učešće zainteresovanim subjektima u donošenju odluka u Evropskoj uniji uz uvažavanje javnog mišljenja i da doprinese razvoju participativne demokratije i jačanju uloge organizacija civilnog društva. Komitet obavlja brojne korisne funkcije dovodeći uticajne predstavnike socijalnih i ekonomskih interesa u Brisel. „Komitet predstavlja forum za redovne i sistemske razmene mišljenja o važnim pitanjima (...) deluje i kao kanal za informacije iz Brisela ka državama članicama i u stanju je da podigne uzbunu interesnih grupa zbog mogućih implikacija ekonomske i socijalne politike“ (Dinan, 2009: 301), Komitet se sastoji od predstavnika organizacija poslodavaca, radnika i drugih organizacija civilnog društva i oni nezavisno djeluju bez obzira na stavove države članice iz koje dolaze. Uzimajući u obzir prijedloge iz država članica, Sastav Komiteta utvrđuje Savjet na prijedlog Komisije pri čemu Komitet ne može imati više od 350 članova sa obnovljivim mandatom od pet godina.

Saradnja Komiteta sa subjektima izvan svoje organizacije može se posmatrati kroz uspostavljanje i održavanje odnosa sa sličnim ekonomskim i socijalnim savjetima i organizacijama u Evropskoj uniji i izvan nje putem imenovanja posebnih delegacija. Posebno treba izdvojiti saradnju sa državama kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji sa kojima Komitet saraduje kroz zajedničke savjetodavne komitete (joint consultative committees) ili kroz kontakt grupe (contact groups). Zadatak ovih tijela je izrada izvještaja i deklaracija koje Komitet može uputiti nadležnim subjektima.

LITERATURA

- Annual Activity Report (2018). *Section VI of the EU-budget, European Economic and Social Committee*. Brussels. June 2019. 1-242.
- Council Decision (EU) 2015/1157 of 14 July 2015 determining the composition of the European Economic and Social Committee OJ L 187, 15.7.2015, 28–29.
- Dinan, Dezmon. (2009). *Sve bliža Unija: uvod u evropsku integraciju*, Beograd, Službeni Glasnik, 301.
- Munta, Mario. (2015). *Organizacije civilnog društva u pohodu na Brisel: slučaj Europskog gospodarskog i socijalnog odbora*, Zagreb, Političke analize, Vol. 6, Br. 2, 51-60.
- *Организациона шема Комитета*, <https://www.eesc.europa.eu/hr/node/40806>.
- *Official Journal of the European Union*, 2016/C202, 7 june 2016.
- *Official Journal of the European Union*, L 184, 10.7.2019.
- Petrašević, Tunjica, Duić, Dunja. (2016). *Is There a Tomorrow for the Economic and Social Committee (EESC) and the Committee of the Regions (CoR)?*, Vienna, Working Papers, Institute of European Law, 1-22.
- *Rules of Procedure (codified version)*, Official Journal of the European Union, L 184, 10.7.2019.
- Smismans, Stijn. (2002). *'Civil society' in European institutional discourses*, Torino, ECPR Joint Sessions 1-22.
- The Treaty on the Functioning of the European Union - consolidated version, *Official Journal of the European Union*, 2016/C202, 7 june 2016. Protocol (No 6) on the location of the seats of the institutions and of certain bodies, offices, agencies and departments of the European Union; Protocol (no 36) on transitional provisions. Protocol (No 7) on the privileges and immunities of the European Union.

- Westlake, Martin. (2016). *The Antecedents, Origins and Creation of the European Economic and Social Committee*, Bruges, Political Research Papers, 52/2016, 1-34.
- Westlake, Martin. (2009). *The European Economic and Social Committee*, Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues, Edited by David Coen and Jeremy Richardson, New York, Oxford University Press, 128-142.

Summary

The European Economic and Social Committee, through its advisory function, participates in the decision-making process in the European Union, thus contributing to the quality and transparency of the decision-making process, which is particularly important given the criticisms regarding the democratic deficit of the EU institutions.

The Committee is composed of representatives of employers' organizations, workers and other civil society organizations, and they act independently regardless of the views of the Member State from which they come. It has the task of enabling European legislation and policies to take account of economic, social and civil circumstances in society, to ensure the involvement of stakeholders in decision-making in the European Union, while respecting public opinion, and to contribute to the development of participatory democracy and the strengthening of the role of civil society organizations.

The methods of content analysis, induction, deduction, compilation and historical method were used in the paper. The aim of this paper is to explore the organization and functioning of the European Economic and Social Committee in the complex system of the European Union.

Keywords: *European Economic and Social Committee, Advisory Body, European Union, Political system*

Amina Vatreš, MA¹

SOCIJALNA PERCEPCIJA RIZIKA I MEDIJSKI PRODUCIRANA POLITIKA STRAHA

Sažetak

Teorijski predisponirajući masovne medije kao krucijalno mjesto socijalne revelacije, komunikacije i društvene konstrukcije rizika, kao i polje socijalnih izazova i kritike, Ulrich Beck je nametnuo niz mogućih istraživačkih pitanja, među kojima se posebno ističe pitanje uloge masovnih medija u okviru sociološkog modela označenog sintagmom „društvo rizika“. Uvažavajući činjenicu da se socijalna percepcija fenomena rizika, kao okosnice rizičnog društva, odvija dominantno unutar svoje dvije esencijalne dimenzije, afektivne i kognitivne, djelovanje medija pretendira na afektivnu dimenziju utičući prevashodno na emocije. U tom smislu, medijski producirana politika straha izdvaja se kao jedan od značajnijih činilaca u kompleksnom procesu formiranja socijalne svijesti i percepcije o postojanju rizika u društvenom kontekstu, na čemu je zapravo i fokus ovog rada.

Ključne riječi: *društvo rizika, socijalna percepcija rizika, medijalizacija rizika, medijski producirana politika straha, socijalna kontrola*

---

¹ Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, BIH, E-mail adresa: amina_vatres@live.com, Poštanska adresa: Donja Jošanica I 49, Vogošća, Kontakt telefon: 062/089 597.

UVOD

Postuliravši teorijske postavke društva rizika, njemački sociolog Ulrich Beck na svojevrsan je način, još krajem 20. stoljeća, označio početak konstituiranja novog sociološkog modela društva, koji na svojoj relevantnosti i aktuelnosti sve više zadobija u recentnom periodu društvenog realiteta. Naime, riječ je o specifičnoj koncepciji društva oblikovanoj prevashodno posredstvom različitih tipova socijalnog fenomena rizika, kao i njihove multiplikacije u socijalnom kontekstu, a koju Beck determinira koristeći sintagmu rizično društvo ili društvo rizika. „*Moderno društvo postalo je društvo rizika u smislu povećanog fokusa na prevenciju ili upravljanja rizikom koji je modernost proizvela svojim diferenciranjem i povećanjem mogućnosti*“ (Beck, 2006: 332). S ciljem sveobuhvatnijeg problematiziranja i razumijevanja prirode, utjecaja, ali i samog društvenog značenja rizika u kontekstu modernog društva, izrazito se relevantnim čini istaći i činjenicu da rizik kao sociološki, a generalno i društveni fenomen, nije novonastala kategorija. *Ex adverso*, rizik zapravo predstavlja društveno-historijsku konstantu koja je kroz izvjesne etape evolucije društva mijenjala kako svoje elementarne dimenzije, tako i intenzitet djelovanja i modus realizacije govoreći prevashodno u kontekstu socijalnog sistema i njegovih specifičnih podsegmenata. S tim u vezi, u okvirima ubitnome transformiranih sociološko-tehnološko-komunikoloških uvjeta, koji karakteriziraju ponajprije period postmodernosti, univerzalnost, ireverzibilnost, nemogućnost precizne anticipacije potencijalnih konsekvenci, delokalizacija, kao i sveopći globalni utjecaj izdvajaju se kao esencijalne odrednice koncepta rizika, ubitnome podržanog medijskom diseminacijom i interpretacijom, što u sve značajnijoj mjeri afektira i podržava konture Beckovog samoodrživog modela rizičnog društva, a dugoročno gledano reflektira se i na uspostavljanje kulture konzistentne nesigurnosti na globalnom planu.

Socijalno-konstruktivistički pristup fenomenu rizika

Polazeći od premise da rizik zapravo ne predstavlja katastrofu *per se* već društvenu anticipaciju izvjesnog katastrofalnog scenarija, valja istaći i činjenicu da je s ciljem potpunijeg razumijevanja ovog koncepta neophodno sagledati i njegove socijalno-komunikološke implikacije u okviru kojih se suštinski i ogleda višedimenzionalnost i polisemičnost

njegove socijalne manifestacije, pa u tom smislu i sve uočljivije ekspanzionalne reprodukcije.

Eksplikirajući i situirajući značenje rizika u okvire recentnog doba, Beck ističe sljedeće: „*Rizik je ambivalencija. Biti u riziku je način postojanja i vladanja državom u svijetu modernosti; biti u globalnom riziku je ljudsko stanje od početka 21. stoljeća... Iskustvo globalnog rizika predstavlja šok za cijelo čovječanstvo*“ (Beck, 2006:330). Posebno se bitnim čini apstrahirati da Beck širok raspon različitih oblika rizika u doba modernosti atribuirava upravo tehnološko-ekonomsko-socijalnom progresu društva koji nadalje kako direktno, tako i latentno, rezultira ekspanzijom i multiplikacijom potencijalnih opasnosti. Govoreći u tom kontekstu, neizostavnim se čini spomenuti „bumerang efekat“, kao jedan od bazičnih principa na kojima je i zasnovan sociološki koncept označen sintagmom „refleksivna modernost“, a prema kojem društveni akteri bivaju pogođenim onim rizicima koje su sami producirali ili od kojih su imali izvjestan vid koristi u prošlosti i to bez obzira na njihov društveni status ili moć. Upravo na taj način, realizacijom fenomena bumerang efekta, Beck eliminira postojanje klasne nejednakosti u smislu pogođenosti određenim tipom rizika uprkos prethodno uočenoj antagonističkoj relaciji između onih na koje se određeni rizik neposredno odnosi i onih koji ih nerijetko i sami vještački proizvode u svrhu ostvarenja određenog parcijalnog interesa. „*Kako se društvo rizika razvija, tako se razvija i neprijateljstvo među onima koji su pogođeni rizikom i onima koji od njega profitiraju. Socijalna i ekonomska važnost znanja raste na sličan način, a sa njom i moć medija da struktuiraju znanje, te da ga šire. Društvo rizika je u tom smislu i društvo nauke, medija i informacija. Tako nastaju novi antagonizmi između onih koji daju definicije rizika i onih koji ih konzumiraju*“ (Beck, 1992: 46). Referirajući se da Beckove teorijske doprinose, moguće je diferencirati tri oblika socijalnog odgovora na rizik i to: neprihvatanje/odbijanje, apatiju i transformaciju, čije je značenje sadržano u sintagmi „kozmpolitski momenat“², a koja je kao takva

---

2 Sintagma „kozmpolitski momenat“ implicira da rizik, kao univerzalni globalni fenomen, zbog svojih modificiranih dimenzija unutar svjetskog rizičnog društva, kao i shodno prirodi svoje manifestacije koja zasigurno nadilazi nacionalne granice, upućuje na nužnost kooperativne relacije različitih država. Riječ je prevashodno o kooperaciji, u smislu kontrole i suočavanja s multiplikacijom različitih rizika na globalnom planu, koja u okvirima društva refleksivne modernosti ne može biti ograničena unutar uskih državnih okvira. Na taj način rizik danas predstavlja nenamjeran, ali istovremeno i obavezan medij komunikacije unutar svijeta nepomirljivih razlika, u čemu se ogleda i temeljna maksima kozmpolitske politike u kontekstu Beckovog rizičnog društva.

primarno svojstvena recentnom društvu refleksivne modernosti.

Uvažavajući dominantna općeprihvaćena teorijska tumačenja, prvenstveno iz domena sociologije rizika koja se vremenom izdiferencirala kao specifična naučna disciplina, rizik kao svojevrsni objekt sociološke misli neophodno je pozicionirati u socijalni kontekst u kojem on zapravo i nastaje. U tom smislu, prethodno egzistirajući u stanju permanentne virtualnosti, rizici postaju predmetom javne rasprave tek u onom trenutku kada kao takvi bivaju anticipirani od društva i njegovih pojedinačnih segmenata, kao i za društvo relevantnih aktera. Polazeći upravo iz ugla socijalno-konstruktivističkog pristupa, rizici predstavljaju svojevrsne artefakte određenih socijalnih grupa ili institucija. „*Sljedbenici socijalno-konstruktivističkog pristupa drže da su rizici socijalne konstrukcije determinirani strukturalnim snagama u društvu. Problemi ugrožavanja zdravlja, raspodjele bogatstva, nejednakosti, egalitarnosti, kontrole i sl. ne mogu se utvrditi objektivnim znanstvenim pristupom nego se moraju rekonstruirati iz vjerovanja i racionalizacija različitih aktera u društvu*“ (Čaldarović, 1994: 218). Shodno navedenoj konstataciji, rizik shvaćen kao socijalni konstrukt i fenomen perpetuiran reperkusijama globalizacije, kao i omniprezentnom rapidnošću promjena, u posljednje tri decenije postaje sve aktuelnije istraživačko polje.³

Time se nadalje nameće i pitanje socijalne percepcije rizika, sadržane u identifikaciji determinirajućih činilaca koji učestvuju u procesu izgradnje i gradacije opće percepcije, ali i pitanje same prihvaćenosti izvjesne pojave/događaja kao rizične, odnosno potencijalno opasne. Frank Knight (1921), kao jedan od vodećih akademika koji je u središte svog istraživanja pozicionirao fenomen rizika, pružio je revolucionarne doprinose kada je riječ o distinkciji između subjektivne i objektivne interpretacije stepena vjerovatnoće manifestacije određenih tipova

---

³ Sociologija rizika se u tom smislu izdvojila kao specifična sociološka disciplina čiji je elementarni zadatak orijentiran prevashodno ka istraživanju socijalnog fenomena rizika, kao i njegovih konsekvenci, situirajući njegovu konstrukciju i značenje u društveni kontekst, pri čemu se akcentira interdependencija između nastanka rizika i aktivnosti društvenih aktera. S tim u vezi, moguće je napraviti svojevrsnu distinkciju između tri različita sociološka pristupa konceptu rizika i to: kulturne teorije društvenog uređenja Marya Douglasa (1985), teorije refleksivne modernosti i rizičnog društva Ulricha Becka, te sistemske teorije Niklasa Luhmanna (1993). Ne umanjujući značaj prethodno pobrojanih teorija, ovom radu bit će pristupljeno iz perspektive Beckovog naučnog doprinosa teoriji rizika.

rizika. Slične diskusije, vođene 90-ih godina XX vijeka, oblikovale su zajedničke akademske poglede na nužnost ukazivanja na diskrepanciju između objektivnih tipova rizika, koju uistinu imaju svoje empirijsko utemeljenje u društvenoj stvarnosti, te su kao takvi prepoznatljivi, uočljivi i mjerljivi, i subjektivnih formi percepcije rizika, koje se dominantno temelje na individualnoj procjeni i identifikaciji s rizikom, a koje su nerijetko rezultat djelovanja iracionalnih, subjektivno konstruiranih strahova. S druge strane, nalazi brojnih drugih srodnih studija ukazuju na konkluziju da fenomen rizika zapravo predstavlja svojevrstni društveni i kulturni konstrukt, te je u skladu s tom konstatacijom sasvim očekivano da će kako pojedinci, tako i društvene grupe, različito percipirati i reagirati na istovjetan rizik i to primarno na bazi postojećeg sistema vrijednosti, ali i shodno postojećem iskustvenom polju i fondu saznanja.

Na temelju prethodno obrazloženog, valja istaći i stajalište koje se ogleda u premisi da je rizike, kao socijalne i kulturne konstrukte, pogrešno simplificirano i kategorično definirati kao objektivne prijetnje ili anticipacije katastrofa (Beck, 2006), već kao društveno općeprihvaćenu svijest o stvarnom postojanju tih prijetnji, a koja se konstruira u okvirima javnog diskursa.

„‘Pravi’ rizik zapravo ne postoji kao stvarna kategorija-on postaje stvarnim kroz proces učenja u konkretnom socijalnom kontekstu“ (Čaldarović, 1994: 224). Ovaj pristup problematiziranju i analizi rizika eksplicira sveprisutno pitanje zašto različita društva na drugačiji način reagiraju na određene rizike i odakle snažna distinkcija u intenzitetu njihovog doživljaja između različitih društava i njihovih članova. Stoga se upravo u navedenoj dimenziji društvene uvjetovanosti percepcije rizika nalazi prostor efektivnog djelovanja masovnih medija, kao izrazito značajnih i utjecajnih institucija kompleksnog društvenog sistema, i to najčešće u pravcu intencionalnog modeliranja i usmjeravanja svijesti konzumenata medijskih sadržaja obilježenih rizikom. Također se bitnim čini naglasiti i da je koncept interdiskurzivnosti ključan za razumijevanje fenomena rizika budući da rizik i njemu srodni pojmovi ne konotiraju identično značenje u tehnološkom, ekonomskom, socijalnom, političkom i drugim diskursima. U tom kontekstu promišljajući, uloga masovnih medija podrazumijeva proces temeljitog i sveobuhvatnog povezivanja i formiranja korelacija između svih diskursa unutar kojih se određena rizična kategorija realizira, pa i socijalno reflektira u smislu potencijalnih reperkusija.

Socijalna percepcija rizika kao medijski efekat

Ne umanjujući važnost ostalih specifičnih individualnih, socijalnih, psihosocijalnih, kulturnih i drugih faktora konstituisanja percepcije rizika, te sudeći prema Beckovim teorijskim postulatima, *medijacija rizika* izdvaja se kao ključni preduvjet društvene percepcije u okvirima današnje umnogome izmijenjene socijalno-komunikološko-tehnološke paradigme. Pod procesom medijacije podrazumijeva se *“dugoročni proces strukturalnih promjena u društvu i kulturi u kojima mediji zauzimaju značajno mjesto u smislu definisanja društvene stvarnosti i uslova socijalne interakcije/kulture”* (Hjarvard, 2008: 113). U okviru navedenog procesa medijacije, masovni mediji označeni su kao najprisutniji, a nerijetko i determinirajući činilac socijalne konstrukcije stvarnosti uopće, pa s tim u vezi i esencijalni faktor kreiranja socijalne svijesti o prisutnosti različitih tipova rizika unutar društva refleksivne modernosti. O značajnom utjecaju medija u društvenom kontekstu svakako govore i brojne teorije medija, u čijem je središtu razmatranje medijskih efekata na publiku prilikom recepcije sadržaja, kao što su teorija o hipodermičkom utjecaju medija, Gerbnerova teorija kultivacije, teorija o agenda-setting funkciji medija, teorija o spirali šutnje i druge.

„Beckovo razumijevanje ‘refleksivne modernosti’ ga teorijski vodi ka tvrdnji da mediji, ne uzimajući u obzir njihova komercijalna traganja za rejtingom, čitateljima, prihodima i posljedičnim paradiranjem spektakla, drame i zabave, mogu poslužiti za fokusiranje pažnje na najnovije tehnološki izazvane katastrofe i ekološke nesreće“ (Cottle, 1998: 9).

U svom radu Cottle (1998) također navodi da je već sama konceptualizacija društva rizika teorijski predisponirala masovne medije kao elementarno mjesto revelacije, komunikacije i društvene konstrukcije rizika, kao i polje socijalnih izazova i domen socijalne kritike na eventualni nedostatak institucionalnih odgovora na rizične događaje i pojave.

Sličnog je stajališta i Kitzinger, kada piše: *„Mediji su središnji pojam za teorije o riziku - bilo da su konceptualizirane u smislu ‘moralne panike’ (Cohen, 1972); ‘amplifikacije rizika’, (Kasperson et al., 1988) ili ‘društva rizika’ (Beck, 1995)“* (1999: 67). Pored navedenog, Kitzinger (1999) zastupa tezu da masovni mediji već samim latentnim procesom selekcije i kontekstualizacije informacija u okviru procesa diseminacije vijesti postaju relevantan agens u komunikaciji rizika, pa posljedično i u formiranju društvene svijesti o njihovom postojanju i realizaciji. U

skladu s navedenim, medijska valorizacija informacija i vijesti izdvaja se kao temeljni preduvjet kojim zapravo i započinje kompleksni proces kreiranja svijesti i intencionalnog modeliranja i usmjeravanja percepcije medijskih recipijenata. Sličnog je stajališta i Short, kada tvrdi: „*Medijske organizacije predstavljaju jedan od najznačajnijih faktora involviranih u proces socijalne konstrukcije rizika*“ (Short, 1984:721). No, izrazito je bitno apstrahirati i činjenicu da je medijske institucije neophodno posmatrati kao integrativni segment složenog društvenog sistema, te da je njihovo djelovanja *ipso facto* u odnosu interdependencije s funkcioniranjem ostalih kulturnih, ekonomskih, političkih i drugih društvenih podsistema.

U okviru najrelevantnijih sociološko-komunikoloških istraživanja, čijim je predmetom korelacija djelovanja masovnih medija i intenzitet socijalne percepcije rizika, kao jedno od najznačajnijih teorijskih polazišta izdvaja se Gerbnerova teorija kultivacije (1976), koja se u brojnim studijama pojavljuje primarno u funkciji instrumentalne teorije prilikom propitivanja efekata izloženosti recipijenata masovnim medijima na samu percepciju rizika.

Savremene analize procesa medijacije rizika identificiraju dva preovladavajuća obrasca unutar medijskih sadržaja koje se odnose na diskurs rizika unutar medijske paradigme. Pri tome, prvi izdvojeni obrazac ukazuje na to da medijska prezentacija rizika i s njim povezanih pojmova nerijetko ne reflektira društvenu stvarnost, što afirmira i rezultate istraživanja prethodnih srodnih studija. (Combs i Slovic, 1979; Greenberg et al., 1989) Drugi bitan nalaz sugerira zaključak da medijsko izvještavanje o rizičnim pojavama sadrži veoma malo utemeljenih, naučno relevantnih informacija o određenom riziku koji predstavljaju. U okviru svoje studije, Greenberg et al. (1989) tvrde da je selekcija tema, diseminiranih posredstvom masovnih medija, u značajnijoj mjeri uvjetovana profesionalnim i organizacijskim varijablama, preciznije kazano, prethodno ustanovljenim kriterijima valorizacije vijesti, nego stvarnim empirijskim intenzitetom i stepenom vjerovatnoće manifestacije izvjesnog rizika. Ekvivalentno Greenbergovim tvrdnjama i Singer i Endreny (1987) ističu da intenzitet medijske pokrivenosti određenog rizika nije uvijek komplementaran intenzitetu stvarne opasnosti od tog rizika, a takav odnos ekspliciraju prevashodno procesom profesionalne selekcije vijesti koji je umnogome oslonjen na ustanovljene standarde vrednovanja informacija, odnosno na ono što se profesionalno

percipira kao vrijedno izvještavanja. Ono što medijima ostavlja široke mogućnosti, glede predstavljanja izvjesnog rizika, je i sama priroda rizičnog diskursa budući da se njegova medijska prezentacija ne odnosi na rizik kao koncept shvaćen u njegovoj formalnoj, holističkoj definiciji, već na specifičan, parcijalni aspekt njegove realizacije unutar socijalnog realiteta - na konkretan događaj, odnosno parcijalnu novinarsku priču. Kristiansen (1988) također tvrdi da medijsko izvještavanje o riziku izražava tendenciju orijentiranosti na parcijalni događaj ili dimenziju rizika, više nego na određeno rizično pitanje u općenitom smislu.

Shodno prethodno navedenom, pozicioniranje fenomena rizika, kao i njegovih empirijskih manifestacija u okviru medijske paradigme, implicira niz relevantnih pitanja, a kao jedno od ključnih ističe se pitanje same uloge masovnih medija kako u procesu modeliranja socijalne percepcije, tako *implicite* i u konstrukciji i perpetuiranju Beckovog koncepta rizičnog društva. Iz sociološkog ugla promatrano, društveni problemi su ništa drugo do svojevrsni socijalni konstrukti budući da kao takvi ne bi mogli biti niti shvaćeni niti uopće percipirani izvan društvenog konteksta unutar kojeg egzistiraju, razvijaju se, ali i nestaju. S tim u vezi, indicira se pitanje da li bi recentno društvo uopće bilo u stanju percipirati stvarnost koja nije posredovana unutar javnog, odnosno medijskog diskursa. Komunikacijska redundancija i konsekventno prezasićenost informacijama, koje svoj smisao nerijetko ne preuzimaju iz empirijskog realiteta, kod medijskih recipijenata uglavnom dovode do kognitivne disonance, nerazumijevanja, pogrešne interpretacije, pa ponekad sasvim paradoksalno i do potpune neinformiranosti i općeg neznanja, a upravo se u tom segmentu otvara prostor za manipulaciju individuumom, pa dugoročno gledano i društvom u cjelini. To paradoksalno stanje društva Baudrillard lakonski opisuje sljedećim riječima: „*Nalazimo se u univerzumu u kome ima sve više informacija, a sve manje smisla*“ (Baudrillard, 2001:83). Naime, masovni su mediji svojim djelovanjem involvirani u proces uspostavljanja, bodrijarovski kazano, svijeta hiperrealnosti čiji temelji počivaju na simulaciji. Posrednička i ništa manje relevantna agenda setting funkcija koju masovni mediji preuzimaju u kontekstu diseminacije za društvo značajnih informacija, a čije usvajanje ubitnome determinira konstrukciju i percepciju socijalne realnosti, sve više su u funkciji ne samo informiranja i interpretiranja, već i definiranja svijeta u kojem živimo. Polazeći od teze prema kojoj je na djelu sveopća komunikacijska kolonizacija stvarnosti, društvena stvarnost, pa i sam

rizik kao univerzalan i sveprisutan fenomen, u sve značajnijoj mjeri postaju zapravo medijski producirana kategorija. Odbacujući *a priori* negativan stav prema utjecaju masovnih medija, akcenat rada je na principu koji se ogleda u neprihvatanju stajališta prema kojem masovni mediji predstavljaju objektivne posrednike ili empirijski utemeljenu refleksiju društvene stvarnosti kako u definiranju, tako i u prezentaciji, ali i interpretaciji rizičnih događaja/pojava. Implicitni medijski utjecaj na društvo, sadržan u ostvarivanju hipodermičkog efekta, implicira tezu da „uvlačeći se pod kožu“ mediji snažno utječu na kultivaciju i učvršćivanje naših stavova i vrijednosti, kreirajući na taj način naše potrebe, uvjerenja i ništa manje-*rizike i strahove*. Navedena teorijska pretpostavka sadržana je u medijskoj teoriji potkožne igle/magičnog metka, postuliranoj od strane Harolda Lasswella još 1927. godine, a kojom se metaforički ukazuje na to da mediji imaju neposredan utjecaj na publiku koja im je izložena s mogućnošću da u izvjesne društvene grupe, metaforički kazano, „ubrizgaju“ informacije, anticipirajući pritom željeni ishod, odnosno intencionalno zamišljenu povratnu reakciju publike. Shodno ovoj teoriji, ciljna publika je predstavljena kao pasivna i inertna u nastojanju da se odupre ovakvoj vrsti direktnog tendencioznog utjecaja, što persuazivnu medijsku komunikaciju čini umnogome efektivnijom u smislu prethodno anticipiranih medijskih intencija. S druge strane, uprkos činjenici da se teorijske postavke o hipodermičkom medijskom utjecaju intenzivno polemiziraju unutar akademskih krugova i mislilaca recentnog doba, bitnim se čini naglasiti i to da navedena teorija danas ipak nije općeprihvaćena, prevashodno zbog nedostatka relevantnih znanstvenih dokaza, ali i zbog stavova kritičara koji odbacuju njenu krucijalnu tezu, negirajući pritom značajan intenzitet medijskog utjecaja na društvo. Jedna od takvih je i Lazarsfeldova teorija o limitiranom medijskom utjecaju iz 40-ih godina XX vijeka, prema čijem tumačenju utjecaj na publiku ne ovisi od medija samih, već prevashodno od recipijenata i njihovih prethodno uspostavljenih stavova i uvjerenja, kao i selektivne percepcije u skladu s kojom i interpretiraju medijski diseminiran sadržaj.

Medijski producirana politika straha

„Strah je socijalni produkt, a ne individualni neuspjeh. Strah je proizvedeni odgovor koji je producirala simbolička mašina masovnih medija“ (Altheide, 2003b:23).

Ulrich Beck (2006) u svom članku „*Živjeti u svjetskom rizičnom društvu*“ ističe da je fenomen rizika, u okviru društva refleksivne modernosti, indikativan činilac politike straha i masovne histerije konstruirane, potaknute i predimenzionirane posredstvom djelovanja masovnih medija. Govoreći o medijskom produciranju politike straha, prevashodno govorimo o specifičnim medijskim formama sračunatim na postizanje senzacionalističkih efekata, kao i na podsticanje straha i masovne panike, čime se posljedično dokida sposobnost racionalnog kritičkog rasuđivanja prilikom recepcije medijskih poruka obilježenih rizikom. Masovni se mediji, posredstvom rizički i ponajprije senzacionalistički intoniranih sadržaja, i u ovoj dimenziji pojavljuju u funkciji modeliranja kolektivne socijalne svijesti i percepcije rizika, a nerijetko su i u službi njenog intencionalnog simplificiranja ili predimenzioniranja. Prethodno anticipirajući način interpretacije medijskih sadržaja, diseminirane poruke bivaju sračunate na postizanje senzacionalističkih efekata koji u mnoštvu slučajeva osiguravaju iracionalno širenje straha unutar medijske publike, što recipijente drži dalje od stvarnih problema socijalne stvarnosti i dugoročno doprinosi održavanju statusa quo u društvu.

Socijalna percepcija straha izgrađena je na bazi društvene interakcije i komunikacije, pri čemu masovna komunikacija, zbog svojih primarnih obilježja, u tom kontekstu zauzima jednu od najznačajnijih pozicija. Naime, u okviru kompleksnog procesa socijalizacije, društvene jedinice uče i stvaraju simboličke predodžbe o mnoštvu stvari, pa tako i o strahu, kao jednoj od najsnažnijih ljudskih emocija. Socijalna percepcija o svijetu i životu proizlazi prvenstveno iz prethodnog iskustvenog polja koje je neophodno diferencirati na direktno/neposredno i indirektno/posredno. Pri tome se neposredno iskustvo izjednačava s čulnim doživljajem, odnosno konkretnim ličnim doživljajem izvjesnog segmenta stvarnosti, dok se s druge strane indirektno iskustvo odnosi na simbolički doživljaj stvarnosti umnogome uvjetovan vanjskim činiocima, među kojima se posebno izdvajaju interpersonalni oblik komunikacije, ali i izloženost djelovanju masovnih medija.

Uvažavajući činjenicu da se percepcija rizika dominantno konstruira i gradira unutar svoje dvije esencijalne dimenzije, dakle u kognitivnoj, ali i u afektivnoj dimenziji, djelovanje ovakve vrste medijskih sadržaja i formi uglavnom targetira upravo afektivnu perceptivnu dimenziju, utičući na taj način prevashodno na ljudske emocije. Upravo se u navedenom domenu efektivnog djelovanja na emocije ogleda i mogućnost manipulacije. U prilog navedenom govore i autori Altheide i Snow (1991) kada upravo proizvodnju straha ističu kao elementarnu temu produciranu kao rezultat djelovanja 'postžurnalističkih' medija, budući da strah, shodno samoj svojoj prirodi, prosječnog recipijenta drži u uskim granicama sposobnosti racionalne dekonstrukcije sadržaja prilikom procesa recepcije. Referirajući se na „*Predavanja za uvod u psihoanalizu*“ (1917) Sigmunda Frojda i njene teorijske postavke, koje nedvosmisleno upućuju na zaključak da osjećaj straha zapravo predstavlja jednu od najsnažnijih emocija, pa s tim u vezi i najpogodnije tlo za manipulaciju individuumom i društvom, iz psihološke perspektive promatrano, afektivna reakcija na strah ubitnome dokida racio i mogućnost kritičkog rasuđivanja. U svom radu David Altheide (1997) diskurs straha definira kao oblik komunikacije koja prožima svaki socijalni aspekt, kao simboličku svijest i društveno očekivanje orijentirano ka svojevrsnoj paradigmi u čijim okvirima koncepti opasnosti, rizik, kao i osjećaj opće nesigurnosti i neizvjesnosti predstavljaju središnje odlike socijalnog okruženja. Prema Altheidu i drugim teoretičarima masovnih komunikacija, čijim su predmetom istraživanja sociološke implikacije medijskog djelovanja, masovni mediji predstavljaju centralno polje modeliranja diskursa straha koji prožima popularnu kulturu unutar svjetskog rizičnog društva. Također, nalazi brojnih drugih relevantnih studija, poput Combs i Slovic (1979), Singer i Endreny (1987), Dunwoody i Peters (1992) i dr., koje su za svoj elementarni cilj imale propitivanje korelacije između medijske prezentacije i socijalne percepcije rizika, ukazuju na to da se medijska prezentacija nasilja, kriminala i sličnih negativno konotiranih društvenih pojava unutar javnog diskursa, u značajnoj mjeri reflektira na cjelokupnu percepciju javnosti, kao i na sam intenzitet osjećaja nesigurnosti i straha unutar društva.

EksPLICITNO korištenje imenice „strah“, njena polisemičnost i heteronimija u različitim kontekstualnim okvirima, te medijska upotreba njenih višestrukih izvedenica, značajan je faktor u generiranju medijske politike obilježene prevashodno strahom. Međutim, s ciljem potpunijeg

razumijevanja na koji način mediji zapravo konceptualiziraju politiku straha unutar javnog diskursa, može poslužiti paradigma dvostruke dimenzije znaka, odnosno svojevrsna distinkcija između označitelja i označenog. S tim u vezi, označitelj kao određena rizična tema i označeno (strah), postaju povezani unutar medijskog diskursa. Naime, javni diskurs i socijalna percepcija straha i rizika modificiraju se kada se medijska prezentacija povezuje s konkretnim rizičnim pitanjima (zločini, nasilje, kriminal, prirodne nesreće, ekološke katastrofe i sl.). Ilustrirajući tendenciju da se konstruira uska povezanost straha s određenim medijski posredovanim, parcijalnim događajem, medijsko se djelovanje zasniva na intenciji da učestalošću medijske prezentacije izvjesna rizična tema postane sve prisutnija unutar medijske paradigme. Drugim riječima, uspostavljanjem čvrstih asocijacija straha sa specifičnim medijski zastupljenim temama pojačava se i osjećaj simboličke blizine s određenim tipom rizika, što posljedično rezultira gradacijom ukupnog osjećaja straha i nesigurnosti kod recipijenata. Recentne analize iz domena semiologije sugeriraju konkluziju da određene riječi, fraze i sintagme, koje duži period bivaju korištene zajedno unutar javnog diskursa, postaju značenjski spojene, pa nerijetko i potpuno imanentne. Na taj način eksplicite upotreba riječi „strah“ i „nesigurnost“ postaje redundantna budući da termini poput „nasilje“, „kriminal“, „rizik“, „katastrofa“, „tragedija“ i sl., zahvaljujući prethodno obrazloženom procesu, *per se* konotiraju i podrazumijevaju implicitne poveznice s osjećajem straha koje nadalje učestvuju u konstituiranju i konzistentnom održavanju medijskog diskursa rizika i opće nesigurnosti. Joffe (2003) iznosi tezu da su strah i anksioznost dvije emocije dominantno povezane s fenomenom rizika. „*Moj osnovni argument je da je strah postao dominantna javna perspektiva. Strah počinje sa stvarima kojih se plašimo, ali vremenom, s dovoljnom repetitivom i proširenom upotrebom, on postaje način na koji gledamo na život*“ (Altheide, 2003b: 3).

Na taj način, diskurs straha dugoročno gledano generira i diskurs socijalne kontrole. Altheide, u nastojanju da ukaže na to da je proizvodnja straha historijska konstanta, također piše da je rizik, kao okosnica Beckovog društva rizika, centralni pojam modernih napora orijentiranih ka društvenoj kontroli. „*Svaka era promovira strah. Priroda straha i metode njegove promocije se jednostavno mijenjaju. Promocija straha i prateća 'rješenja' bili su glavni elementi napora usmjerenih ka socijalnoj kontroli kroz cijelu historiju*“ (Altheide, 2003b: 14-15). Pri tome, medijska

„mašina straha“ nije limitirana na specifične objekte i aktere, već u sve značajnijoj mjeri postaje inherentna pozadinskom kontekstu rizičnih događaja i vijesti o njima.

Još jedan od izrazito značajnih konstitutivnih agenasa medijske politike straha je i modeliranje svojevrsnog profila žrtve o kojem govori i Altheide (2003a). Naime, ljudska figura je involvirana u slučajevima kada je za održavanje diskursa straha nužno postojanje socijalnih identiteta kompatibilnih primarnoj medijskoj intenciji. Konsekventno, i intenzitet socijalne percepcije straha se povećava kada je određenoj medijskoj rizičnoj temi pridružen ljudski identitet, te samim tim konstruiran koncept „krivca“ i profil „žrtve“, što medijskoj publici pruža mogućnost psihološko-socijalne samoidentifikacije. Pomenutim procesom personalizacije rizika, prilikom recepcije rizički intoniranih medijskih sadržaja odvija se identifikacija s profilom žrtve, što za svoj neposredni produkt svakako ima produbljivanje i intenziviranje percepcije rizika kod medijskih konzumenata. Razmatrajući na koji način mediji kreiraju strah, Altheide (2003a) zastupa tvrdnju da u postmodernom dobu koncept žrtve predstavlja status i položaj unutar simboličkog okruženja označenog diskursom straha, a ne isključivo osobu, odnosno nekog ko je istinski patio zbog neželjenih rizičnih individualnih, socijalnih ili prirodnih stanja i okolnosti. U svojim stajalištima ide toliko daleko da čak sugerira i to da svako od nas predstavlja potencijalnu žrtvu, te da se nerijetko i sasvim nesvjesno, socijalno nametnuto „borimo“ za tu poziciju. Slične studije dolaze do rezultata prema kojima javna percepcija socijalnih problema, strahova i rizika, nerijetko inkorporira definicije, scenarije, terminologiju i ustaljene fraze koje su uglavnom dijelom medijske prezentacije. Živeći u svojevrsnom paradoksu rastućeg životnog standarda i paralelnog povećanja socijalne nesigurnosti, socijalna percepcija straha je, kao bitan činilac društva rizika, omniprezentna, a dijelom se smatra i neutemeljenom, pa samom tom činjenicom i neopravdanom. Upravo ta neutemeljenost intenziteta osjećaja straha nerijetko se atribuiru ulozi masovnih medija. Naime, postoji uočena tendencija da medijske organizacije, posebno one komercijalnog karaktera, tendenciozno ocrtavaju „opasnu“ sliku svijeta, uključujući pri tome različite varijable koje umnogome doprinose uspostavljanju i utemeljenju te slike, poput identifikacije izvora rizika, profila potencijalne žrtve i krivca za određeni rizik, kao i osoba/institucija na kojima leži odgovornost glede kontrole tog rizika. Nerijetko, mediji, prilikom diseminacije informacija o riziku, namjerno isključuju neku od pomenutih varijabli iz rizičnog diskursa, i to

najčešće s ciljem predimenzioniranja rizika shodno pozadinskom motivu svog djelovanja. Mogućnost jednodimenzionalnog predstavljanja rizika i njegovih konsekvenci, latentno izostavljajući pojedine segmente njegove složenosti, otvara medijima prostor stvaranja iskrivljene slike svijeta. Shodno činjenici da mediji nerijetko iskrivljuju i predimenzioniraju priče o nasilju, kriminalu i drugim socijalnim i prirodnim pojavama s negativnim predznakom, intencionalno gomilajući groteskne opise teških i jezivih incidenata, medijska publika precjenjuje učestalost i nivo stvarne opasnosti od takvih formi rizika u društvenom kontekstu, te stoga često potpuno pogrešno interpretira stvarnost.⁴

Simplificirana i intencionalna medijska prezentacija u korist prezentiranja isključivo dramatične dimenzije izvjesnog rizičnog događaja, može se pripisati i izdvajanju određenog aspekta rizika iz njegovih kontekstualnih okvira, odnosno njegovoj dekontekstualizaciji. Na taj se način ubitnome dokida kompleksnost pozadinske slike, a predstavljanje rizika biva tendenciozno fragmentirano i nerijetko simplificirano. Upravo se apstrahiranjem događaja od pozadine i procesom simplifikacije interpretacije rizika omogućava medijsko posredovanje jednodimenzionalnog, parcijalnog, unificiranog pogleda na izvjesnu pojavu bez pružanja mogućnosti neophodnog sagledavanja pozadinske kompleksnosti. Čini se sasvim jasnim da ovakav način narativne strukture, u okviru koje tendenciozno izostaju pozadinske informacije u svrhu predstavljanja isključivo dramatičnog aspekta određenog rizika, posljedično rezultira formiranjem fragmentirane, medijski producirane kolektivne društvene svijesti i socijalne percepcije rizika. U navedenom domenu dolazimo i do koncepta neznanja i nedovoljne informiranosti i upravo se u tom segmentu ogleda prostor mogućnosti oblikovanja percepcije rizika shodno specifičnom interesu određenih medijskih institucija, odnosno njihovih vlasnika i kontrolora. Drugim riječima, praznina u znanju prosječnog recipijenta rizički označenih medijskih sadržaja omogućava efektivnu manipulaciju podacima i informacijama i s tim u vezi i posredovanje selektivne slike, čime se afirmira i prethodno izložena teza da mediji, već samim selektivnim pristupom diskursu

---

⁴ Bitno je istaći da je uočen i obrnut proces koji se odnosi na intencionalno minimiziranje rizika, odnosno nepridavanje izvjesnim tipovima rizika dovoljno značaja u kontekstu njihove medijske pokrivenosti, no fokus rada je na medijski produciranoj politici straha, te stoga ova dimenzija medijske prezentacije rizika neće biti detaljnije razmatrana.

rizika i procesom valorizacije informacija, utječu na način recepcije i interpretacije društvene stvarnosti. Shodno navedenom, nedostatak sveobuhvatnog razumijevanja složenih modernih rizičnih pitanja i pojava može se ponajprije atribuirati medijskoj manipulaciji prazninom u znanju prosječnog recipijenta koji je shodno svom polju neznanja generalno podložan medijskom utjecaju i samim tim i usmjeravanju percepcije. Manipulacija, definirana kao izrazito kontroliran i pripremljen postupak, u okviru kojeg se, posredstvom simboličkih sredstava, kulture i uz adekvatne psihosocijalne uvjete, vrši utjecaj na ponašanje, vrijednosti, uvjerenja i stavove, a da njeni objekti nerijetko nisu ni svjesni njenih posljedica. U recentnom dobu taj proces zasigurno ne bi bio moguć bez masovnih medija i njihove moći koja se ogleda na polju konstrukcije socijalnog realiteta. Informacijski vakuum između znanja eksperata i općeg znanja i informiranosti recipijenata otvara prostor izgradnje i gradacije diskursa straha, pa konsekvatno tome i samu socijalnu kontrolu o kojoj govori Altheide (2003b).

Polazeći od premise da pretjerana izloženost i nekritički pristup medijskom izvještavanju koje po svojim bitnim odrednicama pripada diskursu rizika, doprinose pasivizaciji i neangažiranosti publike, što je svakako jedna od posljedica širenja straha i stvaranja masovne panike, pasivni recipijent će sasvim paradoksalno još veći dio svog vremena provoditi uz masovne medije tražeći na taj način kako svojevrsnu utjehu, tako i nove informacije i dodatne eksplikacije. Gunter je to prepoznao još 1987. godine došavši do sljedeće konkluzije, koja eksplicira kauzalni odnos ekspanzije straha i ponašanja velikog broja pasivnih recipijenata: „*Povećan strah od potencijalne opasnosti u socijalnom okruženju može podstaći ljude da ostanu u kućama, gdje više gledaju televiziju i bivaju izloženi programima koji zauzvrat samo jačaju njihove strepnje*“ (Gunter, 1987: 270).

ZAKLJUČAK

Socijalno konstruktivistički pristup socijalnoj teoriji rizika, podržan Beckovim shvatanjima sadržanim u stajalištu prema kojem rizici u socijalnoj percepciji gotovo ne postoje bez tehnika vizualizacije, simboličkih formi i masovnih medija, implicira zaključak da je medijsko djelovanje u okvirima socijalnog konteksta iako ne jedini, veoma relevantan agens u procesu konstituisanja društvene svijesti i percepcije određenih tipova rizika. Uzimajući u obzir činjenicu da mediji predstavljaju komunikacijsko mjesto razmjene društva o sebi, oni su ex adverso i sistematski, konzistentni i sveprisutni činioци dominantnih socijalnih i kulturnih obrazaca tog društva. Univerzalni medijski trend sveopće dostupnosti rizički intoniranih vijesti i informacija, perpetuiran efektima globalizacije, u sve značajnijoj mjeri učestvuje u uspostavljanju društva veće izloženosti kompleksu složenih rizičnih pitanja. Govoreći u tom kontekstu, medijski producirana politika straha, koja nerijetko rezultira intencionalnim modeliranjem i predimenzioniranjem percepcije rizika, pojavljuje se kao integrativni i nerijetko istraživački zanemaren faktor medijacije rizika i konstrukcije diskursa straha uopće. S tim u vezi, diskurs straha izgrađen i posredovan masovnim medijima, postaje gotovo pa modus vivendi, te na taj način konsekventno generira i diskurs socijalne kontrole, što ubitnome oslikava konture Beckovog društva rizika i podržava proces perpetuiranja kulture permanentne nesigurnosti.

LITERATURA

- Altheide D. i Snow R. (1991). *Media World in the Postjournalism Era*. Aldine De Gruyter: New York.
- Altheide D. (1997). *The News Media, the Problem Frame and the Production of Fear*. *The Sociological Quarterly*, Vol. 38, No. 4, str. 647-668.
- Altheide, D. (2003a). *Mass media, crime and the discourse of fear*. *The Hedgehog Review*, Vol. 5, Issue 3, Institute for Advanced Studies in Culture.
- Altheide, D. (2003b). *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. Aldine De Gruyter: New York.
- Balabanić I. i Benković V. (2014). *Medijalizacija rizika - primjer televizijskog izvještavanja o pandemiji gripe*. Izvorni znanstveni rad: *Medijska istraživanja* god.20, br.1, str. 65-84.
- Bastide, S., Moatti, J. P., & Fagnani, F. (1989). *Risk perception and social acceptability of technologies: The French case*. *Risk Analysis*, 9 (2), str. 215–223.
- Baudrillard, J. (2001). *Simulation and Reality*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Croatian Sociological Association.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (1998). *The challenge of world risk society*. *Korea Journal*, 38(1), str. 196–206.
- Beck, U. (1999). *World Risk Society*. Cambridge: Polity
- Beck, U. (2001). *Rizično društvo. U susret novoj moderni*, Filip Višnjić, Beograd.
- Beck, U. (2006). *Living in the World Risk Society*. *Economy and Society*, Volume 35, Number 3, str. 329-345.
- Beck, U. (2011). *Svetsko rizično društvo - u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Akademska knjiga, Novi Sad.
- Cottle, S. (1998). *Ulrich Beck, 'risk society' and the media—a catastrophic view?* *European Journal of Communication* 13. str.

- Čaldarović, O. (1994). *Socijalna teorija i rizici*. Revija za sociologiju, Vol. XXV, No. 3-4, str.213-226.
- Douglas, M. (1985). *Risk Acceotability According to the Social Sciences*. New York: Russel Sage Foundation.
- Dunwoody, S. & Peters, P. (1992). *Mass media coverage of technological and environmental risks, Public Understandings of Science*, 1, str. 199-230.
- Dunwoody, S. (1992). *The media and public perceptions of Risk: How journalist frame risk stories*. Kluwer academic publishers.
- Freud, S. (2000). *Predavanja za uvod u psihoanalizu*. Zagreb: Stari grad.
- Gerbner, G. and Gross, L. (1974). *Trends in Network Television Drama and Viewer Conceptions of Social Reality, 1963-1973*. Violence Profile Number 6, Washington, DC: Educational Resources Information Centre.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N., & Shanahan, J. (2002). *Growing up with television: Cultivation processes*. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research*, str. 43–67. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Greenberg, M., Sachsman, D., Sandman, P. & Salnome, K. (1989). *Risk, drama and geography incoverage of environmental risk by network TV*, Journalism Quarterly, 66 (2), str. 267-327.
- Gunter, B. (1987). *Television and the Fear of Crime*. University of Luton Press.
- Hjarvard, S. (2014). *Mediatization and cultural and social change: an institutional perspective*, Lundby, K. (ur.) *Mediatization of communication*, De Gruyter, Berlin-Boston, str. 199-227.
- Joffe, H. (2003). *Risk: from perception to social representation*. British Journal for Social Psychology 42, str. 55-73.
- Kitzinger, J. i Reilly, J. (1997). *The rise and fall of risk reporting*. *The European Journal of Communication*, 12 (3), str. 319-350.
- Kitzinger, J. (1999). *Researching risk and media*. Health, risk and society. Vol 1. No.1.

- Kristiansen, C. (1988). *The British press's coverage of health: an antagonistic force. Media Information Australia*, str. 56-60.
- Liessmann, K.P. (2005). *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Livingstone, S. (2009). *On the Mediation of Everything*. ICA Presidential Address. *Journal of Communication* 59(1), str. 1-18.
- Logan, R. (2011). *Figure/ground: Cracking the McLuhan Code*. University of Toronto.
- Luhmann, N. (1993). *Risk: A Sociological Theory*. New York: Aldine De Gruyter.
- Luhmann, N. (2000). *The Reality of Mass Media*, Cambridge: Polity Press, Stanford University Press.
- Pidgeon, N. (2012). *Climate Change Risk Perception and Communication: Addressing a Critical Moment?* *Risk Analysis, International Journal*, Volume , Volume 32, Issue 6.
- Sandman, P., Sachsman D., Greenberg M i Gochfeld M. (1987). *Environmental Risk and the Press*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Singer, E. i Endreny, P. (1987). *Reporting hazards: their benefits and costs*, *Journal of Communication*, 37 (3), str. 10-26.
- Slovic, P. (1986). *Informing and Educating the Public about Risk*. *Risk Analysis* 6(4), str. 403- 415.
- Slovic, P. (1987). *Perception od Risk*. *Science* 236, str. 280-285.

Summary

Theoretically predisposing mass media as a crucial place of social revelation, communication and social risk construction, as well as the field of social challenges and criticism, Ulrich Beck has imposed a number of possible research questions, amongst which the most prominent question is of the role of the mass media within the sociological model marked by the phrase “risk society”.

Recognizing the fact that the social perception of the phenomenon of risk, as the backbone of a risk society, takes place dominantly within its two essential dimensions, affective and cognitive, media action pretends to be affective by influencing primarily emotions. In that sense, the media produced politics of fear stands out as one of the more significant factors in the complex process of forming social awareness and perception of the existence of risk in the social context, which is actually the main focal point of this paper.

Keywords: *risk society, social perception of risk, mediatization of risk, media produced politics of fear, social control*

Asim Mujkić

Book review:

Avdo Humo, *Moja generacija*, Zenica: Vrijeme, 2019.

This autobiographic text by Avdo Humo, one of the most prominent figures of Bosnian political life during the Second World War and in the first subsequent decades, is important in literary, historiographic and ethnographic terms. It is indeed a precious document, or testimony which provides a contemporary reader with complex fabric of social, cultural, and political conditions that shaped Yugoslav and Bosnian societies in the crucial period of their transformation to modernity. It gives us insight into multiple and subtle narratives of how various social groups living in a rather, at that time, smaller town of Mostar, imagined themselves and their position in the frustratingly changing world, with a focus on 'his generation' which matured under the threat of fascist aggression and an inhumane monarchic regime. Humo writes from his perspective of a young leftist activist who, along with his comrades, faces historical temptation not only to organize respectable armed resistance but also to give their share in constructing the foundation for a new democratic political community of the free and equal peoples and citizens. And this moment of emancipatory political imagination of a community has captured my attention as the most intriguing element of this text with greater importance for us living today.

Humo's home republic, Bosnia and Herzegovina, today is nothing he fought for. In fact, as full ethnocracy with its decades long hegemony of ethnic nationalism is all he fought against with his entire being. 2020 Bosnia strikingly resembles the 1920 Bosnia which he described in detail in his text. Voters of 2020 are facing the same dilemma as the voters of 1920, namely, choosing between political parties "none of which is democratic but being only so by their names and general slogans". Humo continues:

No democratic relations are being developed within these parties, nor is there democratic spirit, much less can one find true democratic discussions and the respect for different opinions of their members. There is no organized membership in its full sense, but only the

organization of bureaucratic leaderships which, in different ways and by using various demagogic means, only exploit general nationalist sentiments and dissatisfaction of the masses. These leaderships, higher and lower ones, mainly consist of autocrats ... Such parties have no intention of establishing a system of liberal democracy neither in their internal structures, nor in the society itself. There is so much of political primitivism in their slogans giving unrealistic promises to the outraged masses. Not a single existential issue of a citizen or of a farmer has been solved.

I believe that most of the contemporary Bosnian ‘citizens’ or ‘farmers’ would endorse such an accurate description of the political situation in their country. But the problem with this quoted paragraph is that its description refers to the state of political affairs that is exactly 100 years old, written by Avdo Humo. How depressing could it be if citizens of today are entangled with the same, if not deeper passion into the same problems that their predecessors had to deal with one hundred years ago? It feels like nothing has changed, except that in the meantime, hundreds of thousands of people were sacrificed for the same political goals of nationalism. The old saying *historia magistra vitae* seemingly does not apply in this part of the world where people literally die for history; that is, for one or another ideological interpretation of it. Viewed historically, one could wonder, whether the destructive decades of nationalism after the end of the First World War, as well as even more destructive decades of the same nationalism after the first elections in 1990 until the present day is well enough to conclude that such a political model of political organization in Bosnia and Herzegovina is not only inadequate for this country, but thoroughly destructive for its people in general. It could be only a matter of higher irrationality to insist on that principle despite the previous destruction, and despite the contemporary trend of migration of younger generations of Bosnians of all ethnic backgrounds out of this country. But rationality, reason and nationalist sentiment and growing fear do not have a common denominator.

In such a political situation, Humo writes, “it could be clearly manifested to what extent a man could be dangerous and evil. It is enough to create a complicated situation for them to express their pathological ambitions and to boost hatred toward anything in their path. In order to turn the political dissatisfaction of the masses on their behalf, they did not hesitate

to ignite nationalist passions, to circulate chauvinist slogans, to assault particular people while disdaining their histories and their names”. So, indeed, the ethnic nationalism of Humo’s time and the ethnic nationalism of today’s Bosnia could be understood as the same strategy for making citizens of Bosnia and Herzegovina see only Serbs, Croats or Bosniaks in their fellow citizens. In order to achieve that level of seeing, today in 2020, just as it was, according to Humo’s text in 1920, it was of the utmost importance for ethnic nationalist political leaders to install a flagrant lie as constituent moment of this society. In other words, it is necessary to transform ideologically all those forms of every-day’s life, interactions, relations, all those forms of self-understanding of Bosnian people into a lie and thus conclude that the common unity of Bosnian people is something false and artificial, while their particular ethno-nationalist perspective is somehow truthful, and really real. In fact, while developing this perverted perception, the ethno-nationalistic regime displays its own falsehood with its every claim on the impossibility of common life of Bosnian different groups, or on the ‘deep hidden hatred’ between them.

It is tragic, or should we say now, a farse, that the dominant agents of Bosnian political life in 1920 as well as in 2020, generalizing Humo’s point, are “civic parties created on ethnic bases, which spread nationalism and chauvinism by fattening up the masses with their conservatism and religious intolerance”. Is this overwhelming destructive attitude with catastrophic consequences in massive extinction and destruction both 1940’s and 1990’s enough to conclude that such a model of political organization can no longer be tolerated. Indeed, as Humo points out, “in the situation of a nationally mixed population consisting of Serbs, Muslims and Croats, a politics based on national views is a dangerous beast”. This, I would say, commonsensical claim should be the foundation for any reasonable politics in Bosnia. And this is where Humo’s text becomes more important for today’s generations. It is a testimony, not only of bitter radical criticism of nationalism, but also a testimony of concrete engagement and guidelines for a different type of community. With Humo’s text we realize that the other ways of imagining Bosnian community are possible regardless how it, at first glance, might seem to us from today’s context. There is always an alternative – this is the lesson the reader should take from this book. Humo describes how the ‘counter-

power' to the nationalist hegemony of his times has developed in civic resistance:

The only power in Mostar which gathered people regardless of their national background, and which managed to rise above quarrels, insults and conflicts, was the revolutionary workers' movement. Within this movement, the idea of brotherhood and unity, of democracy and freedom had been incepted. This political power clearly stood out from the existing constellation of civic political relations. The movement represented a particular social oasis nurturing quite different concepts, and not only from the perspective of class goals, but also from the perspective of national and all other vital social problems. This movement was strengthened by all civic elements that tended toward the development of democratic relations between the people and citizens, providing them with hope in some future freedom.

It is from such a paradigm that a really different constitutional principle of Bosnia and Herzegovina – the principle of togetherness – had been forged through armed resistance during the Second World War. Although a lot could be said about the socialist phase of Bosnian history, even more so, one of the first to criticize its certain negative trends was Avdo Humo himself. Although, the promise of freedom was not fulfilled, this political community, nevertheless, indisputably recorded its highest peaks in terms of economy, culture, and political agency in this interim period, between the two reigns of nationalism, from 1945 to 1990. That is why, this text is important from the angle, or perspective of emancipatory struggles and strategies, and not for some nostalgic reasons. From this perspective enlightened to us so vividly by Humo, one can reasonably engage into investigations of the experiences of previous emancipatory struggles and thus in new light detect network of Bosnian common expressed in ideas of Humo's movement. It by no means states that we should repeat what has already been achieved under their name in the previous regime, but exactly, what has not been achieved, that is, as Slavoj Žižek points out, to realize the opportunities that were missed the first time. The first step in that direction would for Bosnians mean to prefigure Humo's point into the following question: is there a political power in today's Bosnia that gathers people regardless of their national background, and which manages to rise above quarrels, insults and conflicts, served to them on daily basis by ethnic-nationalist leaderships? Does today's Bosnia have

a political power that clearly stands out from the existing constellation of civic political relations? Does it, in addition, have something like movement that represents a particular social oasis nurturing quite different concepts, and not only from the perspective of class goals, but also from the perspective of national and all other vital social problems? And last, but not the least, does Bosnia have a movement strengthened by all civic elements that tended toward the development of democratic relations between the people and citizens, providing them with hope in some future freedom? This is, I believe, the only point of difference between 1920 and 2020.

Instead of me stating the rather obvious answer to the above-stated questions, I wish to conclude that it is exactly for this reason, that I find Humo's book inspiring and promising, and therefore valuable, not only for younger readers in Bosnia and Herzegovina but also in any other country under the hegemony of ethnic nationalism.

UPUTSTVO AUTORIMA

Časopis *Socijalne studije* je naučni časopis koji objavljuje pregledne i originalne istraživačke radove, prikaze knjiga i naučnih i stručnih skupova iz oblasti društvenih nauka koji nisu prethodno objavljavani. Izuzetno, u časopisu mogu biti objavljeni i stručni radovi koji imaju veliki društveni značaj.

Radovi se objavljuju na bosanskom, hrvatskom, srpskom ili engleskom jeziku. Radovi na B/H/S jeziku moraju imati sažetak na engleskom jeziku, a radovi na engleskom jeziku moraju imati sažetak na B/H/S jeziku.

Dostavljeni radovi podliježu postupku dvostruke anonimne recenzije (peer-review). Ako odluke recenzenata nisu iste u pogledu prihvatanja rada za objavljivanje, traži se mišljenje trećeg recenzenta, s tim da urednik može donijeti odluku bez traženja dodatnog recenzenta.

Slanjem rukopisa autor/i potvrđuju da je rad originalan, da su pribavljene neophodne dozvole za upotrebljavanje materijala zaštićenih autorskim pravima, i da rad nije u postupku razmatranja za objavu negdje drugo.

Rok za dostavu radova je 31. juli tekuće godine.

Radovi pripremljeni u skladu sa Uputama za autore dostavljaju se u elektronskoj formi na e-mail adresu: socijalnestudije@fpn.unsa.ba

Tehnička uputstva

Dužina rada je do 7000 riječi bez referenci i sažetka.

Rad se dostavlja u Microsoft Word formatu (DOC ili DOCX), font Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,5. Stranice moraju biti numerirane u donjem desnom uglu.

Rad treba da ima sljedeću strukturu: naslovnu stranu, sažetak, uvod, metodologiju, rezultate istraživanja, diskusiju, zaključak, reference i sažetak na engleskom ili B/H/S jeziku.

Naslovna strana treba da sadrži: naslov rada, ime/imena autora, naziv institucije, mjesto, državu i e-mail adresu.

Naslov rada piše se velikim slovima (bold), a podnaslovi malim slovima (bold).

Sažetak rada treba da ima 200 do 300 riječi i do šest ključnih riječi. Sažetak sadrži: značaj problema, ciljeve, metode, uzorak, zaključak i preporuke. Tabele i grafički prikazi (grafikoni) trebaju biti urađeni u

Word-u ili u nekom drugom formatu koji je kompatibilan sa Word-om. Sve tabele i grafikoni moraju biti označeni odgovarajućim rednim brojem i sa jasnim i preciznim nazivom koji se pišu iznad tabele i grafikona. Tabele i grafikoni trebaju biti smješteni u samom tekstu.

Časopis *Socijalne studije* za citiranje i navođenje literature koristi APA (American Psychological Association) stil, šesto izdanje. Za više informacija pogledati: <http://www.apastyle.org>. Kod pozivanja na referencu u tekstu u zagradi se navodi prezime autora, godina izdanja (Jones, 2000). Kod citiranja neophodno je tekst staviti pod navodnike i u zagradi navesti prezime autora, godinu izdanja i broj stranice (Jones, 2000: 11). Kada su u pitanju dva autora u zagradi se navode oba autora (Jones i Turner, 2000: 11). Referenca koja sadrži više od tri, a manje od šest autora navodi se u punom obimu kada je prvi put upotrebljena u tekstu. Svaki naredni put u zagradi se navodi samo prezime prvog autora i skraćunica „i dr.“ ili „et al.“ Kod pozivanja na više autora u tekstu u zagradi se navode svi autori po abecednom redu odvojeni tačka-zarezom (Jones, 2000; Wright, 2002). Ukoliko se navodi veći broj radova istog autora objavljenih u istoj godini, radovi trebaju biti označeni slovima uz godinu izdanja (Jones, 2000a; Jones 2000b). Ukoliko je rad izdala organizacija ili institucija navodi se puno ime i godina izdanja (Evropska Unija, 2000).

U popisu literature navode se samo bibliografske jedinice koje su korištene u tekstu i navode se abecednim redom. Bibliografske jedinice koje pripadaju istom autoru navode se hronološkim redom počev od najstarije.

- Knjiga jednog autora: prezime, inicijali imena autora. (godina izdanja). *Naslov djela*. Mjesto: Izdavač. (Buljubašić, S. (2012). *Savremena socijalna politika*. Sarajevo: Arka Press.)
- Knjiga više autora: prezime, inicijali imena svih autora. (godina izdanja). *Naslov djela*. Mjesto: Izdavač. (Šerić, N., Šadić, S., Buljubašić, S., Dudić, A. (2019). *Socijalni rad u obrazovanju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka.)
- E-knjiga: Prezime, inicijali imena autora. (godina izdanja). *Naslov djela*. Mjesto: Izdavač. Pristupljeno mjesec, dan, godina (URL) (Welch, Katlee E. 1999. *Electric Rhetoric: Classical Rhetoric, Oralism and a New Literacy*. Cambridge, MA: MIT Press.) Pristupljeno oktobar 21, 2004 (<http://www.netlibrary.com>)

- Zbornik: Prezime, inicijali imena autora. (godina izdanja). Naslov rada, U inicijali imena i prezime urednika (ur.). *Naslov zbornika* (str.). Mjesto: Izdavač. (Šućur, Z. (2005b). Siromaštvo kao sastavnica sociokulturnog identiteta Roma. U M. Štambuk (ur.). *Kako žive hrvatski Romi* (str.133-157). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.)
- Časopis: Prezime, inicijali imena autora. (godina izdanja). Naslov članka. *Puno ime časopisa*. Volumen. Broj. Stranice. (Zrinščak, S. (2000). Skile i haribde socijalne sigurnosti. *Revija za socijalnu politiku*. 7(3-4). str. 229-245.

Radovi koji nisu napisani u skladu s Uputstvom za autore neće se razmatrati.

PUBLICATION MANUAL

The *Social Studies* magazine is a scientific magazine publishing review and original research articles, book reviews as well as reviews of scientific and professional gatherings in the field of social sciences which had not previously been published. Exceptionally, the magazine may also publish articles of significant social importance.

The articles are published in the Bosnian, Croatian, Serbian or English language. Articles written in BCS are to include a summary in English, and articles written in English are to include a summary written in BCS. The submitted articles are subject to peer-review. If the reviewers cannot agree on the publication of the article, a third reviewer is consulted, although the editor may pass a decision without consulting an additional reviewer.

Submitting the manuscript, author(s) confirm that the article is original, all the necessary licenses for using copyright material have been acquired, and that the article is not being considered for publication somewhere else.

The submission deadline is July 31. of the current year.

Articles prepared according to the Publication Manual are delivered electronically at: socijalnestudije@fpn.unsa.ba

Technical directions

The length of the article is up to 7000 words without references and summary.

The article is submitted in the following format: Microsoft Word (.doc or .docx), Times New Roman, font size 12, spacing 1.5. Pages are to be numbered at the bottom, aligned to the right.

The article should be structured in the following way: front page, abstract, introduction, methodology, research results, discussion, conclusion, references and summary in English or BCS.

The front page has to contain the following: title of the article, name(s) of the author(s), institution, city, country and e-mail address.

The title of the article is written in capital bold letters, and subheadings are written in lowercase bold letters.

The summary has to contain approximately 200 to 300 words and up to six key words. The summary contains the following: the importance of

the issue, aims, methods, sample, conclusion and recommendations. Tables and charts should be created in Microsoft Word or some other format compatible with Word. All tables and charts have to be numbered and clearly labelled above the table or chart. Tables and charts should be integral to the text.

The *Social Studies* magazine uses the APA (American Psychological Association) 6th edition referencing and citation style. For further information visit <http://www.apastyle.org>. The APA in-text reference is in the format author and date in brackets (Jones, 2000). When referencing a citation, it is necessary to use quotation marks and write the name of the author, date and page number in parenthesis (Jones, 2000: 11). With two authors in questions, the names of both authors are written in parenthesis (Jones and Turner, 2000: 11). Referencing more than three, but fewer than six authors is done in its entirety at first mention in the text. Every subsequent mention includes only the name of the first author and “et al.” When referencing several authors in the text, all authors names are listed alphabetically, separated by semi-colons (Jones, 2000; Wright, 2002). If several papers by the same author are referenced, and if they were published in the same year, the papers have to be labelled with a letter in addition to the year (Jones, 2000a; Jones 2000b). If the paper was published by an organization or institution, the full name and year of publication is stated (European Union, 2000).

References should only contain used bibliographical units in an alphabetical order. Bibliographical units from the same author are listed in a chronological order starting with the oldest.

- Single author book: Last name, first name initial. (year of publication). *Title*. Location: Publisher. (Buljubašić, S. (2012). *Savremena socijalna politika*. Sarajevo: Arka Press.)
- Multiple authors book: Last name, first name initial. (year of publication). *Title*. Location: Publisher. (Šerić, N., Šadić, S., Buljubašić, S., Dudić, A. (2019). *Socijalni rad u obrazovanju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka.)
- E-book: last name, first name initial. (year of publication). *Title*. Location: Publisher. accessed month, day, year (URL) (Welch, Katlee E. 1999. *Electric Rhetoric: Classical Rhetoric, Oralism and a New Literacy*. Cambridge, MA: MIT Press.) accessed on October, 21, 2004 (<http://www.netlibrary.com>)
- Collection: Last name, first name initial. (year of publication).

Title, in initial of the name and last name of the editor (ed.). *Title of the collection* (p.). Location: Publisher. (Šućur, Z. (2005b). Siromaštvo kao sastavnica sociokulturnog identiteta Roma. U M. Štambuk (ur.). *Kako žive hrvatski Romi* (str.133-157). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.)

- Magazine: Last name, first name initial. (year of publication). Title of the article. *Magazine*. Volume. Number. Pages. (Zrinščak, S. (2000). Skile i haribde socijalne sigurnosti. *Revija za socijalnu politiku*. 7(3-4). str. 229-245.

Articles not written according to the Publication Manual shall not be considered for publication.

Časopis “Socijalne studije” je indeksiran u
Central Eastern European Online Library (C.E.E.O.L)
